

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
FELSEFE BİLİM DALI

PLOTİNUS'UN MİSTİSİZMİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Sema GÜLER

Danışman
Prof. Dr. Sema ÖNAL

Haziran-2018
KIRIKKALE

KABUL-ONAY

Prof. Dr. Sema Önal danışmanlığında Sema Güler tarafından hazırlanan “Plotinus’un Mistsizmi” başlıklı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fen- Edebiyat Fakültesi Felsefe AnaBilim Dalı’nda Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

...../...../20.....

(Unvan, Adı Soyadı)

Enstitü Müdürü

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum Plotinus'un Mistisizmi adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

Tarih:.....

Adı Soyadı: Sema Güler

İmza:

ÖN SÖZ

Felsefi düşüncelerden olan Yeni Platonculuk; insanın hem bu dünya içindeki yerini hem de mutluluğun kaynağının nerede ve nasıl bulunacağını anlatan bir teoridir. Yeni Platonculuk hem doğu hem de batı düşüncelerini etkileyen bir düşünce sistemidir. Bu düşünce sisteminde “Bir” kavramı önemlidir. Bir kavramının bu sistem için önemli olması Bir’in her şeyin sebebi olan yetkinliğinden kaynaklanmaktadır. Bu yetkinlik Bir’in dışarı akmasını sağlamıştır ve Nous’u oluşturmuştur. Nous’un Bir’den aldığı izlenimleri dışarı aktarma isteği Ruh’u oluşturmuştur. Ruh hem izlenimleri taşıması bakımından Nous’a bağlı hem de maddeyi oluşturması bakımından maddi dünyaya bağlıdır. Plotinus bu sistem içinde kendi ahlak ve sanat anlayışını da açıklamıştır. Plotinus ahlak anlayışında en güzel edimi bulmaya çalışır. Plotinus sanatta da güzelin tanımını bulmaya çalışmıştır. İslam filozoflarından olan İbn-i Sina, Farabi ve Kindi Yeni Platonculuğu felsefe ile dini spekülasyonların arasındaki gerginliği çözüme kavuşturmada etkili bir düşünce sistemi olarak kullanmışlardır.

Tezimizde Plotinus’un mistisizmi konusunu ele alarak bu bilgi ve ontoloji teorisini açıklamaya çalıştık. Aynı zamanda Plotinus’un İslam dünyasındaki önemine de vurgu yaptık. Plotinus felsefesinde mistik tutumlar konumuzu açıklamada önemli bir yere sahiptir. Plotinus’un mistik tutumlarını araştırırken filozofumuzun eseri olan Enneadlar’dan, çeşitli felsefi kitap ve dergilerden yararlandım.

Bu yüksek lisans tezimin hazırlanışında bana yol gösteren ve ilmi destek veren hocam Prof. Dr. Sema ÖNAL’A teşekkürü ödenmez bir borç bilirim. Teşekkürlerin az kalacağı diğer üniversite hocalarımın da bana 4 yıllık üniversite hayatım boyunca kazandırdıkları her şey için hepsine teker teker teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmamda desteğini ve bana olan güvenini benden esirgemeyen, beni bugünlere saygı ve sevgi kelimelerinin anlamlarını bilecek şekilde yetiştirerek getiren ve hayattaki en büyük şansım olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Hayattaki diğer bir şansım olan ve benden hiçbir desteğini esirgemeyen eşime teşekkür ederim.

SEMA GÜLER

ÖZ

Güler, Sema, “Plotinus’un Mistisizmi”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2018.

Bu tez çalışmasının amacı Plotinus’un düşünce sistemini en iyi şekilde incelemek ve Plotinus’un İslam dünyasındaki etkisini belirlemektir. Bu tez çalışmasında Plotinus’un mistisizmindeki temel kavramlara değinilmiş ve İslam felsefesindeki bazı filozoflarla karşılaştırılmıştır.

Çalışmamızın Birinci Bölümünde Plotinus’un düşünce sisteminin oluştuğu ortam ve Plotinus’un hayatından bahsedilmektedir. İkinci Bölümde Plotinus’un ana problemine, mistisizminin temel kavramalarına ve Plotinus’un metafizik anlayışı ele alınmaktadır. Üçüncü Bölümde Plotinus’un sanat ve ahlak anlayışları ele alınmaktadır. Son olarak Dördüncü Bölümde Plotinus’un düşüncelerinin İslam felsefesindeki yeri ve önemi değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Plotinus, Mistisizm, Bir

ABSTRACT

Güler, Sema, “Plotinus’ Mysticism”, Master’s Thesis, Kırıkkale, 2018.

The purpose of this thesis is to examine the thought system of Plotinus in the best way and to determine the effect of Plotinus in the Islamic world. At the same time, the concept of Plotinus mysticism was touched upon in this thesis and Plotinus was compared with some philosophers in Islamic philosophy.

In the first part of our work, the environment of Plotinus' thought system and the life of Plotinus are mentioned. The second part deals with the main problem of Plotinus, the basic concepts of mysticism and the metaphysical understanding of Plotinus. In the third chapter, Plotinus' works of art and morality are discussed. Finally, in Part Four, the place and the importance of the ideas of Plotinus in Islamic philosophy are evaluated.

Keywords: Plotinus, Mysticism, One

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
TÜRKÇE ÖZET SAYFASI.....	ii
İNGİLİZCE ÖZET SAYFASI.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİ PLATONCULUĞUN KÖKENLERİ.....	1
PLOTİNUS'UN HAYATI VE ESERLERİ.....	7

İKİNCİ BÖLÜM

PLOTİNUS'UN ANA SORUNU VE PLOTİNUS MİSTİSİZMİ.....	11
PLOTİNUS'UN METAFİZİĞİ.....	15
1.Bir.....	15
2.Nous(Külli Akıl).....	21
3.Ruh.....	25
4.Madde.....	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLOTİNUS'UN SANAT ANLAYIŞINDA MİSTİSİZMİN YERİ.....	41
PLOTİNUS'UN MİSTİSİZMİNDE AHLAK ANLAYIŞI.....	48
3.1. Plotinus'un Ahlak Anlayışındaki Kavramlar.....	48
3.1.1.Bireysel Yaşamdaki Özgür İrade.....	48
3.1.2.İyilik ve Evrendeki Kötülüğün Nedeni.....	51
3.1.3.Erdem ve Mutluluk.....	55

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PLOTİNUS MİSTİSİZMİNİN İSLAM FELSEFESİNDEKİ ÖNEMİ.....	61
4.1. Plotinus ve Kindi.....	61
4.2. Plotinus ve Farabi.....	67
4.3. Plotinus ve İbn-i Sina.....	72

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİ PLATONCULUĞUN KÖKENLERİ

Helenistik felsefe geleneğinin önemli düşünce akımlarından olan Yeni Platonculuk dinsel bir dünya görüşü denemelerinden en önemlileri arasında yer alır. Yeni Platonculuk, Batı ve Doğu mistisizmlerinin başlıca kaynaklarından biri olarak yerini almış, Rönesans'ın sonlarına kadar Yeni Platonculuk adı altında varlığını sürdürmüştür. Yeni Platonculuğun kurucusu olan Plotinus'un düşüncesinde Doğu ve Batı'nın etkileri göz ardı edilemez.

Helenistik dönemin felsefe okulları Marcus Aurelius, Epiktetos, Cicero, Lukretius ve Sekstus Empirikus gibi düşünürler tarafından temsil edilmiştir. Söz konusu Helenistik –Roma felsefesinde dört büyük felsefe okulu ortaya çıkmıştır. Bu okullar sırasıyla Epikürosçuluk, Stoacılık, Septisizm, Yeni Platonculuk'tur. Bu okullardan ilk üç tanesi birbirleri ile rekabet içinde olmuştur. Dört okuldan hazcı etiğin ve Tanrı'nın evrene müdahalesini reddeden varlık görüşüyle Epikürosçu Okulun daha ağır basan ve döneme çok büyük ölçüde etkisini vuran felsefe olarak seçkinleştiği söylenebilir.¹

Helenistik felsefenin konularının aynı zamanda mantık, fizik ve etik şeklinde düzenlenmesi dikkatimizi çekmektedir. Bu konular arasında Helenistik felsefenin öne çıkan çalışma alanı etiktir. Bunun nedeni bireyin iyi bir yaşam sürdürdüğü, kendisini her bakımdan evinde gibi hissettiği kent devletinin yıkılmasıdır. Bu kent devletinin yerini alan imparatorlukla birlikte, bilinen dünyanın sınırları genişlemiş ve bireyler kaçınılmaz biçimde dünyaya, topluma ve kendilerine yabancılaşarak, yalnız ve başıboş kalmışlardır.²Bu dönemde felsefe herkesçe kabul görmüştür. Fakat burada felsefenin bir amacı vardır. Bu amaç, insanı mutlu bir yaşama ulaştırmak, bireye güven vermek, bilgelik kazandırmak, yabancılık duygusunu aşmasına yardımcı olmaktır. İnsanlar bilmek ve anlamak amacıyla felsefe yapmak yerine, felsefeye kısa

¹Ahmet Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**, Asa Kitabevi, Bursa 2006, s.439.

²Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**, s. 440.

yaşamlarında kendilerine yol göstermesi için yönelmişlerdir. Felsefe onlar için iyi, mutlu ve acıdan uzak, korkusuz bir yaşamın aracı haline gelmiştir.³

Helenistik-Roma felsefesinin karakteristiği de, felsefenin özellikle Roma döneminde dine daha çok yaklaşır duruma gelmesi, dini ve mistik bir karakter kazanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere, Helenistik–Roma çağının güçsüz, güvenlik duygusundan yoksun, gelecek kaygısıyla dolu insanı bu dünyadan uzaklaşıp, öte dünyaya yönelmeye başlamıştır. Hristiyanlığın doğuşu mevcut felsefeler üzerine etki etmiştir. Yeni Platonculukta olduğu gibi felsefe dine yaklaşmıştır. Yeni Platonculuk hem İslam ve hem de Hristiyan düşünürleri tarafından sıklıkla başvurulan felsefe olmuştur.⁴

Helenistik-Roma döneminde Platon Felsefesi, Hellenizm ortamındaki dinlerin kaynaşması sürecinde elverişli bir görüş olarak ortaya konmuştur. Platon felsefesi duyulur dünyayı aşan idealar dünyası ve idealar dünyasındaki ideanın gölgesini taşıyan maddi dünya şeklinde ayrılır.⁵

Yeni Platonculuk dinsel bir sistemdir. Yeni Platonculuk, ahlak sorunlarına ve insan ruhunun yaşamına, Tanrı kavramı üzerine dayanandır. Yeni Platonculuk’un evren hakkındaki bilimsel sisteminin kendisi başından sonuna kadar insan yüreğinin dinsel eğilimlerini yansıtır. Tanrı kavramı üzerine elde edilmiş dünya görüşünde insanın dinsel ihtiyaçlarını doyumak veya hiç olmazsa onu Tanrı’ya doğru götürüp Tanrı ile en derin bir kişisel birleşmede bulunmasını sağlamak arzusu vardır.⁶Görüldüğü gibi bireysel farklılıklar olmasına rağmen bütün orta dönem Platoncularında Tanrı’nın aşkınlığı ortak bir kavrayış olarak kabul edilmektedir. Aşkın Tanrı bilgisinin ne olduğuna değil ne olmadığına ilişkin bilgi Plotinus’un öğretisinin temel niteliğini oluşturmaktadır. Bütün bu anlatılanlardan yola çıkıldığında felsefe; ‘philosophia’ olmaktan çıkıp ‘theosophia’ olmuştur.

---

³Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**, s.441.

⁴Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**, s.442.

⁵Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, Ekim 2008, s.116.

⁶Zerrin Kurtoglu, **Plotinus’un Aşk Kuramı**, Asa Kitabevi, Bursa 2000, s.38.

Plotinus'un içinde yaşadığı zaman diliminde felsefe de, din de aynı kavram üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu kavram ise ölümsüzlüktür. Bu kavram gelecek yaşam için duyulan özlemin formu olarak adlandırılmaktadır. Plotinus'un düşüncesinin zeminini oluşturan ölümsüzlük özlemi dinsel yaşantı formlarından öte bir şey olmamaktadır. Plotinus'ta din, etik ve metafiziğin kaynaşması neredeyse tamdır. O yalnızca bir düşünür olarak değil, bir tinsel yönlendirici olarak çalışmıştır.⁷

Plotinus'u etkileyen gruplardan biri Stoacılarıdır. Duyusal dünyayı canlı bir organizma olarak gören Stoacılar, Plotinus'u bu anlamda etkilemişlerdir. Bu anlayışın başka bir sonucu olarak da duyusal dünyadaki bütün varlıkları birbirine bağlayan evrensel bir bağın var olduğu yönündeki Stoa kaynaklı inançtır. Plotinus düşüncesinde de Stoa kaynaklı inanç kendini göstermektedir.⁸ Duyusal dünyanın Tanrı'nın bir eseri olduğu düşüncesi Plotinus'un Tanrı yani Bir tanımlamasındaki Stoacı etkiyi göstermektedir. Plotinus için madde ne kadar çok Bir'den uzak olsa da Bir'in taşmasıyla sudur edilerek oluşmuştur. Bu manayla insan kendi kendine yeten bir varlıktır ve bu yönüyle özgürdür; kendi gücüyle de bilgiye, erdeme, mutluluğa ulaşabilmektedir. İnsanı dinsel alan üzerinde düşündüğümüzde insanın eksikliği karşımıza çıkmaktadır. Çünkü dinsel tasarımda insan kendi kendine yeterli olmayan bir varlıktır. İnsan; varlığını ve gücünü, kendi kendine yeterli olan ve mükemmel olan ilahi varlığa borçludur. İnsan mükemmel olan Bir ile ilişkisini devam ettirdikçe ve Bir'eyönelerek temaşa ettikçe özgürleşir aynı zamanda bir anlam kazanır.⁹

Plotinus iki önemli noktada Stoacıları karşı çıkmıştır. Bunlardan birincisi, Stoacıların ÂlemRuhu'nu en yüksek Tanrı olarak kabul etmeleridir. Diğer Ruh'u maddi ve mekansal bir varlık olarak görmeleridir. Plotinus'agöre Stoacılar, Tanrı ve Ruh'umaddenin türleri olarak kabul etmekle duyusal dünya ile tanrısal dünya arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaktadırlar. Plotinus için onların ontolojik olarak daha yüksek, daha mükemmel olan bir şeyi, daha aşağı, daha az mükemmel olan bir şeye tabi kılmaları anlamına gelmektedir. Plotinus, Stoacıların ahlak

---

⁷Zerrin Kurtoğlu, **Plotinos'un Aşk Kuramı**, s.44.

⁸Ahmet Arslan, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi 5**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul Ekim 2010, s.17.

⁹Zerrin Kurtoğlu, **Plotinos'un Aşk Kuramı**, s.37.

felsefelerini,erdem anlayışlarını büyük ölçüde kabul etmekle birlikte,onların ahlak felsefelerinde, en yüksek İyi'yi duyuşal dünyayı idare eden Kader'e itaat etme olarak görmelerine de karşı çıkmaktadır. Plotinus'a göre ahlaksalmutluluk ancak insanın özü itibariyle kendisine ait olduğu akısal dünyayı temaşa etmesinden ibarettir.¹⁰

Plotinus'un görüşlerini etkileyen bir diğer grubun da Gnostikler olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamda Gnostisizmden bahsedecek olursak bir din çerçevesi içinde olan özellikle de Hristiyanlıkta ortaya çıkan ve inanç yerine bilgiyi (gnosis) geçiren öğretilerdir.İnanç yerine geçirdiği bilgide, araştırmaya dayalı bir bilgelik yerine, hakikate yönelik dolayımşız bir görüyle şekillenen bir bilgeliğin savunucusu olan Tanrı'nın kişiye Tanrı'yla birleşme ve Tanrı'nın doğasını, özünü kavrama olanağı veren gizemli bir aydınlanmanın sonucu olarak; tam anlamıyla bilinebileceğini savunan ve dolayısıyla Kilise'den ayrılarak kişisel ve gizemli bir bilgiyi resmi dinin dogmalarından üstün sayan anlayış.¹¹

Gnostikler maddeyi ve insan bedenini kötölemişlerdir. Buradan anlaşılıyor ki; Plotinus da Gnostikler gibi maddeyi en aşığıların aşığısı olarak görmüştür. Plotinus, Gnostiklerin görüşlerinin tamamını kabul etmese de Plotinus'un görüşlerinin şekillenmesinde önemli derecede katkı sağlamaktadırlar. Gnostiklerin kendilerine özgü bir metafizikleri vardır. Metafiziklerinin tepesinde en yüksek Tanrı veya Baba olarak adlandırdıkları, Varlık'ın ötesinde olan aşkın bir ilke bulunmaktadır. Gnostiklerin aşkın bir ilke olarak Tanrı'yı göstermeleri Plotinus'un mükemmel ve her şeyin ötesinde olan Bir'i tanımlar niteliktedir. Gnostikler için Tanrı veya Baba'dan sonra kadın ve erkek olarak sıralanmış sayısız tinsel varlık vardır. Bu varlıklar, bilinemez olan Tanrı'nın tezahürleridir ve hep birlikte GnostiklerinPleroma diye adlandırdıkları Tanrısal varlıklar dünyasını oluştururlar. Gnostiklerin en ünlü temsilcisi olan Valentinus bu varlıkları Aeonlar olarak adlandırır. Bu Aeonlardan biri olan Bilgelik (Sophia) veya Logos,aşkın olan Tanrı'yı bilmek istemiş ve onun bu arzusundan yarı tanrısal,ancak bilgisiz Demiurge ortaya çıkmıştır. Maddi dünyayı meydana getiren bu Demiurge'dir. Demiurge'nin yaptığı iş aslında Tanrısal varlık

¹⁰Ahmet Arslan, **İlkçağ Felsefe Tarihi 5**, s.17-18.

¹¹Ahmet Cevizci, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul Şubat 2003, s.173.

alanını taklit etmek olmaktadır; ama bunu bilmediği için kendisini var olan tek Tanrı olarak görmektedir. Böylece duyusal dünya, Demiurge'nin bu bilgisizliğinin ve hatasının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de kötüdür. Onu bu durumdan kurtaracak olan yine bir başka Aeon, İsa-Mesih olmaktadır. İsa, ne yaptığını bilmeyerek duyusal dünyayı meydana getiren Bilgelik'in yapmış olduğu hatayı düzelterek, dünyayı ve onun içinde bulunan insanı kurtuluşa erdirmektir.¹²

Gnostikler, psikolojilerinde ruhla akıl arasında bir ayırım yaparlar. Onlara göre insan kendisine yabancı ve düşman bir dünya içinde yaşamaktadır. Ruh (soul), insanın bu oluş ve yok oluş içinde olan maddi dünyaya, empirik dünyaya yönelik bilincidir. Akıl veya Tin (Spirit) ise onun zamansal temas ve bağlardan kurtulmak, aşkın hayata, ölümsüzlüğe ulaşmak isteyen gerçek metafizik Ben'idir (self). İnsan, ruhu ile duyusal, empirik doğaya bağlıdır ve onun zorunluluklarından, engellerinden kurtulma, özgür olma imkânına sahip olmaktadır. İşte sözü edilen bilgi yani 'gnosis', 'irfan' onu doğanın amacının ve yasasının dışına çıkaracak ve gerçek benliğine kavuşturacaktır. Gnostikler bu bilgisinin ne felsefi bir bilgi, ne *Eski Ahit* gibi dinsel kitaplarda içerilmiş bir bilgi olmayıp, kendilerinin özel olarak bir 'çağrı', bir 'sezgi' biçiminde almış oldukları kozmos-üstü bir vahiy olduğunu ileri sürmektedirler.¹³ Görülüyor ki Gnostiklerde beden içene sıkışmış Ruh doğanın yasalarının dışına çıkması sonucunda kurtulabileceğini söylemişlerdir. İnsanlar doğanın yasalarının dışına çıktığında kendi benliği ile yalnız kalırlar. İnsanlar kendi benliği ile yalnız kaldıklarında içsel bir sezgi olarak bir tür bilgi doğmaktadır. Bu bilgiyle gerçek benliğine ulaşırlar. Plotinus'ta da insan bedenlen madde olarak evrene bağlıdır ve özgür değildir. İnsan kendi içerisinde en mükemmele doğru ulaşma arzusu ve çabası başlayınca kendi benliğinin dışına çıkıp felsefi bilgiyle kendini Nous'a çevirir. Maddeden gitgide uzaklaşan insanda ben bilinci tamamen silinir ve Bir'i temaşa eder. Plotinus'ta temaşa, bir içgörü ile değil insanın kendisindeki maddeden kalan izleri silmesiyle gerçekleşir.

---

¹²Arslan, *İlk Çağ Felsefesi* 5, s.35.

¹³Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi* 5., s.35-36.

Plotinus'un mistisizm konusunu açıklayabilmek için yukarıdaki bilgilere değindim. İnsan bir yönüyle bu dünyada canlı olarak bir maddi gerçekliği vardır, diğer yandan da insanın bir duygu ve tinsellik yönü vardır. Plotinus'un maddi âleme pek değer vermemesi maddi âlemin insanı asıl güzellik ve iyilikten alıkoymasından dolayıdır. Çünkü insan maddi âlemde kaldığı sürece hep bir acı ve üzüntü yaşayacaktır. İnsanı, Plotinus'un kendi deyimiyle "Bedenimdeki varlığından utanan adam gibiydi." sözleriyle anlatabiliriz.

PLOTİNUS'UN HAYATI VE ESERLERİ

Yeni Platonculuğun kurucusu Plotinus, milattan sonra m.s.204 yılında Mısır'da dünyaya gelmiştir. Öğrencisi olan Porphyros'tan onun nerede, hangi ailenin evladı olarak doğduyuyla ilgili konuşmayı sevmediğini, doğum günün kutlanmasına karşı çıktığını öğreniriz. Yaklaşık olarak yirmi yedi yaşında felsefe öğrenmek üzere, o zaman bilim ve kültür merkezi olan, İskenderiye'ye gittiğini biliyoruz. Burada uzun süre kendisine uygun bir hoca arayan filozof, sonunda AmmoniasSakkas'ın (m.s.175-242) öğrencisi olmuştur. Plotinus daha sonra m.s.243 yılında, İran felsefesini öğrenmek üzere, Roma İmparatorunun İran seferine katılmıştır. Büyük bir olasılıkla Plotinus tüm Ortadoğu ve Avrupa'da etkilerini artırarak duyuran Mithras dini ve Budizm'i yerinde incelemek, Doğu bilimini ve felsefesini tanımak istemişti. Seferin daha başında m.s.244'te İmparator Mezopotamya'da kendi subayları tarafından öldürüp yerine kendisine en büyük rüşveti verenlerin geçirilmesi bir Roma Devlet Geleneği halini aldığıında canını zor kurtararak, oradan güçlükle kaçan Plotinus'un Antiokheia'ya (Antakya) sonra Roma'ya gelerek yerleştiği söylenir.¹⁴

Yeni Eflatunculuğun kurucusu olan Plotinus'un yaşantısı Roma tarihinin en felaketsel dönemlerine rastlar. Doğumundan az önce, ordu kendi gücünden haberli duruma gelmiş ve imparatorları para karşılığında seçme ve bir süre sonra bunları yerinden etme görevini benimsemişti. Bu uğraşlar, askerleri sınırları koruyamaz ve kuzeyden Cermenlerin, Doğudan Perslerin şiddetli akımlarını önleyemez duruma getirmiş, savaş ve veba nüfusun üçte birini alıp götürmüş, artan vergiler, azalan kaynaklar, hiçbir düşman kuvvetin sızmadığı bölgelerde bile mali bir yıkıma yol açmıştır. Özellikle, kültürü yaşatan kentler, ağır darbe yemiş, asıl yurttaşlar, vergi toplayıcıdan kurtuluşu kaçmakta bulmuştu. Plotinus'un ölümüne dek bu durum devam etmiştir.¹⁵

Geniş bir çevrenin büyük saygısına mazhar olmakla birlikte, Plotinus genellikle sessiz, içine kapanık bir yaşam sürmüş, herkesin özellikle yetimlerin yardımına koşmuştur. Yeni gelişmekte olan Hıristiyanlıktan pek etkilenmeyen filozof ibadetin,

¹⁴Tuncar Tuğcu, **Batı Felsefesi Tarihi**, İlke Kitabevi Yayınları, Ankara 1997, s.163.

¹⁵Hasan Rıza Özdemir, "Yeni Eflatunculuğun Tasavvufa Etkileri", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tasavvuf Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s.25.

dindar görünmenin hiç önem taşımadığını savunmuştur. Ona göre, din kişisel bir iştir. Dine karşı kayıtsız kalan Plotinus Tanrı, ruh ve dünyayla ilgili büyük felsefi sorulara olumlu yanıtlar verebileceğine inanmış idealist bir düşünürdür. Bu inanişe bağlı olarak, kendisinden önceki Yunan felsefe geleneğine yönelmiş ve bu geleneğin bilgeliğini her şeyi kucaklayan tinsel bir sistem içinde özümleyip ifade etmenin yollarını aramış Pythagoras'tan, Aristoteles'ten özellikle de Platon'da etkilenmiştir. Nitekim onun felsefesine Yeni Platonculuk adı, Platon'un onun sisteminde çok belirgin olan etkisinden dolayı verildiği ifade edilir.¹⁶

Hocası Sakkas'ın ölümünden sonra Roma'da kendi okulunu kuran Plotinus, kendi felsefesini ortaya koymak için özel bir eser yazmış değildir. Nitekim elli yaşına kadar hiçbir şey yazmamış olan Plotinus bu tarihten sonra, sistemini birtakım denemeler halinde kaleme almıştır. Plotinus'un kaleme aldığı denemeleri, onun yakın dostları ve öğrencileri tarafından okunmak üzere yazılmıştır. Plotinus'un hem öğrencisi hem de yoldaşı olan Porphrios tarafından dokuz bölüme ayrılan altı kitap halinde tasnif edilmiştir. Tasnif edilen bu eser 'Dokuzluklar' anlamına gelecek şekilde Enneadlar adıyla bilinir.¹⁷

Enneadların ana fikri âlemi bir akış, Tanrısal hayatın derece derece bir yayılması gibi ve varlığın son gayesi olarak, onun Tanrı'da yeniden erimesi gibi düşünen emanatist bir panteizmdir. Bu akışın derecelerini şöyle ifade edebiliriz. Bunları manevilik, hayvanlık, cisimsellik; bunun yanında yeniden erimeninkiler şunlardır: duyular, algı, usavurma, mistik sezgi olarak bilinmektedir.¹⁸

Plotinus'un hayatı boyunca yazdığı elli dört risale, Porphyrius tarafından onun ölümünden sonra her biri dokuz bölüme ayrılan altı kitap halinde bir araya getirdiğini biliyoruz. Bu yüzden bu esere Enneadlar denilmektedir. Plotinus bu bölümlerini yirmi bir tanesini m.s. 255-263 tarihleri arasında yirmi beş tanesini m.s.263-268 tarihleri arasında, son bölümünü de m.s. 268-270 tarihleri arasında yazdığını biliyoruz. Filozofun hoş ve ince bir konuşma üslubuna sahip olduğu

---

¹⁶Cevizci, **İlkçağ Felsefesi Tarihi**, s.495.

¹⁷Cevizci, **İlkçağ Felsefesi Tarihi**, s.21.

¹⁸Alfred Weber, **Felsefe Tarihi**, (Çev: H. Vehmi Eralp), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998, s. 110.

belirtilmesine karşılık, yazılı anlatımda bazı güçlükler olduğu ve bunun sebebinin Plotinus'un görme kusuruna bağlı bulunduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla el yazmalarındaki yanlışların düzeltilmeden kalması Porphyrius'un işini daha da zorlaştırmıştır.¹⁹

Enneadlar'ın bölüm listesi incelendiğinde, Birinci Ennead'ın muhtevasının canlı, insan, ahlak ve bunlarla birlikte hayata dair konulardan oluşmaktadır. Birinci Enneadlar'ın Birinci Bölümünde canlı ve insan kavramlarının tanımları verilmektedir. İkinci Bölümünde erdemlerin temel kavramlarına ve insanların yaşamlarındaki etkilerine değinmektedir. Üçüncü Bölümde diyaletik düşünmeden bahsetmektedir. Dördüncü Bölümde mutluluğun kaynaklarına açıklık getirmektedir. Altıncı Bölümde sanattaki ve Bir'deki güzelliği anlatmaktadır. Sekizinci Bölümde kötü diye nitelendirdiğimiz şeylerin neler olduğunu dile getirmektedir. Dokuzuncu Bölümde akli kullanmayı terk etmeyi ele almaktadır.

İkinci Ennead'ın muhtevasının madde, kâinatın işleyişi ve evrendeki bazı sorunlara bu ikinci kitapta geçiş yapılmıştır. Somuttan soyuta doğru konularda bir sıralama görülmektedir. İkinci Ennead'ın Üçüncü Bölümünde göksel hareketlerin ve gökteki bazı olayların sebebi olarak yıldızları görüp göremeyeceğimiz konusunu anlatmaktadır. Dördüncü Bölümünde maddenin tanımı ve özelliklerine değinmektedir. Dokuzuncu Bölümünde de Gnostiklerin görüşlerine karşı çıkışı bulunmaktadır. Kozmosu yaratana ve kozmosun kendisini kötülük olarak iddia edenlere karşıdır.

Üçüncü Ennead'ın muhtevasının zaman, kader, aşk, tefekkür gibi konular işlenmektedir. Bu konular Üçüncü Ennead'ın ikinci Bölümünde İlahi taktır, Dördüncü Bölümünde bizim koryucu ruhumuz, Beşinci Bölümde sevgi, Altıncı Bölümde soyutlanmış hissizliği yani aşk anlatılmaktadır. Yedinci Bölümde zaman ve edebiyat, Sekizinci Bölümde tabiat, tefekkür ve bir olma hakkında konuları hakkında bilgiler verilmektedir.

---

¹⁹Şerife Hanım Altuner, "Plotinus'ta Bazı Din Felsefesi Problemleri", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2006, s.5.

Dördüncü Ennead'ın muhtevasında Ruh ve Ruh'un işlevlerinden bahsedilmektedir. Üçüncü ve Dördüncü Bölümlerinde ruhun problemleri ele alınmaktadır. Sekizinci Bölümde ruh ve beden ilişkisi, ruhun bedene intikal sebebinin ne olduğu gibi konular işlenmektedir.

Beşinci Ennead'ın muhtevası Üç temel hipotez, Bir ve Varlıkların Bir'den doğuşu varlıkların idelerinin olup olmadığı, entelektüel güzellik ve iyiliğin tabiatı gibi konulardır. Birinci Bölümünde üç hipostaz kuramının başlangıç konularını, İkinci Bölümünde Bir'den sonra gelen varlıkların doğuşunu ve bu varlıklarının düzeni hakkındaki konulara değinilmektedir. Üçüncü Bölümde aşkın varlık yani Bir konusu ele alınmaktadır, Dördüncü Bölümde Bir'den sonra gelen yani ikincil varlıkların Bir'den nasıl çıkacağı konuları işlenmektedir. Beşinci bölümünde entelektüel varlıkların ne olduğu ve bunların prensipleri dile getirilmektedir. Sekizinci ve Dokuzuncu bölümlerde entelektüel güzellik ve prensip konuları ele alınmaktadır. Son olarak Yedinci Bölümde belirlenmiş bir varlığın ideal numunesinin olup olmadığına ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

Altıncı Ennead'ın muhtevası Form, varlık ve sayıları, irade konusu ve Bir'in irade sınırı, iyilik üzerine adlı konular işlenmektedir. Bu Ennead'ın bölümlerine baktığımızda; Dördüncü ve Beşinci Bölümlerinde hakiki asıl varlığın aynı zamanda ve her yerde özdeş olması, Yedinci Bölümde ideal formların çeşitliliği ve bu çeşitlilik arasında varlığa nasıl geldikleri ve İyilik kavramı konuları ele alınmaktadır. Sekizinci Bölümde Bir'in iradesi ve özgür irade arasındaki ilişki, Dokuzuncu Bölümde de son olarak İyilik veya Bir kavramının tanımları anlatılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

PLOTİNUS'UN ANA SORUNU VE PLOTİNUS MİSTİSİZMİ

Plotinus'un temel problemi ruhu beden hapisaneden kurtararak Tanrı ile birleşmesini sağlamaktır. Plotinus'un düşüncesindeki gerilim, Ruh'un duyuşsal dünya ile ilişkisi söz konusu olduğunda ortaya çıkar. Ruh, Plotinus'ta, bir yandan bedenlerin organize edici gücü, öte yandan alın yazısının yeridir.²⁰

Mistisizm yani diğer adıyla gizemcilik;Tanrı'ya erişme çabalarının tümüdür aynı zamanda yüksek bir gücü kavramak ve eylemlerini bu güce göre düzenlemek için gerçekliğin üstüne yükselme eğilimidir.²¹ Bir başka deyişle mistisizm 'vasıtasız'; içten doğma "Bir" duygusunun, benliğin dünyasının ruhu, mutlak denilen kendisinden daha büyük bir şeyle birleşmesi halinin belirlediği, iç durumdur.²² Kavram olarak mistisizm dış dünya ile bağlarını koparmadır. Mistisizm teriminin zaman zaman farklı olarak tanımlanmasının altında mistisizmin ikiye ayrılma problemi yatmaktadır. Bunlar negatif ve pozitif mistisizmdir. Negatif mistisizm; öteki dünyacıdır. Yaşadığı bu dünyaya karşı oldukça lakayddır. Bu dünyanın maddi şeyleriyle fiilen mücadele etmesinde sürgünlük duygusu onu, bu şeylere karşı ilgisiz kılar. Pozitif mistisizm Bir'i duyu organları aracılığıyla dış âlemde algılar ve bulur. Bu mistisizme göre fiziksel dünya, bizim bir sonucumuzdur ve böylelikle algılanır. Gerçeklik, dış dünyada duyu ve algılar yoluyla algılanır ve bilinir. Burada bilginin kaynağı, sağduyu ve nesnelere dışsal gerçekliklerinin bilinmesine katkıda bulunan duyumsal, akli ve sezgisel vasıtalaradır.²³

Platon'un düşüncesindeki gerçeklik yani idea dünyasındaki güzelliğe ulaşma konusuyla Plotinus'un Bir'e duyduğu özlem arasında bir fark görülmektedir. Her ikisi de evrenin içinde insanın durumunu ve bu evrenin nasıl birliğe ve düzenli bir oluşuma sahip olduğunu açıklama çabası içerisinde olmuşlardır. Plotinus'un mistik bir filozof olmasının nedenleri filozofun bu evrendeki düzeni ve nesnelere Bir

²⁰Zerrin Kurtoğlu, **Plotinus'un Aşk Kuramı** , s.60.

²¹Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1998,s.85.

²²Şahin Filiz, "Mistisizm ile Tasavvuf Arasındaki Temel Farklar Felsefi Bir Yaklaşım", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Diyanet İlmi Dergi, c.30, sayı 1,Ocak-Şubat-Mart 1994, s.104.

²³Filiz,"Mistisizm ile Tasavvuf Arasındaki Temel Farklar Felsefi Bir Yaklaşım", s106-109.

görmesi ve nesnelere arasındaki ayrılıkların tamamen kaybolmuş olmadığı düşüncelerinde yatmaktadır. Dolayısıyla Platon'un kozmolojisinin bittiği yerde Plotinus'un kozmolojisinin başladığını söyleyebiliriz. Bu durumu Platon Timaios'unda ele aldığı evrensel yöntemde Demiurge'nin evrendeki dağınık hareketlerini ve görünen şeyleri nasıl bir araya getirdiğini açıklamaktadır. Plotinus için evren, sonu olan düzende her şeyi organize eden Bir'den sudur etmiştir.²⁴Görüldüğü gibi Platon'un ve Plotinus'un bütün derdi evreni açıklamaktır. Timaios'da anlatılanlara göre; evren ortaya çıkanların en güzelidir ve onu oluşturan da en becerikli olandır. Eğer evren bu şekilde ortaya çıkarıldıysa, değişmeyen örneğe göre ve akılla kavranabilecek ve hissedilebilecek şekilde yapılmış demektir. Bu durumda evren, bir şeylerin kopyası olmak zorundadır. Bu yüzden asıl ve kopyası arasındaki farka bakmamız gerekir.²⁵

Plotinus'un mistisizminin ana ilkeleri olan kavramları açıklamak gerekmektedir. Burada açıklanacak kavramlardan biri sudur kelimesidir. Sudur etmek Plotinus'un düşünce sisteminde çıkmak, fışkırmak, meydana gelmek, taşmak, türemek, vuku bulmak gibi anlamlara gelmektedir. Plotinus'un varlık felsefesinde, biri inen diğeri yükselen olmak üzere iki tür hareketi olan ve düzenli, kademeli bir bütünlüğü teşkil eden bir varlık mertebeleri düşüncesidir. İniş sürecini teşkil eden hareket; daha yüksek olanın daha aşağı olanı meydana getirdiği zorunlu ve otomatik bir yaratmayı anlatmaktadır. Bu hareket, birlikten çokluğa doğru bir harekettir. Yükselen hareketi ise; iki hareketi içeren, düzenli, mertebeli bir bütünü teşkil eder. Bu iki hareket, nefsin kendisiyle ilahikaynağa yeniden ulaşacağı bir geri dönüş hareketi ile çokluktan birliğe doğru bir yükseliş hareketidir.²⁶Evrendeki çokluğu açıklamak isteyen Plotinus çokluğun aslında kötülük demek olmadığını söylemektedir. Çünkü çokluk birleşmiştir ve tek varlık olmaktadır, çokluk Bir olmaktadır ve çokluk Bir'in doğasına sahip olmadığı için Bir ile kıyaslandığında daha kötüdür. Bu yüzden Bir,

---

²⁴Svetla Slaveva-Griffin, **Plotinus on Number**, Oxford University Press 2009, s.24.

²⁵Furkan Akderin, **Platon Timaios**, Say Yayınları, İstanbul 2015, s.38.

²⁶Cevdet Kılıç, "Plotinus'ta Sudurla İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı", **Kelam Araştırmaları Dergisi**, c.7, sayı 1, Ocak 2009, s.40-41.

çokluğu kaplamaktadır ve içine almaktadır. Çokluk Bir'den dışarı çıkmış azaltılmıştır, bu durumda Bir kendi görkemini çoklukta korumaktadır.²⁷

Plotinus'ta sudurun mertebeli ve düzgün bir sıraya göre olması Plotinus sisteminin gereklerindedir. Bu konu Enneadlar'da aşağıdaki şekilde geçmektedir:

*“Birden sonra gelen varlıklar varsa, onların, ya doğrudan doğruya ondan gelmeleri, ya da aracılarla ona geri dönmeleri ve ikinci veya üçüncü sırada olmaları zorunludur. Çünkü ikinci sıradaki birinci sıradakine, üçüncü sıradaki de ikinci sıradakine geri döner.”*²⁸

Kendi sistemini oluşturan Plotinus'ta taşmanın ilkelerini incelememiz gerekmektedir. Bu varsayımlardan en önemlisi varlık ile birlik arasında kurduğu sıkı ilişkidir. Bu anlamda Plotinus Tanrı'yı Bir olarak açıklamaktadır. Ona göre bir şey ne kadar Bir'e yakınsa o kadar vardır, hatta varlıkla birlik birbiriyle tam olarak eşzamanlı iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir diğer önemli konu ise; Bir'in iyi olduğu düşüncesidir. Bu görüşünde Platon'un idealar dünyasının en yukarisına İyi ideasını yerleştirmesi fikrinde yatmaktadır. Plotinus'ta tıpkı Platon gibi 'Eğer Tanrı varsa, evren niye vardır' sorusuna 'Salt olarak Tanrı'nın iyiliğinden dolayı' cevabını vermektedir. Ortaçağ Hristiyan skolastiğinde bu görüş “iyi olan yayılır.”²⁹ görüşünde belirginleşmektedir. Görüldüğü gibi her iki filozofta da en yüksek tepede bulunan “İyi” kavramı Tanrı olarak adlandırılmaktadır. Bir kendi özünden kaybetmeden doğal dünyaya kendisinden anlam katarak yayılmaktadır. Bu anlamda oluşan felsefenin adında Plotinusçuluk denilmektedir. Plotinus'un bu görüşü onun felsefeyi özü itibariyle bir tür tinsel deneye, mistik deneye dönüştürmek istediği anlamına gelmektedir. Bu anlamda Plotinus'u bir filozof yapan şeyin tinsel veya dinsel amacı değildir; bu amaca ulaşmak için gerçekleştirmeyi mümkün kılacak felsefi rasyonel bir varlık tasavvuru yani bir metafizik geliştirmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Plotinus'un metafiziği esas olarak aynı varlığın kendisini üç ayrı düzlemde veya planda ortaya koymasına dayanmakta olup bu varlıktan, Bir ile Tanrı'yı kast

²⁷Svetla Slaveva- Griffin, **Plotinus on Number** , s.50-51.

²⁸Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.39.

²⁹Arslan, **İlkçağ Felsefe Tarihi 5**, s. 87.

etmektedir. Plotinus, varlık felsefesinde bu varlığı yani Tanrı'yı sözü edilen boyut veya düzlemlerin her birinde ayrı ayrı ele almaktadır bu konuyu aşağıdaki paragraf özetler niteliktedir:

“Enneadlar'ın VI. Kitabı onun yani Bir'in veya Tanrı'nın kendisinde veya kendisi olarak ele alınmasına ayrılmıştır. V. ve IV. Enneadlar, Bir ya da Tanrı'nın Nous(Akıl) ve Ruh olarak ele alınmalarını ifade eder ve Plotinus'a göre var olan bunlardır ve sadece bunlardır. Fiziksel-duyusal dünyaya gelince, o, Plotinus için bu anlamda yani herhangi bir gerçek veya tözsel anlamda var değildir. O, Plotinus'un kendi deyimiyle ancak bir nesnenin sudaki akışı veya bir ışığın aynadaki yansıması anlamında hayali bir varlığa sahiptir.”³⁰

Görüldüğü gibi Plotinus Enneadlar kitabının bir kısmını Bir'e bir kısmını da Nous, Ruh ve fiziksel dünyaya ayırmaktadır. O, fiziksel dünyayı bir ışığın aynada yansıması olarak görmektedir. Bilindiği gibi Platon'da İdealar dünyasıyla maddi-duyusal dünya arasındaki ilişkiler söz konusudur. Platon duyuusal dünya ideal dünyadan pay aldığı ölçüde var olmaktadır.

Plotinus'ta var olan, tek bir şeydir. O, tindir ve onun bütün görünüşleri tinsellik taşımaktadır. O, tam kendinde olduğu yani hiç açılmamış olduğu durumda Bir olarak adlandırılmaktadır. Bir açıldığında, ilk açılımında, kendisini aynı zamanda hem akleden hem de akledilen olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu iki şey, akleden ve akledilen de gerçekte birbirlerinden farklı şeyler değildirler. Akledilen, onun nesnelleşmiş, dışlanmış görüntüsüdür yani Nous'tur. Nous'tan sonra Ruh gelir. Plotinus'ta var olan şeyler dizisi Ruh'ta sona ermektedir. Daha açık bir ifade ile Ruh ile birlikte tanrısal çıkış sona ermektedir.

---

³⁰Arslan, **İlkçağ Felsefe Tarihi 5.** , s.56.

PLOTİNUS'UN METAFİZİĞİ

2.1. Bir

Plotinus sisteminin Tanrı ve İyi olarak tanımladığı baş ilke Bir'dir. Plotinus bunu "Türetici ilke en cömert olmalıdır; fakat derhal ondan sonra gelen türemiş varlık, bütün diğer varlıkların üstünde olmalıdır."³¹ şeklinde tanımlamaktadır. Burada Bir; türeten ilke olarak cömert ve diğer varlıklardan en üstün olanıdır. Oluşumun ilk hareketi olan Bir, mükemmeldir çünkü Bir, bir şey ortaya çıkarmaya çalışmaz, bir şeye sahip değildir ve bir şeye ihtiyacı yoktur deyim yerindeyse Bir'in aşırı bolluğu kendisinden diğer şeylere taşar, onları meydana getirir. Bir varlığa geldiği zaman dolgunlaşır ve Bir'e bakarak Nous meydana gelmektedir. Varlık, Nous'un Bir'e doğru dönüşü ve durağı ile oluşmaktadır. Dolayısıyla Varlık Nous'un Bir'e dahlı olmaktadır.³²sözleriyle ifade edilmektedir.

Plotinus'a göre Bir; Tanrı, ilk ve tek olan bir varlık olarak başlangıç ve sonu olmaksızın zorunlu olarak âlemi oluşturmaktadır. Plotinus'a göre Tanrı vardır ve her şeyin kaynağı olup kendisinden taşan diye anlatılır.³³ Bir; İyi ile özdeşleşmesinden dolayı basittir ve bunun dışında hiçbir şey içermemektedir.

*"Bir her şeydir ve kendi dışındaki şeylerden hiçbirini değildir. Her şeyin ilkesi olduğu için, her şey değildir; fakat her şeydir. Çünkü her şey sanki ona döner veya daha çok, onun kadar var değildir; fakat olacaktır. Bütün nesnelere, basit olan, kendi özdeşliği içinde hiçbir çeşitlilik ve hiçbir sır(repli) taşımayan Bir'den nasıl türer? Onda hiçbir şey olmadığı için her şey ondan gelir. Varlığın var olması için, Bir bizzat varlık değildir; fakat varlığın türeticisidir (generateur)."*³⁴

Anlaşılacağı üzere Bir iyidir ve her şey ondan tezahür etmektedir. Bir'in kendi özel doğası asla bozulmaz ve her şey Bir ile anlam kazanmaktadır. Bir İyi'dir. Çünkü her şeyi eksiksiz ve tam olarak arzulayan aynı zamanda kendi kendine yeterli olanıdır. Böylece her şey nihai asıl gayeye yani Bir'e istek duymaktadır. Plotinus

³¹Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.40.

³²Eyjolfur Kjalar Emilsson, **Plotinus on Intellect**, Oxford University Press 2007, s. 22.

³³ Kılıç, "Plotinus'ta Sudurla İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı", s.42.

³⁴Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.21.

İyi'nin bu nihai nedenselliğini belirtmekte ve her bir varlığın İyi olmaya imrendiğini söylemektedir.³⁵

“Bir’de bir tür duygu vardır; her şey ona aittir, her şey onda ve onunla birlikte. O kendini tam bir ayırt etme yetisine sahiptir. Hayat ondadır ve her şey ondadır. Bir çeşit şuurla, onun kendi hakkındaki düşüncesi, ezeli bir dinginlikten ve Nous’un düşünmesinden farklı bir düşünmeden ibarettir. Eğer o kendinde kalır ve bir varlık ortaya çıkarsa, bu varlık, o, en yüksek derecede olduğu şey olmakla beraber, ondan gelir. Bir şey ondan, o kendi öz niteliğini yitirmediği zaman doğar; onun sürekliliği sayesinde bir oluş vardır.”³⁶

Bir ne varlığında, ne mutluluğunda ve ne de varlığının korunmasında başka bir şeye ihtiyaç duymamaktadır. Kendisi her şeyin nedeni olandır bundan dolayı da bütün varlıkların yönelimi Bir’e doğrudur. Çünkü Tanrı yani Bir tüm varlıkların kaynağıdır. Bütün karşıtlıklar ve farklılıklar ondan kaynaklanmaktadır.

Doğadaki bu çoğulculuğun her zaman için birliği gerektirdiği düşüncesi Plotinus’ta oluşmuştur. Çünkü birlik tüm bu oluşumun öncesinde ve ötesindedir.³⁷ Bu birlik oluşurken de iki tür hareket oluşmaktadır ki bu hareketlerin biri ileride dışsal aktiviteyi oluşturması bakımından önem kazanmakta diğeri de Bir’in tinselliğini koruması ve aynı zamanda bir içsel hareket olarak tekrardan Bir’e yönelimi açısından önem arz etmektedir. Bu hareketler isim olarak İç Aktivite ve Dış Aktivite şeklinde söylenmektedir. Bu durumda Dış hareket genellikle iç eylemin imajı gibi aynı şeye gelebilen ya da Bir’den aydınlanan ya da dışarı akan fişkırıncı metaforların yardımı ile betimlenmektedir. Bir’in dış faaliyeti Nous’un oluşumunun birinci adımındır.³⁸

“Varlıkların, özleri neyi içeriyorsa o olmaları, birlikleri(teklik) vasıtasıyla. Varlığa az ya da çok iştirak edişlerine göre birliğe de az ya da çok katılmış olurlar. Böylece, ruh, bedene kıyasla daha yüksek bir birlik derecesine sahiptir; bununla birlikte o, mutlak Bir değildir, çünkü varlığının birliği, bir unsurlar çokluğunu içermektedir.”³⁹

³⁵Eyjolfur Kjalar Emilsson, **Plotinus on Intellect**, s. 72.

³⁶Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.41-42.

³⁷Frank Thilly, **Felsefenin Öyküsü Yunan ve Ortaçağ Felsefesi**, (Çev: İbrahim Şener), İzdüşüm Yayınları, Kasım2007,s.224.

³⁸Eyjolfur Kjalar Emilsson, **Plotinus on Intellect**, s.22-23.

³⁹Plotinos, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, Ekim2008,s.175.

Buradan anlaşılacağı gibi Plotinus Bir'in mükemmel bir varlık olduğunu ifade etmek için 'yetkin olma' ifadesini kullanmıştır. Yetkin olmak ise, her yönüyle kâmil olmayı ve kendisinden sudur eden varlıkların, kendisinden daha yetkin ve kâmil olamayacaklarını ifade etmektedir.⁴⁰ Plotinus Bir kavramının varlığı hakkındaki görüşlerini kendi kitabında şu ifadeleri kullanarak anlatmaktadır:

*“Ve varlık ondan ilk olarak doğan şey gibidir. Bir, hiçbir şey aramadığı, hiçbir şeye sahip olmadığı ve hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı için yetkindir. Yetkin olduğu için bolluk olur ve bolluk olma, ondan farklı bir şeyi meydana getirir”.*⁴¹

Bir'in kendine olan yeterliliği ve iyi olması Bir'in bolluğun ve dış dünyanın yani kendinden farklı tezahürlerin oluşması bakımından yetkindir. Çünkü muhtaçlık sadece Bir'edir. Herhangi bir nesnenin Bir'den uzak olması durumu nesnenin Bir'e ihtiyaç duyduğunu bize göstermektedir. Bir için yakınlık-uzaklık konusunun konuşulması durumunda Bir'i görmenin hiç bir espirisi kalmayacaktır. Ne olursa olsun özellikle bir şeyin Bir'e ihtiyaç duyması, birşeyin Bir'den meydana gelme ihtiyacı gerçeği bile bizim Bir'e daha fazla yaklaşamayacağımızı ifade etmektedir. Bir, bir şeye ihtiyaç duymamaktadır.⁴²

Hiçbir şeye ihtiyaç duymayan Bir'in hürriyeti konusu Plotinus düşüncesinin önemli konularındandır.

*“Mutlak iyi, aynı zamanda bağımsızlığa da sahip olmak zorundadır, ama egemence mükemmel bir tarzda. İyi'nin ne ise o oluşunu rastlantısal bir durum farz etmek, özgürlük ve irade kavramlarını, onlardan her türlü anlamı çıkarıp alarak tahrip etmek demektir. Ancak, eğer esaret ile özgürlük arasında gerçek bir ayrım olduğu kabul edilirse, özgürlüğün, İyi'ye hiçbir engelle karşılaşmadan ulaşan ebedi varlıkların ayrıcalığı olduğu üzerinde anlaşmak icap eder. İyi'ye gelince, o, özgürlüğe daha da üst bir seviyeden sahip olmak zorundadır, çünkü bizzat kendi kendinde ikamet etmektedir ve kendinden daha mükemmel olarak arayabileceği herhangi başka bir şey yoktur.”*⁴³

⁴⁰Kılıç, “Plotinus'ta Sudurla İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı”, s.42.

⁴¹Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.21.

⁴²Eyjolfur Kjalar Emilsson, **Plotinus on Intellect**, s. 74.

⁴³Plotinos, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), s.171.

Görüldüğü gibi Plotinus'ta Bir kavramı bağımsız ve mükemmel bir tarzdadır. Bir'e dışarıdan bir şeyler atfetmek Bir'in mükemmelliğine zarar vermektedir. Dışarıdan Bir'e bir şeyler atfedilirse o zaman Bir'in iradesive özgürlüğü yok sayılmıştır. Bir'in iyiliği kendini daha bir üst seviyeye çıkarıp onun daha mükemmel olmasını sağlamaktadır.

Bir'i açıklamaya çalışan Plotinus, Bir'in varlığının akılla kavranmayan aşkın, hiçbir nitelik yüklenemeyen sebep olduğunu anlatmaktadır. Plotinus Bir'in ne olduğundan daha çok ne olmadığı hakkında konuşulabileceğini söylemiştir. Çünkü Plotinus Bir'e ancak birlik ve iyilik sıfatlarından başka sıfat yüklenmemesini kabul ederek, insanların da ancak ve ancak Bir'in ne olduğundan ziyade ne olmadığını anlatabileceklerini ifade etmiştir. Sonuç olarak Plotinus, Tanrı'yı olumsuz sıfatlarla nitelemeye götürmektedir. Bir, gerçekte her türlü ifadenin ötesindedir ve her önerme bir şey hakkındadır; diğer şeyler arasında bir şey olmadığı, hiçbir adla kendisini adlandırmamız mümkün olmadığı için Bir hakkında getirebileceğimiz tek betimleme ise onun 'her şeyi aşan, en yüksek aklın bile üzerinde olan şey' olduğudur. Bir'e kendi zayıf tarzımızla ancak bu şekilde anlatabiliriz. Mümkün olan tek yol, Bir'in hakkında her şeyi olumsuzlamak yani hiçbir şeyi tasdik etmemektir. Bir'in hiçbir niteliğe, hiçbir öze sahip olmadığını söylemektir. Bir ile ilgili olarak sadece var olduğunu söyleyebiliriz ama bununla kastettiğimizde Bir'in sadece var- olmayan olmadığıdır.⁴⁴

Bir hakkında ifade edilebilecek her şeyin Bir'in doğasının saf birliğini bozduğunu söyler. Bir'e sıfatlar affetmek Bir'i sınırlandırmaktadır ve belirlemektedir. Oysa Bir basittir, tektir, bölünemezdir Dolasıyla Bir aynı zamanda suretsizdir (form). Bu suret (form), bir tek şeyin değil her şeyin sureti (form) olduğunu ve onun dışında başka hiçbir şeyin sureti (form) olmadığı için, Bir; suretsiz (formsuz) olan olmalıdır.⁴⁵

Doğadaki şeylerin çokluğunu açıklamak Plotinus'un önemli problemlerindedir. Bunu açıklamak için sudur teorisine başvurmuştur. Sudur teorisinde Nous, Bir'den; Ruh, Nous'tan zorunlulukla sudur eder ve bu sudur en son nokta olan madde de son

⁴⁴Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi 5**, s.186.

⁴⁵Kılıç, "Plotinus'ta Sudurla İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı", s.44.

bulur.Burada varlıklar Bir'den uzaklaştıkça Tanrısallıklarını ve mükemmelliklerini kaybetmektedir.

“Aşağı varlıklardan başlayarak İyi'ye kadar yükselmek suretiyle,onunÖzgürlüğün bizzat kendisi, Bağımsızlığın bizzat kendisi olduğu görülür:çünkü onun hakkında ne doğası gereği şöyledir, ne de kazara (rastlantısal,tesadüfi) böyledir ifadeleri kullanılmaz; Bir, ne bizzat kendi için ne de diğer varlıklar için olumsal (olup olmaması mümkün) değildir.

İlkesi olduğu her şeyden üstün olduğundan dolayı, İyi, her olumsuzluktan üstündür: çünkü onun belirlenişi, onun yegâne bir tarzda olduğu anlamına gelmektedir. Onun hakkında,ancak kendisi bize ifşa ettiği zaman görüneni,onun hakiki Kral(Mutlak İyi)olduğunu, hakiki ilke olduğunu, hakiki iyi olduğu söyleyebiliriz. O, hiçbir şeyde olumsal değildir: o, bizzat kendinin hakikaten efendisi olan,kendisi ne isterse onu yansıtmış olan,ancak her iradeden daha büyük olan evrensel kudret'tir.”⁴⁶

Bir İyi olduğu için olumsuzluklardan üstün ve mükemmeldir. Saf ve hakiki iyi olan Bir olumsalda değildir. Çünkü Bir her ne isterse onu yansıtan bir evrensel varlık olarak kendini göstermektedir.Plotinus, varlıkların meydana geliş düzeninin zamansal olmadığını söylemektedir. Çünkü oluş denilen durum zamanda bir oluş değildir. Bu durumda varlıklar hiyerarşisinde sıralama düzeni değil mantıksal bir düzeni ifade etmektedir. Çünkü sonsuz gerçekliklerle ilgilenilmiştir o halde, güçlük teşkil eden zamansal süreci terk etmemiz gerekmektedir. Biz, bu gerçekliklere onların nedensel bağımlı ve düzenini açıklamak için yalnızca sözde zamansal süreçatfetmekteyiz.⁴⁷

Plotinus, varlıklar hiyerarşisinin Bir'den sudur etme sürecini anlatmak için benzetmelere başvurmaktadır. Güneş-ışık, ateş-ısı, kaynak-su, tohumun büyümesi gibi benzetmeler sudur sürecini anlatmasına yardımcı olan metaforlardan bazıları olmaktadır. Fakat en çok kullandığı benzetme güneş-ışık benzetmesidir.

“Birinci olanı ışığa, ondan sonra gelen varlığı Güneşe ve üçüncü varlığı ışığı Güneşten alan Aya benzetebiliriz. Ruhun, düşündüğü zaman, kendini yüzeysel olarak aydınlatan, ödünç alınmış bir ışığı vardır.

⁴⁶Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), s.171.

⁴⁷Zerrin Kurtoğlu, **Plotinos'un Aşk Kuramı**, s.70-71.

Nous'un kendinde, saf olmayıp; fakat cevherinin derinliklerine kadar aydınlatılmış olsa da, kendine ait ışığı vardır. Ona ışığını Bir verir. Bir ışıktır; Bir, Nous'a olduğu şey olma gücü veren basit bir ışıktır. Bunun için neden herhangi bir şeye muhtaç olsun! Çünkü, o, başka şeyde bulunan bizatihi bir şey değildir; başka şeyde bulunmak kendinden dolayı var olmaktan çok farklıdır.”⁴⁸

İkinci terim olan Nous tıpkı güneşi kuşatan parlak ışığın, güneş daima hareketsiz kalmasına rağmen, ondan meydana gelmesi gibi, hareketsiz kalan Bir'den meydana gelen bir radyasyon olarak anlatılmaktadır.⁴⁹

Yukarıdaki açıklamalar incelendiğinde Bir ışıktır ve o ışıktan pay alan her terim geldiği hiyerarşiye göre ışığı azalıp artmaktadır.

---

⁴⁸Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.47.

⁴⁹Zerrin Kurtoğlu, **Plotinos'un Aşk Kuramı**, s. 72.

2.2. Nous (Külli Akıl)

Bir'den ilk sudur eden varlık Nous'tur. Nous kavramı Bir'in mükemmelliğinin ve iyiliğinin sonucu olarak taşınan ilk varlık olma özelliği taşımaktadır. Plotinus, Nous'un Bir'e yani oraya istek duyduğunu ve oraya erişmeye çalıştığını dile getirmektedir. Fakat Nous ile İyi arasındaki fark burada ortaya çıkmaktadır. Nitekim İyi; istek duymayandır, erişmeyendir.⁵⁰

“Bir, hiçbir şey aramadığı, hiçbir şeye sahip olmadığı ve hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı için yetkindir; yetkin olduğu için bolluk olur ve bolluk olma, ondan, farklı bir şeyi meydana getirir. Türemiş şey Bir'e doğru döner; o Bir'in soyundandır ve bakışını kendine doğru döndererek Nous olur; türemiş varlığın, Bir'le ilişkili biçimde, türemesini durdurması, varlık olmasını; bakışını kendine döndürmesi ise Nous olmasını sağlar ve Nous, Bir'e bakmak amacıyla durduğundan, hem Nous hem de varlık olur.”⁵¹

Görüldüğü gibi Nous kavramı Plotinus için çok karmaşık bir kavramdır. Nous'un özelliklerine bakıldığında maddi nitelikleri kendinde barındıran Bir'in sureti olan varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Âlemde bulunan varlıkların en büyüğü olma özelliği taşımaktadır. Çokluk yönü Bir'e seyre dalmakla gerçekleştiği için Nous'un içindeki çokluk ideaları oluşturmaktadır. Plotinus'a göre Nous, idealar âlemini içeren bir sistemdeki yeri teşkil etmektedir. Nous, kendi edimi içindeki kavranılır olanı bilmektedir.⁵²

“Çünkü Nous'ta her şey, hem kavramlardan anlayabildiğimiz şey hem de daima entelektüel bir özür; orada her varlık bu aynı veya başkası, hareket veya dinginlik, hareketli veya hareketsiz, cevher veya nitelik olsun, kendi payına düşen hayata sahiptir. Nous'ta her şey cevherdir; çünkü her varlık, niteliği cevherinden ayrılmayacak şekilde güç halinde değil; fiil halindedir.”⁵³

Bütün bu farklılıkları kendinde barındıran Nous; farklılıklar içindeki birliği ifade etmektedir. Nous bir cevher olarak mükemmellikte Bir'e daha yakın olan doğadır. Aynı zamanda Nous, Bir'in mükemmelliğini bozmaksızın meydana gelmiştir. Bu

⁵⁰Eyjolfur Kjalar Emilsson, **Plotinus on Intellect**, s.74.

⁵¹Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.21-22.

⁵²Zerrin Kurtoğlu, **Plotinus'un Aşk Kuramı**, s. 85.

⁵³Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.35.

yüzden her varlık mükemmelleşebilmek için kendisinden yukarıda olana yönelmesini gerektirmektedir. Bu yüzden Nous'ta da Bir'e yönelme isteği vardır. Nous, bu temaşa yani yönelme esnasında üretmek için bir çabası, isteği ve eğilimi olmaksızın zorunlu olarak üretmektedir. Bu yüzden Nous'ta olan her nitelik güç halinde değil fiil halindedir. Plotinus, Nous'un Bir'in yerine sadece Bir'in görünüşünü aldığına inanmaktadır. Nous, Bir'den farklı objeleri idrak ettikçe tasarlanmış obje ile içlemsel obje arasında farklılık oluşmaktadır. Nous'un burada Bir ile özdeş olmayan iki objeyi gözlemlemesi önemlidir. Nitekim gerçeği arayan kimse Bir'in kendisine olduğu gibi erişememektedir. Dolayısıyla Plotinus, Bir'i kavramak amacıyla Nous'un kendisini aşması gerektiğine inanmaktadır.⁵⁴

Plotinus'un Nousanlayışını Platon'nun idealar âlemine benzetebiliriz. İdealar âleminde görünür dünyadaki varlıkların gerçek sureti, gerçekliği ve nitelikleri saklanmaktadır. Dolayısıyla Plotinus, Nousda çokluk dünyasındaki varlıkların idealarını, ilkelerini ve suretlerini bulundurmaktadır. Hiçbirşeye ihtiyacı olmayan Bir, mükemmeldir ve Bir'in bolluğunun yeni olanı üretmektedir. Bu ürün yeniden sebebine döner. Bir'e doğru duruş yani bir şeyin Bir'in huzurunda durması olgusu varlığı oluşturmuştur. Aynı zamanda Bir'e yöneltilen bu tema akılsal ilkeyi oluşturmuştur.⁵⁵Nous'un kendi içindeki tasarlanmış imajları kendine özgü niteliğini tasvir etmektedir. Nous bu imajları Bir'e dönerek ve onu temaşa ederek elde etmektedir. Bu durum Nous'un benlik bilgisini bize göstermektedir. Bu bilgi iç gözlemsel bilgi olarak bilinmektedir. Bu hareketiyle içe doğru dönerek bakan Nous, çokluğu gerçekleştirmektedir. Fakat bunu yaparken de Nous kendine dönük yönelimde hareketsiz durmaktadır. Fakat Nous'un kendine dönme eylemi hareket olarak Ruh'u yani diğer hareket veya oluşum alanını oluşturmaktadır. Sonuç olarak kendi içinde olana Nous kendisi numara vermiş olmaktadır.⁵⁶

Bu akılsal ilke olan Nous basit olmamakla birlikte çokluğu ifade etmektedir. bu çokluğun nasıl oluştuğunu anlamak için Bir'den sudur eden Nous'a bakmak

⁵⁴Eyjolfur Kjalar Emilsson, **Plotinus on Intellect**, s. 76.

⁵⁵Kılıç, "Plotinus'ta Sudurla İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı", s.47.

⁵⁶Svetla Slaveva Griffin, **Plotinus on Number**, s. 104.

gerekmektedir. Çünkü çokluğu Bir'e affetmek mümkün değildir, çokluk Nous'ta gerçekleşen bir adımdır. Nous'tan Ruh meydana gelir.

“Ancak Ruh'un bizzat kendisi, saygınlığına rağmen, anlaksal (Zihinsel) kudretini borçlu olduğu yüksek bir ilkedен kaynakların; bu ilke, kusursuz, değişmez, ebedi olan, tüm ideaları kapsayan ve böylelikle de hissedilir alemin arketipi olan Tanrısal Nous'tur. Çünkü Nous'un doğası düşünmektedir ve bizzat kendini düşünmekle de tüm akılla kavrayabilir özleri düşünmüş olur, çünkü bunlar onunla birlikte tek ve aynı şeyi oluştururlar. Bundan da anlaşıldığı üzere, Nous, varlıklarını, tüm şeylerin ilkelerini ve idealarla aynı olan sayılar oluşturur.”⁵⁷

Nous, Bir'i tanıdığı zaman ve onu düşünmeye başladığı zaman kendini de düşünmeye geçmektedir. Bu yüzden Nous Bir'e daha yakın olduğu için Bir'den aldığı niteliklere de sahiptir. Nous, Bir'e döndüğünde Bir, Nous'a ışığından yansıtmaktadır. Nous'un kavrayışları diğer taşanların ortaya çıkması için bir neden olmaktadır. Bu durum aşağıdaki şekilde anlatılmaktadır:

“Nous Tanrı'ya tanıdığı zaman kendi kendini yeniden tanır, çünkü Tanrı'ya tanımak suretiyle O'ndan kaynaklanan kudretleri tanır, mevcudiyeti O'ndan aldığını bilir. Eğer Tanrı ile aynı olmadığı için O'nun hakkında hiçbir berrak sezgisi bulunmasa bile, en azından kendi kendisi hakkında berrak bir sezgisi vardır, çünkü kendi hakkında sahip bulunduğu bir sezgide özne ile nesne aynıdır. Çünkü Nous'un bizzat kendisi ruha anlaksal (entelektüel) bir kudret veren bir eylemdir. Nous aynı zamanda hem kendi öz doğasını, hem de akılla kavranabilirin doğasını tanır, çünkü onda, temaşa eden şey temaşa edilen şey ve temaşanın kendisi birdir. Demek ki Nous bizzat kendi kendinin ışığıdır; kendini yine kendisi vasıtasıyla görür; hâlbuki Ruh, ancak anlaksal kudretini borçlu olduğu Nous'u kavrayabilmek için Ruh'un, sırasıyla, yaşatkan (vegetatif) kudretten hassasiyete, hassasiyetten kanaate ve kanaatten de saf düşünceye yükselmesi gerekir: çünkü ruhun Nous'un imgesi olması saf düşünce vasıtasıyladır; kendi kendini ilkesi vasıtasıyla tanımaktadır, hâlbuki Nous kendini bizzat kendisi vasıtasıyla tanımaktadır.”⁵⁸

Plotinus için Nous'un tüm varlıklara sahip olan, kendisini açan bir daire ile hareketli tipleri vardır. Ortaya çıkan tip ya da oluşlar Nous'un kendisinin ortaya çıktığını göstermektedir. Bu durum aynı Bir'in kendinin kendinden önce olması gibi Nous'ta

⁵⁷Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), s.108.

⁵⁸Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), s. 111-112.

varoluşlardan önce tipleri üretir, tiplere göre hareket edildiği zaman da gerçek oluşlar üretilir.⁵⁹ Nous basit olsaydı Bir'i kavrayamazdı. Aynı zamanda Nous Bir'i fark etmeseydi İlahi ışık yayan Bir, Nous'a aydınlık katamazdı. Dolayısıyla NousBir'i fark ederek ona yönelmektedir. Bu durumu şu cümleler özetler niteliktedir:

“Bir, Nous tarafından fark edilmiştir, çünkü onu aydınlatmakta olan akılla kavrayabilir ışıktır. Tıpkı görme eyleminde ışığın ister yalnız başına, isterse de görünür hale getirdiği nesnenin biçimi ile birleşmiş halde olmak üzere iki şekilde görünebildiği gibi, aynen böyle, anlaksal sezgide de ilahi ışığı ister aydınlatmakta olduğu akılla kavranabilir nesnelere ile birleşmiş, isterse de bu nesnelere ayrı ve tek başına, tüm saflığı içinde parlar halde olarak temaşa etmek mümkündür. Bu ışığın sezgisini temaşa etmek mümkündür. Bu ışığın sezgisine sahip olmak için, Nous, onu görmeye çalışmak yerine, dinginlik(sükûnet) içinde onun kendisine belirmesini beklemek zorundadır: çünkü her yerin dışında olan Bir, ne yaklaşır; yalnızca Nous'un üst bölümünde tezahür eder. Açıkça ifade etmek gerekirse, Nous onu görmez, onunla birleşir.”⁶⁰

Plotinus için önce Bir olmalı, Nous ikinci sıradadır. Madde ise etkin aktif olarak üçüncü gelmektedir.⁶¹ İkinci sırada gelen Nous'un doğasını anlayabilmek için Nous'un Bir'den aldığı ideaların özlerini anlamak ve bilmek gerekmektedir. Çokluk meydana gelmesi için Nous'un Bir'i temaşa etmesi gerekmektedir. Temaşa edilen Bir'in iyiliğinden bu işlem esnasında hiçbir eksilme olmamaktadır. Nous aldığı bu ideaları taşıyarak tekrardan Ruh'a aktarmaktadır. Bu şekilde sudurun son aşamasına kadar ilerlemektedir. Bu durum aşağıdaki şekilde özetlenmektedir:

“Nous'un doğasını anlayabilmek için, onun özleri ya da ideaları içerdiğini bilmek gerekir. Sanatın ve doğanın tüm eserleri madde ve biçimden oluşmuşlardır: biçim maddeye evrensel Ruh tarafından geçirilmiştir ve Evrensel Ruh da, tıpkı sanatçıların, gerçekleştirdikleri anlayışları Evrensel Ruh'tan alışları gibi, hissedilir şeylerin toplumsal akıllarını Nous'tan almaktadır.”⁶²

⁵⁹Svetla Slaveva Griffin, **Plotinus on Number**, s. 106.

⁶⁰Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), s.116.

⁶¹Svetla Slaveva Griffin, **Plotinus on Number**, s. 84.

⁶²Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), s.123.

2.3. Ruh

Plotinus'un varlık sisteminin oluşabilmesi için Nous'tan sonra bir üçüncü figüre ihtiyaç bulunmaktadır. Bu da Ruh'tur. Ruh, Nous'un bir kopyası olarak orjinalinden daha az mükemmelliğe sahiptir. Ruh birçok şeydir; O hem aşağıdaki hem de yukarıdaki şeylerdir, yaşamın her alanına yayılır. Bizim her birimiz, bizdeki daha aşağı olan şey(beden) vasıtasıyla bu dünyaya, ama daha yüksek olan şey (varlığımızın kavranılır özü) vasıtasıyla da Bir'e bağlanan birer kavranılır dünyayız.⁶³ Üçüncü hipostaz olarak aşağıdakiler ve yukarıdakiler arasında arabuluculuk yapan Ruh, yaşamın her alanına inmiş ve yaşamın her alanından biri olan bedensel parçanın dünyasına inmenin de karmaşık ikiliğini hep yaşadığı bilinmektedir.⁶⁴

Plotinus, Ruh'un bulunduğu düzey ne olursa olsun her zaman yüksek bir düzeye yükselme isteğinde bulunduğunu ifade eder. Bu şekilde en alt düzeydeki gerçekliklerden en yüce gerçekliğe kadar, varlık hiyerarşisinin her aşamasında kendisini dönüştürerek Bir'e ulaşma çabası içinde olmaktadır. Dolayısıyla Ruh, Bir'in en alt aşamasını temsil etse de yine de Bir'in parçası olmaktadır.

“Ruh, Nous'un ne olduğunu öğrenmek için kendine bakarak akıl yürütmek zorundadır. Fakat Nous kendini, kendi üzerinde akıl yürütmeden düşünür; o daima kendinde hazırdır. Yönümüzü kendimize döndürdüğümüz zaman Nous'u görüyoruz; bizim hayatımız paylaşılmıştır ve bizim birçok hayatımız vardır. Nous'un ise ne kendinden başka bir hayata, ne de başka şeylere ihtiyacı vardır; O kendine değil başkalarına hayat verir; başka aşağı varlıklara ihtiyacı yoktur; her şeye sahip olan Nous, kendine en küçük bir şey veremez; ilk varlıklara sahip olan, veya daha çok onlar olan Nous, kendine, varlıkların imajını da vermez.”⁶⁵

Görüldüğü gibi Ruh, Nous'tan daha az yetkin bir varlıktır ve Nous'un suretidir (form). Aynı zamanda Ruh, düşünce gücüne sahiptir. Ruh'un düşüncesi sezgisel değildir, diskürsiftir. Plotinus Ruh'un meydana gelişini anlatırken Ruh'un kendinden önce olanın imajını taşıdığını şu cümlelerle dile getirmektedir:

⁶³Zerrin Kurtoğlu, **Plotinos'un Aşk Kuramı**, s.103.

⁶⁴Svetla Slaveva Griffin, **Plotinus on Number**, s.112.

⁶⁵Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), s.64.

*“Nous Bir’e benzediği için dışa akıtmak suretiyle türetir. O’nun meydana getirdiği şey, bizzat kendinin bir imajıdır; o kendinden önce olan Bir gibi dışarıya dökülür, döküldü de varlıktan çıkan bu fiil Ruh’tur; bu türetirken hareketsiz kalır”.*⁶⁶

Ruh’un iki ayrı yönü vardır ve Ruh’un, bir yönüyle Nous’ayöneldiği ve saf düşünce olarak ortaya çıkıp, saf ideaları temaşa ettiğini söyler. Öte yandan, aynı Ruh, duyusal dünyaya yönelir ve maddeye düzen getirmektedir. Plotinus, bunlardan birincisine Evrensel Ruh, ikincisine ise phusis, yani Doğa adını vermiştir.⁶⁷

Plotinus Ruh’un kökeni araştırmaktadır. Ruh’un kökenini araştırırken de her şeyin aslında “maddenin bileşimi ve onu oluşturan şekli olduğu” düşüncesinden hareket etmektedir. Sonuç olarak ise Plotinus Ruh’un bileşik bir yapıda olduğunun izlerini görmektedir. Bu izler ise maddeyle bileşimi ve formları olarak göze çarpmaktadır. Bu durumda Ruh’un kendi kendine yeterli olmadığını ve Ruh’un Nous’tan aldığı güçleri vücüda getirerek surete kavuşturduğunu görmekteyiz.⁶⁸ Ruh duyusal dünyayla kavranılırdünya arasında orta yerde ara aşamadır. Ruh bu anlamda kendinden üstünde olanı Nous’udüşündüğündeüstün ruh olmaktadır. Ruh kendinden daha alt seviyedeki maddi âlemi yani duyusal âlemi düşüğünde aşağı ruh olmaktadır. Bu anlamda Ruh bir taraftan kendisini düzenleyen Nous’a yaklaşmakta diğer taraftan da kendisinin biçimlendirdiği duyusal dünyaya yanaşarak madde kavramını açığa çıkarmış olmaktadır. Ruh, Plotinus’un sisteminin merkezinde bulunmaktadır. O, tinsel dünyanın son aşaması; duyusal dünyanın ilk ilkesi olmaktadır. Böylece her iki dünya ile ilişki içindedir. Plotinus’unRuh’la ilgili olarak ısrarla üzerinde durduğu en önemli özelliği budur. Ruh, Nous ve Bir gibi tinsel dünyaya aittir ama onlardan farklı olarak aynı zamanda maddi dünya ile de ilişki içinde bulunmaktadır. Ruh, evrenin akılsal ilkesi ve akılsal varlıkların sonucusudur. Onun esas doğası akılsal dünyaya ait varlıklardan biri olmasıdır. Ama öte yandan yine o, tüm duyusal dünyanın ilk akılsal ilkesidir.⁶⁹ Dolayısıyla Nous’uyani akılsal varlıklar dünyasını temaşa ederek maddi dünyayı ona göre biçimlendiren Ruh’tur. Başka bir ifadeyle Ruh, maddi dünyanın en aşağı biçimleriyle tinsel dünyanın en yüksek formları arasındaki

⁶⁶Plotinus, **Enneadlar**, (Çev:Zeki Özcan),s.22.

⁶⁷Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**, s.501.

⁶⁸Margaret R. Miles, **Plotinus on Body and Beauty**, BlackWell Publishers 1999, s.65.

⁶⁹Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi 5**, s.125.

sürekliğin temsilcisidir. Plotinus, Ruh'un hem bölünemez hem de bölünebilir yapıda olduğunu ifade etmektedir.

“Nous'un özü tamamıyla bölünmezdir; bedeninki ise tamamıyla bölünebilirdir. Ruh'un, aracı(mutavassıt) bir tabiatı vardır; o aynı zamanda hem bölünebilir hem de bölünmezdir; bölünebilirdir, çünkü bedene bağlanmaktadır; bölünmezdir, çünkü akılla kavranabilir. Âleme bağlı kalmaktadır.”⁷⁰

Plotinus, Ruh'u Nous'un ürünü ve yaşamın birliğinin kaynağı olarak dile getirmektedir. Ruh yalnızca insan hayatının kaynağı değil evreninde menteşesidir. Dolayısıyla Ruh, çift bir potansiyele sahiptir. Bu yüzden Ruh, bölünebilir olandır.⁷¹Ruh, metafizik alemin gezgini olarak bilinmektedir. Ruh varlığın aşağı bölgesiyle yukarı bölgesi arasında aracı bir varlık rolünü oynamakla kalmamakta aynı zamanda en yukarıya, Bir'e ulaşma gücüne sahip olmaktadır. Plotinus'un sisteminde, ikinci varlık olan Nous ne aşağıya, maddi dünyaya inme, ne de yukarıya, Bir'e çıkma imkânının olmamasına karşılık Ruh'un her iki dünyada da Nous aracılığıyla hareket etme imkanına sahip olması ayırıcı bir özelliktir. Bu da Plotinusçu ahlakın en yüksek amacı olan mutluluğu meydana getirmektedir. Plotinus için Ruh, duyuşal dünyada, ancak bir yabancı olarak yaşamaktadır. Bu yabancılık duygusundan kurtulması için Ruh'un ilkesine dönmesi, kendi yarattığı şeylerden uzaklaşması, onları terk etmesi gerekmektedir.Doğadaki düzenliliği sağlayan Ruh, maddeyi ve cisimi de şekillendirmektedir. Bu da gösteriyor ki Ruh, maddi alemle içiçe olmak durumunda kalmaktadır. Bu anlamda cisimin kazandığı nitelik imajın imajı durumuna düşmektedir.

Evrende aşağıda bulunanların hepsi, Ruh'un arketip görüntüleri olarak düşünülmemelidir. Ruh'un şekillere aktardığı suretlerle, bireyin ruhuna aktardığı suretler aynı değildir. Evrende veya dünyada bu şekillerin formları farklı bir modda bulunmaktadır.⁷² Bu da gösteriyor ki evrende geçici varlıklar bulunmaktadır. Bu varlıklara da şekil veren onu madde haline getiren yani duyulur nesne yapan bireyin ruhlarında gizlenmiş formlardır.

⁷⁰Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden),s.83.

⁷¹Margaret R. Miles, **Plotinus on Body and Beauty**, s. 61.

⁷²Margaret R. Miles, **Plotinus on Body and Beauty**, s. 67.

“Doğan ve ölen varlıklar sadece geçici bir varlıkları vardır. Bu sonuncular değil de, önceki varlıklardır. Duyulur nesnelere, katılma sayesinde, olduklarını söylediğimiz şeydir; nasıl ki, çelik formunu heykeltıraşlık sanatından ve tahta, tahta formunu marangozluk sanatından almışsa, onların dayanakları da formu başka yerden alır; zanaat çelik ve tahtaya, zanaat(kar)ınimajıyla nüfuz eder; fakat maddenin dışında kendi kendisiyle özdeş olarak kalır ve kendinde gerçek heykel ve gerçek yatağı korur.”⁷³

Bu geçici varlıklara sureti kopyalayan Ruh'tur çünkü Ruh, Nous'taki nitelikleri kopyalayarak imajın imajını maddi yani duyulur nesnelere iletmektedir. Dolayısıyla dünyanın varlıkları değişmekte olmasına rağmen gerçek varlıklar asla değişmezler, kendileri olarak kalırlar ve zihinsel, bağımsız varoluşlarını da devam ettirirler.

“Cismi yapıp üreterek, şekillendirerek, ona form ve düzen vererek, her şeyi birliğe ulaştıran Ruh'tur; Ruh, cisimlere başka nitelikler verir, fakat verdiği şey olmaz(örneğin onlara onlardan farklı olan form ve idea verir); insan ideasını temaşa ederek insanı meydana getirir ve insanı bu temaşasında, birliğin kendindeki parçası olan şeyi elde eder.”⁷⁴

Bu bakış açısında da Ruh'un duyuşal dünya ile teması, onun düşmesi, kirlenmesi anlamına gelmektedir. Ruh'un mutluluk ve kurtuluşu için Ruh'un bu dünyayla ilişkisine bir son vermesi ve dünyadan kaçması gerekmektedir. .

Ruh, üretmeye başlayacağı zaman hareketsiz kalmayarak Nous'taki özleri alıp imaj üretir. Ruh burada aslında kopyaları üretmektedir. Bu durumu şu cümleler özetler niteliktedir:

“Fakat Ruh, bir şey meydana getirirken hareketsiz kalmaz; bizzat kendinin bir imajını üretmek için hareket eder; geldiği varlığa doğru dönerek doğurgan olur ve faklı bir hareketle ve ters yönde ilerleyerek bitkilerde, tabiatda duyum demek olan, bizzat kendinin bu imajını türetir.”⁷⁵

Plotinus için Ruh'un Bir ile ilgili bilgisi, Nous'un kendisiyle ilgili bilgisinden farklıdır. Bu durum bilginin kendisinin varlıkta farklı olarak görülmesi gibidir. Bu yüzden Ruh, Bir'i anlamaz çünkü bilgidan üstün bir varlık ile kendisi hakkında bilgi

⁷³Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), .s.31.

⁷⁴Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.80.

⁷⁵Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.22.

sahibi olmaktadır.⁷⁶Bu yüzden Ruh bir şeyi türetirken kendinden de bir şeyler katarak kendinin imajını yeni türetilen varlığa aktarmaktadır. Ruh, Nous'a çok yakın olup, Nous'tan türemiştir, Nous'un özü bakımından sahip olmadığı bir bölünmeye maruz kalmasına neden olmaktadır. Fakat maddenin kendisinin bölünmesi anlamında veya tarzında bir bölünme olmamaktadır çünkü cismin birliği uzamın sürekliliğinin meydana getirdiği bir birliktir. Uzamın sürekliliğindeki cisimlerin parçaları kendine mahsus bir yer işgal ederler. Ruh'un birliği ise böyle bir birlik değildir. Ruh, ayrı parçalardan meydana gelmez. Ruh, kendisini kabul eden şeyin her noktasında bulunmak anlamında bölünebilirdir, ama bu şeyin her parçasında bütünüyle bulunması anlamında da bölünemezdir.⁷⁷

Ruh hem bir, hem de çok olandır. Plotinus'a göre Ruh'un bu özelliğini kabul etmediğimiz takdirde duyuşal dünyayı açıklayamayız. Çünkü madde, doğası bakımından çokluktur, çok olandır. Ruh bir olduğu için akılsal dünyaya aittir ve maddeye şekil kazandırmaktadır. Nitekim Ruh'un ona nitelik kazandırmaması demek maddenin bir anlamsız olarak ve kötü olarak kalması demekten öte gidememektedir.

Plotinus, Ruh'un Nous'utemaşa eden daha üst kısmına Evrensel Ruh, duyuşal dünyayı biçimlendiren düzenleyen daha alt kısmını ise Doğa demektedir.

“Evrensel Ruh(Ruh'un akılsal dünyası), aleme inmiş değildir; ancak ilerleyişi sayesinde aynı zamanda hem maddeyi hem de biçimi oluşturmak suretiyle, uzayı meydana getirmiştir. Böylelikle de, kendi özüne bağlı olarak, alemin işgal etmekte olduğu uzamı(yayılm) belirlemiştir: çünkü her zaman, ne bir tercih ne de bir düşünüp taşımayla değil ama doğası gereği olarak doğutmuş(yaratılmasına neden olmuş) ve düzenlemiştir.”⁷⁸

Plotinus, Evrensel Ruh'un Ay Altı canlılarının ruhlarından daha güçlü ve aynı zamanda göklerin sayısal ve sürekli sonsuzluğunun hesaplanmasında yardımcı olduğu tezini savunmaktadır. Evrensel Ruh 'en iyi şey', 'muhteşem güç' şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla göksel şeyler Evrensel Ruh'un ürünleri olurken karanlıkta yani güneşsiz yerlerde kalan şeyleralttaki ruhların ürünüdür. Platon'un

⁷⁶Svetla Slaveva Griffin, **Plotinus on Number**, s.116.

⁷⁷Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi 5**, s.129.

⁷⁸Plotinos, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), s.86.

Timaios'u da bu durumu destekler niteliktedir.⁷⁹Platon için gökyüzü tüm zaman boyunca var oldu ve var olacak, zaten örneği de öncesizlikti. Tanrı bu düşünceden hareket ederek zamanı yaratmak istedi ve güneş, ay gibi şeyleri oluşturdu. Zamanı ifade edebilmek ve koruyabilmek adına diğer beş gökyüzü cismini yani gezegenleri yarattı. Hepsine birer şekil verdi ve ardından yedisini alıp tözün döndüğü yedi yörüngeye koydu. Dünyaya en yakın yörünge ay, ikinci sırada güneş, ardından Venus, Hermes'e ait olan Merkür ve güneşin hızıyla dönen ancak ona zıt bir güce sahip gök cisimleri geldi.⁸⁰ Plotinus için gerçek varlığın yani ideaların alanı olarak tanımlanan kavranılır dünya, Nous'un dünyası olmaktan öte gidemez. Nous tarafından mükemmelleştirilen, Evrensel Ruh; düzenin, formun ve aşkın ilkesi olmaktadır.

Plotinus için Evrensel Ruh, göklerde en egemen neden ve göklerin meselesinde de ay altında bulunan maddeden daha iyidir.⁸¹ Plotinus'a göre doğaki maddi şeyleri meydana getiren Ruh, yaşamın gelişmesi için içkin bir ilke olmaktadır. Bütün edimler bu bilgiyi amaçlar ve onları iten güç ise bilme arzusudur. Temaşadan meydana gelen herşey, İdeal-Form, yeni bir temaşa nesnesi üretmek için var olur. Öyle ki yaratıcı ilkelerinin imajları olarak onların hepsi İdeal-Formlar olan temaşa nesnelerini üretirler.⁸²Plotinus Evrensel Ruhu'un egemen bir neden olduğunu desteklemeye çalışmaktadır. Ruh doğası gereği vücudu bir arada tutan ve ikilem içinde olandır. Bunu gerçekleştirme gücü ontolojik açıdan açıklanmaktadır. Ruh'un bu yönü Nous'a olan ontolojik varlığa yakınlığı ile anlatılmaktadır.⁸³

Evrensel Ruhu'un başlangıç hikayesinin noktası Bir'e dayanmaktadır. Bir'den tezahür eden Nous'tur. Nous'tan da Evrensel Ruh meydana gelmektedir. Vücudumuzu birbirine bağlayan alttaki ruhlarımız Evrensel Ruh'tan ilerlemektedir.⁸⁴Plotinus bir taraftan Ruh'u daha üst kısımda bir temaşa etkinliği

---

⁷⁹James Wilberding, **Plotinus' Cosmology**, Oxford University Press 2006, s.58.

⁸⁰Furkan Akderin, **Platon Timaios**, s.47.

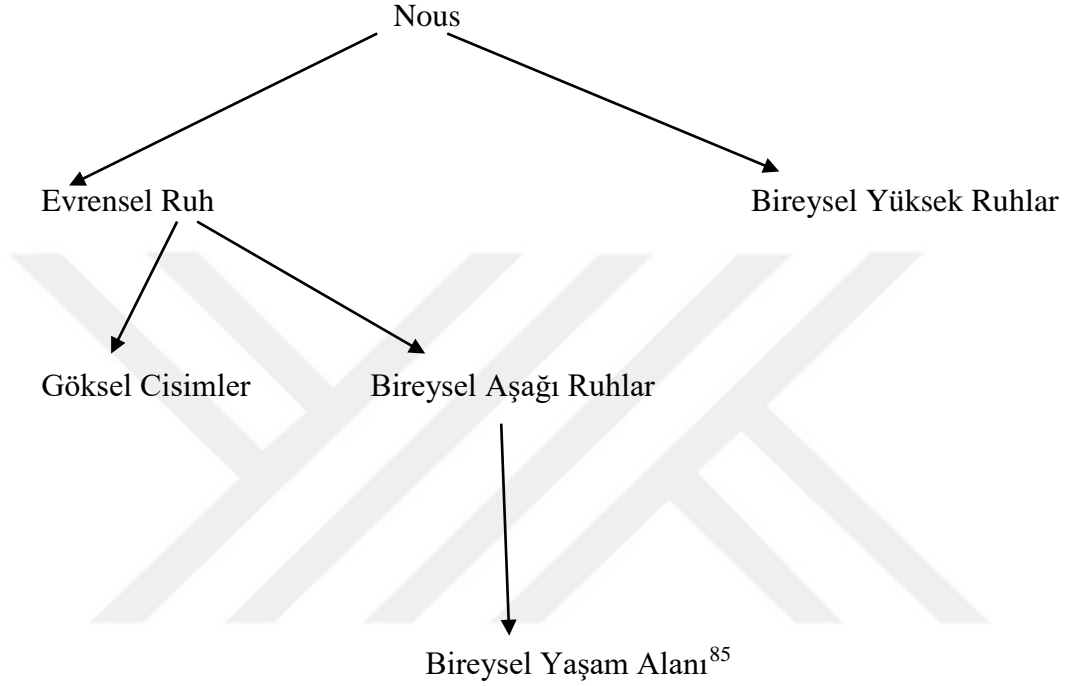
⁸¹James Wilberding, **Plotinus' Cosmology**, s.162.

⁸²Zerrin Kurtoğlu, **Plotinos'un Aşk Kuramı**, s.105.

⁸³James Wilberding, **Plotinus' Cosmology**, s.163.

⁸⁴James Wilberding, **Plotinus' Cosmolgy**, s.165.

olarak tanımlamaktadır. Ruh'a, dünyayı biçimlendirme görevini vermeyi de Ruh'un alt kısmı olan Doğa'ya vermiştir. Bu durumda Doğa, bir temaşa edimidir.

Evrensel Ruh, kendinde bulunan nitelikleri yani kopyaları karşıdaki varlığa hasrederken aslında çokluğun içindeki birçok nitelikten birini kopyalamış olmaktadır.

“Evrensel Ruh çokluk içinde birliktir; ancak bu, birçok kısımlara bölünmüş homojen(bir türden, türdeş) bir kitle olmadığı gibi, birçok özneye verilmiş olan tek ve aynı bir form (biçim) da değildir. Evrensel Ruh, kendisi bizzat tek ve aynı kalmak suretiyle çok sayıda bireysel ruha kendini hasreder. Böylece, ilim, aynı zamanda hem birlik(teklik) hem de çokluktur; hem eylem halindeki bütün, hem de kudret halindeki kısımlardır; her kısım, kendi sırası geldiğinde kudret halindeki bütün ve eylem halindeki bölümdür.”⁸⁶

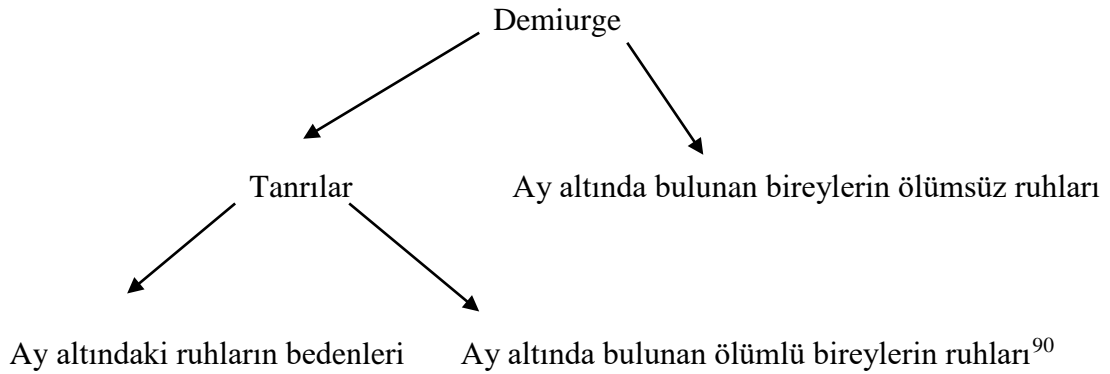
Platon Timaious'ta Demiurge'nin kendisini yaptığını söylemektedir. Platon için Yaratan iyiydi ve iyi olanda hırs yoktur. Hırsı olmadığı için her şeyin mümkün

⁸⁵James Wilberding, **Plotinus' Cosmology**, s.181.

⁸⁶Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden),s.106.

olduğunca kendisine benzemesini istedi.⁸⁷Plotinus'ta Nous'un Bir'den habersiz kendi başına bir şey üretemeyeceğini söylemektedir. Bu yüzden Nous, Ruh'u meydana getirerek dünyanın yani duyulur alemin oluşmasına sebebiyet vermiş olmaktadır. Böylece doğayı yani dünyanın en alçak kısmını Ruh meydana getirmiştir. Çünkü Ruh'un her bir imajı cisim haline gelerek maddeyi oluşturmaktadır.⁸⁸Plotinus'un Ruh'la ilgili ikinci önemli sorunu, Platon'un Ruh anlayışından kaynaklanan ruhun bedende ne şekilde bulunduğuna ilişkin sorundur. Platon bu konuda herhangi bir ciddi veya ayrıntılı açıklama verme ihtiyacını duymamaktadır. Platon'a göre ruhun bütün faaliyetleri tümüyle bedenden bağımsız olan saf düşünce faaliyetinden öte olmamaktadır. Dolayısıyla Plotinus da bu konuda esas olarak Platon'la aynı görüşte bulunmaktadır. Plotinus, Platon'u izleyerek insanda duyum, algı gibi onun bir bedene, dolayısıyla duyu organlarına sahip olmasından ileri geldiği düşülen bütün etkinliklerini gerçekte Ruh'un kendisinden kaynaklanan eylemler olarak yorumlamaktadır. Plotinus'un ruh'un doğasına hem bölünebilirlik hem de bölünemezlik atfetmekle neye işaret ettiğini sorgulamak yerinde olmaktadır. Ruh Plotinus için, kendisine var olduğu şeyin her noktasında mevcut olması anlamında bölünebilir ama her parçada ve hepsinde tam olması bakımından bölünemezdir.⁸⁹

⁸⁷Furkan Akderin, **Platon Timaios**, s. 39.

⁸⁸James Wilberding, **Plotinus' Cosmology**, s.180.

⁸⁹Zerrin Kurtoğlu, **Plotinos'un Aşk Kuramı**, s.121.

⁹⁰James Wilberding, **Plotinus' Cosmology**, s.173.

Platon Demiurge için“en iyi şey” dışında bir tanımlama yapılmasına izin vermemektedir. Plotinus’ta Bir hepsini bir araya getirmek için çabalayandır ve en mükemmel olandır.⁹¹ Bunun içinde Nous’a ve Ruh’a büyük işler düştüğünü görmekteyiz. Bu açıdan Plotinus Ruh’un hem evrensel hem de bireysel olduğunu anlatmaktadır. Bu yüzden bireysel ruhlar kendi yaşamsal ve duyumsal kudretini geliştirdiğinde bir bedene girmektedir. Dolayısıyla Ruh’un bedene inişi ne kendiliğinden ne de irade dışıdır. Ruh’un bedene inişi özgürlüğü asla ortadan kaldırmayan semavi bir yasadandır doğmaktadır. Bu yüzden doğada görünen ayrık varlıklar arasındaki birliğin sürekliliğini de aşk gidermiştir. Platon da ay altında bulunan ölümlü bireylerin ruhları bedenden daha güçlüyse ve karmaşa içinde kalıyorsa bireyi rahatsız eder ve çeşitli hastalıklar getirir.

---

⁹¹James Wilberding, **Plotinus Cosmology**, s.173.

2.4.Madde

Plotinus sisteminin son aşaması maddedir. İdeaları içinde bulunduran Evrensel Ruh üzerinde eylemde bulunacağı madde olmadığı sürece biçimlendirme isteğini gerçekleştiremez. Biçimlendirme gerçekleştiği zaman madde açığa çıkmaktadır. Bu açıdan Bir'den uzak noktada bulunması bakımından madde; mutlak kötülüğü ve iyilikten yoksunluğu ifade etmektedir. Aynı zamanda şekilsiz ve hiçbir şeye benzemeyen maddeye ideaların EvrenselRuh'da yerleşik olarak duran kopyalar yüklenir ve maddeye suret(form) kazandırılır.

Maddenin ne olduğunu belirlemek için Plotinus ilk önce maddeyi suret (form) ve kavramsal olarak elde edilebilenden izole edilmesini gerektiğini söylemektedir. Bu durumda suretler(formlar) hem oluşlara şekil veren imajlar hem de kavramsal olarak ortak özellik ve benzersizliğe sahiptirler. Plotinus burada evrensel düzende maddenin bileşik olduğunu ve bu evrensel düzende bu şekliyle olmasının da akla daha çok yakın olduğunu dile getirmektedir.⁹²Bunlardan anlaşılacağı gibi madde Plotinus için Bir'den yayılan iyiliği, ışığı taşıyacak anlamda bir özelliğe sahip değildir. Çünkü bileşiktir ve maddenin kendinde bir değeri yoktur. Bu yüzden maddenin değeri hep bir başka şeye bağlılıkla açığa çıkmaktadır. Ruh, maddeye suret (form) vermeseydi madde bir hiç olarak kalırdı. Bu durumda Plotinus için kötülük ve hiçlik bir yoksunluk ve eksiklikten ibaret olmaktan öte gidememektedir. Plotinus için madde şekilsizdir ve bileşiktir yani karışıktır. İmajları dikkatle izleyen madde kendine uygun olan imajı alarak şekle bürünmektedir. Bu yüzden madde şekle büründüğü için ışık yoktur.⁹³

“Yukarıda kötülük yoktur, dünyamıza kötülük, gerçekte, bir eksiklikten, bir yoksunluktan, bir hatadan gelir. Kötülük, bir maddeye sahip olma biçimi veya forma ulaşma çabasında başarısızlığa uğrayan maddeye benzer bir şeye sahip olma tarzıdır.”⁹⁴

Plotinus için maddeyi iyiden yokluk olarak değil iyiden tam bir yoksunluk olarak düşünülmalıdır. İyiden hiçbir pay almayan madde mutlak karanlığa bırakılmıştır.

⁹²Margaret R. Miles, **Plotinus on Body and Beauty**, s. 95.

⁹³Margaret R. Miles, **Plotinus on Body and Beauty**, s.95.

⁹⁴Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), s.35.

Maddenin görünüşteki varlığı gerçek değildir, bir tür geçici saçmalık olarak görülmektedir. Maddede varlığa gelir gibi görünen şeyler, saçmalıklardır, gerçekte bir yerde var olan ama bir başka yerde yansıtılan aynadaki bir şey gibi, bir hayaldeki hayallerden başka bir şey değildirler.⁹⁵

Madde renksizdir, gözle görülmez ve duyularla tutulmazdır. Ne tadı ne de kokusu vardır. Bu nedenle burun delikleri ve dil algılayamaz. Maddeye dokunulmamıştır ve bir vucut değildir. Yoğunluğu, sertliği, yumuşaklığı ıslaklığı ve kuruluğu olmayan madde, Plotinus için Ruh'un Nous'tan aldığı imajlar tarafından yakalanmaktadır.⁹⁶ Bu sebeple madde iyilikten yoksunluk olarak tanımlandığı için İyi'nin tam karşıtıdır. Maddenin kendisi formsuz olduğu için aynı zamanda mutlak çirkinliktir. İlk olandan sonra gelen bir şeyin var olmasının zorunlu olması, bir sonucun da zorunlu olmasını gerektirmektedir. Bu sonuncu olan, kendisinde iyi'den hiçbir kısıntı taşımayan varlık olarak maddedir.⁹⁷ Madde ideaların pasif alıcısıdır ve aynı zamanda madde, değişen duysal dünyanın vazgeçilmez temeli olarak kabul edilmektedir. Buna etken olan Ruh'un maddeye şekil kazandırmasıdır. Plotinus'un Ruh ve madde arasındaki karşılaştırmasına baktığımızda maddenin yukarıdaki dünyayla bağlantısının ancak kendinden önceki Nous ve Ruh'un aracılığıyla gerçekleşebileceğini bize göstermektedir.

“Maddenin bütün niteliklerin izlerini kabul etmesi için, hiçbir niteliğinin olmaması gerektiği söylenir. Aynen bunun gibi ve bundan daha fazla olarak Ruh, kendisinin ilk mahiyet tarafından doldurulmasını ve aydınlatılmasını önleyen hiçbir engelin kendinde bulunmaması için formlardan yoksun olmalıdır. Durum böyleyse, dış dünyadan el ayak çekmeli, bütünüyle içe doğru yönelmeli; dış dünyanın nesnelere üzerine eğilmemeli, ruhunu hazırlayarak, önce her şeyin bilgisinden vazgeçmelive temaşa anında her formu kovarak, temaşa etmek üzere olanın kendimiz olduğunu bile bilmezlikten gelmeli; ardından eğer gücümüz yeterse, onunla birleştikten ve onunla yeterli görüşmeyi yaptıktan sonra yapabilirsek, yukarıda birleşmenin ne olduğunu başkasına bildirmeliyiz.”⁹⁸

⁹⁵Zerrin Kurtoğlu, **Plotinos'un Aşk Kuramı**, s.139.

⁹⁶Margaret R. Miles, **Plotinus on Body and Beauty**, s. 97.

⁹⁷Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**, s.501.

⁹⁸Plotinus, **Enneadlar**,(Çev: Zeki Özcan), s.91(7).

Plotinus için doğa, bir temaşa sonucu oluşmuştur. Bu temaşa son ve en aşağı türdendir. Çünkü her alt merteye bir üst mertebenin zayıflatılmış bir taklit türü olmaktadır. Dolayısıyla varlık aşamalarında aşağı doğru inildikçe varlıkların mükemmellikleri azalmakta olduğu için madde, bu mükemmellikten çok az pay alan hatta hiç pay almayan bir kavramdır. Plotinus maddeyi bu kadar kötü görse de bu dünyanın kendisine sebep olacak Bir'den dolayı değerli olduğunu ve azda olsa tanrısallığın izlerini taşıdığını belirtmektedir. Bundan dolayı Bir'in ürünlerini taşıyan doğayı da sevmeliyiz diye düşünen Plotinus, maddenin kendisinin aktif, canlı olmadığını dile getirmektedir. Maddeye bu aktifliği canlılığı veren ve iyiliğin, düzenliliğin kaynağı olan Ruh'tur. Ruh, sadece maddi bir yığın ve her türlü nitelikten yoksun olan maddeye nitelik kazandırmaktadır. Plotinus, maddi dünyanın Evrensel Ruh'dan türeyişini, zaman içinde başlayan bir süreç olarak değil bunu Evrensel Ruh'un doğasının zorunlu bir sonucu olarak görmektedir. Sudur sürecinin bütün evreleri, Evrensel Ruh'un saf düşünceden türeyişini, aynı ruhun maddeyi yaratışını, maddenin cisimlerinde farklılaşmasını, yalnızca, soyut düşünce yoluyla analiz etmektedir. Analiz sonucunda ezeli ebedi ve bölünmez bir eylemle oluştuğunu dile getirmektedir.⁹⁹

Plotinus varlık sıralamasını Bir'den başlatıp 'hiç' adıyla nitelendirdiği maddeye kadar sıralamıştır. Plotinus için Bir, eksiklikten uzaktır fakat sudurun son aşaması olan madde eksik ve yokluk kavramlarını kendinde barındırmaktadır. O zaman Bir'in maddeyle ilişkisi ancak sudurun son aşaması olmak bakımından değer kazanmaktadır. Madde aşamasından sonra daha aşağı mertebeye geçilemez. Çünkü Bir hiçbir şeye muhtaç değildir, tamdır, mukemmeldir fakat eksiklerle dolu olan madde Bir'in mükemmeliğinden hiç yararlanamamasına rağmen yinede Bir'e muhtaçtır. Bir olmasaydı ve taşmasaydı ne Nous ne Ruh ne de madde olurdu. Bakıldığında bu silsile birbirine bağlıdır sadece nitelik bakımından derece farkı bulunmaktadır. Bu derece farkını Plotinus, Bir'den önce herhangi basit ilk olmadığını dile getirerek anlatmaktadır.

---

⁹⁹Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**, s.502.

“Basit şey gerçekten Bir’dir; (önce) başka bir şey ve ardından Bir değildir. Hatta onun hakkında Bir demek bile yanlıştır: o, ne sözün ne de bilimin objesidir “: Onun, “özün ötesinde” olduğu söylenir. Eğer basit bir araza ve terkibe yabancı ve gerçekten bir olan bir şey olmasaydı ilke olmayacaktı; o, basit ve her şeyin ilki olduğu için kendi kendine yeter; çünkü sonra gelen önce gelene muhtaçtır: basit olmayan şeyler, kendilerinin bileşik olmaları için basit terimlere muhtaçtır.”¹⁰⁰

Görülüyor ki âlemde bulunan maddenin bileşik özelliklerinin olması için basit ve mükemmel olan Bir’e ihtiyacı vardır. Türetici ilke en cömert olandır. Fakat hemen derhal ondan sonra gelen türemiş varlık, bütün diğer varlıkların üstünde olmalı diye söz edilir.¹⁰¹ Bakıldığında Nous, Ruh ve madde türemiş varlık olurlar ve basit değildirler. Bu durumu Plotinus’ta birinci olanı ışığa, ondan sonra gelen varlığı güneşe ve üçüncü varlığı ışığı Güneşten alan Ay’a benzetebiliriz. Görüldüğü gibi madde bu sıralamada Ay’ın altında karanlıklar içerisinde kalmış adından bile bahsedilmeyendir. Maddenin şekil kazanmasında, biçimlenmesinde Bir’den daha çok Nous ve Ruh rol oynamaktadır. Çünkü Nous’ta idealar bulunur ve bu idaeları Ruh, Nous’a dönerek alır ve bunu maddeye yansıtan Ruh’tur. Bu anlamda maddenin ideayla ilişkisi gündeme gelir.

“İdeanın maddeden yer bakımından ayrı olması iyi, ardından ideanın maddede, ışığın bir sıvı yüzeyinde yansır gibi yansımaları doğru değildir: madde, ideanın bütünüyle olmasa da ideanın her noktasıyla ilişki içerir. İdea, her maddenin arasında dolaştığından değil, bizzat kendinde kaldığı için bu yaklaşımla madde, ideadan alabileceği her şeyi hiçbir aracı olmadan alır. Örneğin; ateş ideası maddede olmadığı için: bizatihi ateş (ateş ideası), bizzat maddeye gelemediği halde yanmakta olan maddenin bütünü noktalarında maddeye ateş formu verebilir. O halde tek olan bizatihi ateş, kendi hakkında bir imaj meydana getirdiği bütünü duyulur ateşlerde görülür.”¹⁰²

Dolayısıyla maddenin şeklinin nasıl olacağı ve ne tür bir niteliği, formu olacağı Bir’in kendisinde değil Bir’in meydana getirdiği çokluk olan Nous’ta gizlidir. Sonuç olarak madde ve Bir’in maddeyle ilişki doğrudan değildir çünkü madde kötüdür ve Bir iyilik abidesi olan ışıktır. Madde ancak kendisi gibi basit olmayan ve ondan derece bakımından biraz yüksek olan Nous’la ilişki kurulabilir ve maddeyi biçime sokan

¹⁰⁰Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.91.

¹⁰¹Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.40(1).

¹⁰²Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s. 132-138.

Ruh'ta kendini bulabilir. Yani Bir'in maddi varlık alanıyla bağımlılığı yoktur. Fakat maddi varlık alanı kendi var oluşunu Bir'in varlığına borçlu olduğu için ona zorunlu olarak bağımlıdır.¹⁰³ Bu yüzden maddeyi görmek için kendi özünde bulunan zıtlıklardan ayıklamalıyız.¹⁰⁴

Plotinus'a göre varlığın özünde bir şey yapmak, bir iş görmek, etkin olmak eğilimi gibi durumlar vardır. Her var olanda kendini yaymak, kendi dışına taşıp, akmak eğilimi bulunmaktadır: Ruhta cismi canlandırma, Nous'ta idealleri düşünme Bir'de bütün varlıkları yaratma eğilim ve etkinlikleri mevcuttur. Bir ile yarattıkları aynı şey olmamaktadır.¹⁰⁵Plotinus'ta aşamalardan meydana gelmiş bir evren vardır. Bu aşamanın en sonuncusu maddedir. Fakat madde cisim değildir. Cisim belli niteliği olan bir şeydir ve aynı zamanda cisimin idealleri Ruh'un aracılığını kullanarak niteliği olmayan madde üzerinde etkilemeleriyle oluşmaktadır. Maddenin kendisinin hiçbir niteliği yoktur; 'hiç'tir. Madde, var olmayandır, dolayısıyla etkimesi de yoktur. Madde 'İyi'nin tam karşıtıdır, idealara göre biçimlenmiş olan cisimlerde yansıyabiliyordu. Salt maddeye ise Bir'deki iyiden hiçbir ışın düşmez ve madde tam bir karanlık içinde varlığını sürdürmektedir.¹⁰⁶

Madde cisimden nitelik ve etkiye bakımından en aşağıdadır. Plotinus için dünyada olan her şey bir madde ve bir cisim halindedir. O zamanda dünyadaki hiçbir şey kendine özdeş değildir. İnsan cinsi ve yaratıcı ilkeleri, ne ezeli ne de kendilerine özdeş olacaklardır.¹⁰⁷Dolayısıyla cisim azda olsa Bir'in izini taşır. Cismin ötesinde madde vardır. Maddeyse karanlık ve dibi olmayan uçurum gibidir. Cisimler, madde ve forma sahiptir. Cisimlerin formu, maddedeki gerçek karanlığı göstermektedir; cisimlerin formları maddenin elbisesidir, maddeleri ise onların yokluklarıdır.¹⁰⁸Bu durumda Plotinus maddeye kötü demekle ona yokluk affetmekle onu var değilmiş saydığı anlamına gelmez. Madde bir realitedir ve etkisi sadece ve sadece cisim

---

¹⁰³Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**, s.499.

¹⁰⁴Margaret R. Miles, **Plotinus on Body and Beauty**, s. 127.

¹⁰⁵Gökberk, **Felsefe Tarihi**, s.120.

¹⁰⁶Gökberk, **Felsefe Tarihi**, s.120.

¹⁰⁷Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.29(5).

¹⁰⁸Weber, **Felsefe Tarihi**, s.115.

alanında değil Ruh ve Nous üzerinde görülür. Çünkü Ruh, maddenin şekillenmesini sağlayan ideaların oluştuğu aşamadır.

Plotinus'un Ruh anlayışı onun varlık sistemindeki silsileyi anlamamızda önemlidir. Çünkü Plotinus'a göre Ruh, varlık tabakları arasında bir geçiş veya ara basamağı teşkil eder. Nous'tan sonraki basamakta bulunan Ruh, Plotinus için ideaların bir imajını taşıdığını ve bu imajı bitkilere ve doğaya verirken ne tür hareketlerde bulunduğunu aşağıdaki ifadelerinde bildirmektedir:

“Ruh bir şeyi meydana getirirken hareketsiz kalmaz bizzat kendinin bir imajını türetmek için hareket eder: geldiği varlığa doğru dönerek doğurgan olur. Farklı bir hareketle ve ters yönde ilerleyerek, bitkilerde , tabiatta , duyum demek olan, bizzat kendinin bu imajını türetir. Bununla birlikte hiçbir şey, kendinden önce gelen şeyden koparak ayrılmaz; böylece Ruh, bitkilere kadar ilerler gibi görünür; bitkisel ilke Ruh'a ait olduğu için, Ruh bu anlamda bitkilerde de ilerler; fakat bu ilerleme bitkilerin ötesine kadar gitmez. Ruh bitkilerdedir; çünkü orada aşağı bölgeye kadar inerek, bu türemede ve aşağı varlıklara karşı ilgisinden dolayısıyla bir başka var oluşu meydana getirir.”¹⁰⁹

Görüldüğü gibi Ruh'un Nous'tan kopuk ve kendi başına bir oluşumu yoktur. Çünkü Nous, Bir'e dönüp onu temaşa ettiğinde Bir gibi dışarıya dökülür ve Ruh'u meydana getirir. Ruh, Nous'a göre daha aktif ve canlılık veren bir hayattır. Varlığın biçim kazanması ve onu şekillendirmesi Ruh ile olur. Ruh'un, Nous'a dönerek Nous'taki o ideallerin kopyasını alması ve onu maddeye yansıtması Ruh'un bir aracı ve görevidir. Bu durum Ruh'un kısmen daima yukarıda kaldığını, kısmen bu dünyaya ait şeylerle ilişkili olduğunu, kısmen de ara zemine yerleştiğini bilinmektedir.¹¹⁰

Maddeyi nitelik ve nicelik bakımından ele alan Plotinus, akılla kavranılan maddenin özelliklerine değinmektedir. Akılla kavranılan madde şekli olmayan aynı zamanda bileşik yani hiçbirşeyi bulunmayandır. Bu konuyu aşağıdaki şekilde anlatmaktadır:

“Ayrıca akılla kavranabilir madde değişmezdir ve daima bir biçimde birleşik durumdadır. Onun varlığını açıklayabilmek için, ideaların ya da özlerin ortak bir şeye ve birini diğerinden farklı kılan özel bir şeye sahip olduklarını göz önünde bulundurmamak gerekir: ortak olarak sahip

¹⁰⁹Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.22(1).

¹¹⁰Kılıç, “Plotinus'ta Sudur'la İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı”, s.49.

oldukları, onların maddesidir; sahip oldukları özel şey ise onların biçimidir. Demek ki, ideaların maddesi sayısız farkların da yegane nedenidir. O, şeylerin (nesnelerin, olayların) esasıdır; ve biçim, öz, idea, akıl ve Nous'a ışık dendiğinden ötürü, madde de koyu karanlıklar ile tutulmuştur. Ancak, akılla kavranabilir şeylerin gizemli (güç anlaşılır) esası ile hissedilir şeylerin arasında büyük bir fark vardır. Akılla kavranabilirlerin biçimi hakiki bir gerçekliğe sahip olduğundan, cevherleri de aynı karakterdedir; bu, edebi, değişmez bir özdür, Onun varlık sebebi, her akılla kavranabilirin, kendisini yaratan ilke tarafından ortaya çıkarılmadan evvel biçimsiz oluşudur: Böylelikle Ruh, kendi biçimini Nous'tan, Nous'ta kendisinkini tüm ışığın kaynağı olan Bir'den alır.”¹¹¹

Akılla kavranılabilen maddelerin özü hiç değişmeyen ve gizemli bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü ideaların maddeleri sayısızdır ve maddeye benzer olmayan biçimlerdir.

Maddenin varlığını reddetmek niteliğini de reddetmek anlamına gelir. Madde realite olarak vardır fakat derece bakımından farklıdır.

---

¹¹¹Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), s.37.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLOTİNUS'UN SANAT ANLAYIŞINDA MİSTİSİZMİN YERİ

Plotinus'un sanat anlayışını anlamak için önce güzelin ne olduğunu açıklamak gerekmektedir. Duyusal dünyadan hareket ederek güzeli açıklayabiliriz. Duyusal dünyada da karşımıza madde çıkmaktadır. Maddi evren ona şekil veren, form kazandıran ilkedir yani Ruh'tan dolayı güzel ve Tanrısaldir fakat maddeden dolayı kötüdür.

“Orada sadece duyulur varlıklara uygun varlıklar mı veya başka birçok varlıklar mı vardır? Fakat önce suni objeler meselesini incelemek gerekir; fakat yukarıda kötülük yoktur, dünyamıza kötülük, gerçekte, bir eksiklikten, bir yoksunluktan, bir hatadan gelir. Kötülük bir maddeye sahip olma biçimi veya forma ulaşma çabasında başarısızlığa uğrayan maddeye benzer bir şeye sahip olma tarzıdır.

Canlı evrenin kuruluşunu anlamak için, hayvanlarda görünür olandan hareket edersek, yukarıda, düşünülür varlıkta, yetkin olanahem göz önüne getiren ve hem de temas eden melekenin bir parçasını kullanırız. Ritim ve armoniyi yansıtan müzik hakkında da aynı şeyleri söylemek gerekir; müzik, konusu düşünülür ritim olan sanata benzer. Mimarlık, marangozluk gibi, duyular objenin bütün üretici sanatları, simetriyi kullandıkları ölçüde, ilkelerini ve düşüncelerini yukarıdan alırlar. Fakat üretici sanatlar bu düşünceleri duyulur objeyle karıştırdıklarından dolayı onların objelerinin, bütünüyle yukarıda değil insan ruhunda olduğunu bilirler.

Hitabet, strateji, ekonomi, yönetme sanatı, fiillere güzellik katarak, bu bilimlerden her birinin, yukarıdan ve orada olan bilimlerden gelen bir unsurunu ekler. Düşünülür objeleri olan geometrinin ve en yüksek derecede varlıkla ilişkili olan hikmetin, yukarıya yerleştirilmesi gerekir. İşte sanatlar ve sun'i objeler hakkında söylemem gereken şey budur.

Fakat yukarıda bir insan ideası varsa düşünen bir varlık ve sanatçı ideası da vardır ve bunlar Nous'un ürünü olduklarından dolayı sanatlar yukarıdadır.”¹¹²

Plotinus için sanattaki güzellikasil ideal güzelliğin bir alt biçimidir. Plotinus'a göre doğadaki varlıklar güzeldir fakat onlar güzelliklerini kendilerine değil Doğa'ya

¹¹²Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.35-36.

borçludurlar. Doğa güzeldir fakat bu güzellik kendisinden kaynaklı değil Ruh'tan kaynaklıdır.

Plotinus'a göre Bir'deki iyiliğin ve güzelliğin nitelikleri aynıdır. İlk önce güzel olanı belirlemeliyiz bu da Plotinus için Bir'dir. Nous ikinci sırada ve güzeldir. Bu durumların sonucu olarak Ruh'tan da eylemdeki güzellikler ve yaşam biçiminin güzelliği gelmektedir. Böylece Ruh, güzel olanları elinde tutarak ve onu sanata dönüştürerek güzelleştirmektedir. Bunu da ancak güzel ustalar yapabilmektedir.¹¹³Plotinus güzelliği sadece bir biçim güzelliği olarak görmemektedir. Sanat bu anlamda bir somut yani form geçirilmiş maddenin taklidinden öte bir şey olmamaktadır.

“Resim, heykeltraşlık, dans ve pandomim bütün taklit etmeye dayanan sanatlar, bu dünyanın ürünleridir; çünkü onlar hareketleri, formları ve görünür simetrisini taklit ettiklerinden ve başka bir bağlama yerleştirdiklerinden, duyulur bir modele sahiptirler.”¹¹⁴

Güzellik sadece somut nesnelere bulunmamaktadır. Davranış ve gelenekte güzellik vardır. Bu güzellik Ruh'ta veya zihinde var olan güzeldir.

Bir insanın bilgeliğine ve ondan haz alınan algıya baktığımızda bu o insanın zihnindeki ve davranışlarındaki güzellikten geldiğini bilmeliyiz. Biz böyle bir insanın yüzüne bakmakla zamanımızı kaybetmeyiz. Onun yüzü çirkin olabilir fakat her türlü görünüşü bir yana bırakırız ve sadece ondaki iç güzelliği, insanı insan yapan gerçek şeyi kavrarız.¹¹⁵Bir âşık olarak doğmuş insanlar aynı zamanda doğaları gereği filozofturlar. Aşığın özelliği, güzellik karşısında doğum istemesi ve doğum sancularına benzer bir şey duymasıdır. Aslında O, bedensel güzelliklerine sığınarak ve buradan bir adım daha da ileri giderek Ruh'taki güzelliğin kaynağına ulaşır.¹¹⁶

Güzel denen şeyi Plotinus, üzerinde düşünüp taşınmaya, yargıda bulunmaya gerek duymadan ilk bakışta farkına vardığımız şey olarak tarif etmektedir. Ruh, onu tanıyormuş gibi onu görmüş gibi olmaktadır. Ruh; çirkin olanı gördüğündeyse ondan

¹¹³Margaret R. Miles, **Plotinus on Body and Beauty**, s. 41.

¹¹⁴Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.35.

¹¹⁵Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi 5**, s.206.

¹¹⁶Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**,s.207.

kaçar ve onu reddederek yüzünü çevirir. Çünkü Ruh, kendisini yabancı bir şey görmektedir. Ruh, gerçekliğin izini taşıyan bir şey gördüğünde heyecanlanarak mutluluk duyarak kendini ve sahip olduğu şeyleri hatırlamaktadır. Bu durumda güzelliği meydana getiren şey, varlığa gelmiş olan şeyin kısımlarına bir birlik kazandıran formu yani ideasıdır. Yani güzel, bir nesnenin iç formudur. Bu form, formunu ifade ettiği maddenin parçalara sahip olması bakımından bölünür, kendisi bakımından bölünemez. O'nun bir parçası yoktur.¹¹⁷ Bu durumda kendinde güzeli görmek ve anlamak için zihinsel olarak onu maddesinden ve malzemesinden soyutlamamız gerekmektedir. Ruh'ta kendinde güzeli görmesi için kendini duysal dünyayla olan ilişkisinden kurtarması ve bu bağlarını ortadan kaldırması gerekmektedir. Duysal dünyayla bağlarını ortadan kaldıran Ruh kendinde güzeli görmektedir. Duysal dünya ile bağlarını kurtaramayan Ruh asla kendinde güzeli görmemektedir.

Tespitlerime göre Plotinus'un sanat anlayışında insan sanat eserine kendisinden birtakım değerler katmaktadır. Bu değerlerin ilkelerini ve düşüncelerini Ruh yukarıdan almıştır. Herhangi bir sanat eserine baktığımızda ilk farkına vardığımız şey sanat eserindeki güzellik olur. Sanat eserindeki güzelliği farkına varmamızın sebebi ise Ruh'un o güzelliği tanıyormuş gibi olmasıdır. Eğer Ruh, sanat eserindeki güzelliği alamazsa ondan hemen uzaklaşır çünkü onu tanıyamaz.

---

¹¹⁷Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi 5**, s.208.

PLÖTİNUS'UN MİSTİSİZMİNDE AHLAK ANLAYIŞI

Plotinus'un ahlak anlayışı insanın Bir'e doğru yükselişinde saklıdır. Bu yüzden insanın tanımını izah etmek gerekir. Plotinus için gerek Evrensel Ruh gerekse bireysel ruhlar aynı kökten yani aynı Nous'tan gelmektedirler. Bu sebeple bireysel ruhlar, evrensel akıldan meydana gelmiş ve yine kendilerine verilen görevleri yaparken kendi bireysel akıllarını temaşa etmektedir. Evrensel Ruh ise kendine verilen görevleri yerine getirirken Nous'u temaşa etmektedir. Dolayısıyla Evrensel Ruh, kendine yakın olan varlıkları temaşa ederken madde ile hiçbir ilişkisi olmamaktadır. Ancak bireysel ruhlar kendine yakın olan varlıkları temaşa ederken kendilerine birlik verdikleri bedenler tarafından aşağıya doğru çekilmektedirler. Bu durumda Ruh ile ilgili sorun Ruh'un bedene girişidir.

Plotinus için varlığın Bir'e doğru yükselen hareketi, Bir'den taşan varlıkların tekrar Bir'e dönmesiyle ilgili bir durumdur. Maddeden önce Ruh'un Bir'e yönelme ve kavuşma arzusu vardır. İnsan ruhu, Evrensel Ruh'un bir parçasıdır. İnsan ruhu, Plotinus'a göre bileşik insan varlığını meydana getirmek üzere bir beden içine girmeden önce, gizemli bir sezgisel faaliyetle, ezeli ve edebi olan Nous'u temaşa etmektedir ve Evrensel Ruh'un bir parçası olan insan ruhu şu halde, başlangıçta maddenin kirinden bağımsız olarak, bedenden ayrı bir biçimde var olmaktadır ve varlığın kaynağına yönelmiş durumdadır. Evrensel Ruh'un maddeye biçim ve düzen verme arzusunun, kısmen de maddenin, duyusal yaşamına etki ve çekiciliğinin bir sonucu olarak, duyusal dünyaya ve özüne aykırı düşen maddi varlık alanına düştüğü ifade edilir.¹¹⁸

İnsan ruhu hep Bir'e özlem duymakta ve Bir'e ulaşmaya çalışmaktadır. Beden maddeden yani maddi varlıktan ibaret olmakta ve bu varlık Ruh için kötüdür ve kendi özüne aykırıdır. İnsan ruhu bireysel Ruh'tan ayrılarak Bir'deki mükemmelliğe ulaşmaya çalışmaktadır. Plotinus'taki ruh-beden ilişkisini Platon'un ruh-beden ilişkisine bağlantılayarak açıklayabiliriz. Bundan dolayı Platon'da insan ruhu, bir bedene girmeden önce idealar dünyasıyla tanışmış ve kuram açısından ölümsüz olan

¹¹⁸Cevizci, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, s.503.

ve bu dünyaya gelmeden önceki varoluşunda gerçek bilgiye sahip olandır. İnsan ruhu bir beden içine hapsedikten sonra, bu gerçek ve doğru bilgiyi onun belleğinin derinlerinde saklı kalacak şekilde unutmuştur.¹¹⁹ Her iki filozofta da insan ruhu bedene düşmeden önce her şeyin gerçekliğine ve bilgisine sahiptir. Bedenle birleşen ruh her iki filozof için kirlenmiştir. Her iki filozof için insan ruhu Bir’le birleşerek istediği huzura kavuşabilir.

“O halde bir ruh kendini bilirse; hareketinin durdurulması durumu hariç, düz bir çizgi halinde olmadığını; tabii hareketinin, dış bir nokta çevresindeki değil; fakat bir merkez çevresindeki dairesel hareket olduğunu bilirse; merkezin dairenin asıl nedeni olduğunu bilirse, kendisinden çıktığı merkez etrafında dönecek; ona tutunacak; bütün ruhların kendisine doğru yönelmeleri gereken; fakat ezeli olarak sadece Tanrıların ruhlarının yöneldiği bu noktaya doğru toplanacaktır. Ruhlar ona doğru yöneldikleri zaman Tanrı olurlar; Bir’den çok uzaklaşan sıradan insan ve hayvanlardır.”¹²⁰

Plotinus için ruh üç parçalıdır. Üç ruhtan biri Nous’u temaşa etmeye yönelmiş, diğeri ise bedenle ilişkili olan ve bir diğeri de ikisi arasında aracı rolünü üstlenen olmak üzere üç kısma ayrılmıştır.¹²¹ Bu bağlamda insanlar bu üç ayrı ruhtan pay alırlar. Böylece her insan ruhusöz konusu bu üç kısmın belirlediği varoluş cetvelindeki seçimine uygun tarzda yaşayacaktır. İnsan ya duylara dayalı maddeye düşkün ve bedensel hazlarla belirlenen irrasyonel bir hayat sürebilir ya da aklıyla uyumlu rasyonel bir hayat tarzı yaşayabilir yahut saf düşünce faaliyeti içinde tinselini yani Nous’un hayatını sürebilir. Bu istek insanın kendine bağlıdır.

Plotinus, insan ruhunun bedenden kurtuluşuyla ilgili öğretiyi geliştirir. İnsan bedeninin maddenin kirinden kurtularak saflaşması, ilk kaynağına yönelmesi ve ahlaki, entelektüel erdemleri geliştirmesiyle olur. Bir ile bir olması güç ve zahmetli bir iştir. İnsanların Bir’e ulaşmalarının ancak erdemle olacağını aşağıdaki ifadelerle dile getiren Plotinus erdemlerin yukarıdaki Bir’in bir etkinliğini taşıdığını anlatmaktadır.

“İnsani erdemler bizi gerçekten düzene koyarlar ve bizi iyi hale getirirler; isteklerimize tutkularımıza bazı sınırlar ve bir ölçü koyarlar;

¹¹⁹Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**, s. 307.

¹²⁰Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.92.

¹²¹Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**, s. 504.

bizi hatalarımızdan korurlar, çünkü bir varlık kendini sınırladığı ve ölçüye itaat ettiği için daha iyi olur. Fakat erdemler, madde gibi düşünülen ruh için ölçü oldukları süreci, sınırlarını kendilerinde bulunan ideal ölçü imajından alılar ve erdemler yukarıdakinin etkinliğinin kalıntısına sahiptirler. Çünkü hiçte ölçüye itaat etmeyen şey hiçbir derecede Tanrı'ya benzer olmayan maddedir; Fakat bir varlık forma ne kadar çok katılırsa, formsuz olan Tanrısal varlığa o kadar çok benzer; Tanrı'nın yakınında olan varlıklar forma daha çok katılır. Tanrı'ya bedenden daha yakın olan ruh ve ruhla aynı cinsten olan varlıklar, ona maddeden daha çok katılır. Ruh'un Tanrı'ya katılması bazen öyle bir dereceye ulaşır ki, kendini Tanrı gibi görerek yanılır; kendinde olan şeyin, Tanrı'ya benzer olma tarzı böyledir.”¹²²

Ruh'un Bir'e dönüşü iki aşamalıdır. Hazırlık safhasından sonra dört aşamada gerçekleşir. Bu aşamaları ilk aşamadan itibaren şu şekilde sıralayabiliriz:

İLK AŞAMA:

Bu aşmada Ruh duyduğu Tanrısal özlemden dolayı kendini maddi dünyadan uzaklaştırmaya çalışır. Bu aşamada kişi öncelikle sağlam ve doğru düşünme bakımından kendini disipline etmelidir. Bu tür düşünme kişiyi bireyselliğin üstüne yükseltir ve varlıklara ilişkin bilgi yoluyla, insanın kendisini, dünya düzenini kavramasını ve her şeyin Tanrı'nın eseri olduğunu göstermesini sağlamaktadır.¹²³

“Çünkü bedenin bazı yetenekleri vardır, ve bu yeteneklerine uygun olan şeyi alır. O, bir Ruh'u kabul etmek için doğmuştur. Fakat her beden, her ruhu kabul etmeye elverişli doğmaz; bütün ruhlar mevcuttur; fakat her bedende değildir. Hayvanlar, bitkiler ve ruhlardan alabildikleri kadarıyla onlara sahiptir. Bir hayvan dünyaya geldiği zaman kendinde bulunan, varlıktan gelen ve bütün varlığa bağlanmasını sağlayan bir ruha sahiptir; onun ruhtan payını almış bir bedeni de vardır; hem zaten bu beden, doğmadan önce ruh bulunmayan bir yerde değildi; kazanılmış doğum yeteneğiyle o, Ruh'a sanki daha çok yaklaştı ve sadece bir beden değil; fakat canlı bir beden oldu;”¹²⁴

Ruh'ta bulunan karakterler ve sahiplikler sonucunda dinginlikte duran istekler, hazlar bedene ruh girince büyümeye başlamakta ve düşünmeyle kişi bireyselliğini

¹²²Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s. 144(2).

¹²³Kılıç, “Plotinus'ta Sudur'la İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı”, s.52.

¹²⁴Plotinus, **Enneadlar**,(Çev: Zeki Özcan), s.120.

kaybederek Bir ile birleşmeye tabi olmaktadır. Bu aşamadaki ruh tam olarak maddi alemden tam anlamı ile yüz çevirmemiştir.

İKİNCİ AŞAMA:

Bu aşamada Ruh cismani alandan tam bir yüz çevirmiştir. Ruh duyularla ilgili algıdan ilk aşamaya oranla daha çok uzaklaşmıştır. Bilim ve felsefeyle uğraşarak yüzünü Nous'a çevirmektedir.¹²⁵

“Benimiz, kendine ait olan şeyle birlikte, gerçekte, varlığa indirgenir; önceden bu varlıktan indiğimiz gibi, yeniden ona çıkarız. O zaman, imajların ve izlenimlerin yardımı olmadan, varlıkların entelektüel bilgisine sahip oluruz. Benin onlara (imajlar ve izlenimlere) ihtiyacının olmamasının nedeni, bizim birer varlık olmamızdır. Biz, gerçek bilime katılmakla varlıklarız; biz varlığı alıp kabul etmiyoruz; fakat varlıktayız.”¹²⁶

Bilim ve felsefeyle uğraşmak insan ruhunu en yüksek idea olan Bir'e katılması için yönlendirir. Çünkü bilimle daha kesin bir kanıta ulaşılır ve içinde şüphe, ideaları reddetme gibi bir durum da ortadan kalkar. Maddeye yansıyan azıcık ışığı alan insan ruhu bu aşamayla maddenin üzerindeki az ışığın ötesindeki gerçekliğe doğru bir adım daha ileriye geçer.

ÜÇÜNCÜ AŞAMA:

Bu aşamada Ruh, ideaları seyretmeye Nous'u görmeye başlamaktadır. Bunu yaparken Ruh büyük bir zevk duyar. Ruh hala ben bilinci ve kimliğini koruduğu için tam güzelliğe bu aşamada da ulaşamaz.

DÖRDÜNCÜ AŞAMA:

Bu aşamada Ruh dünyadan uzaklaşmıştır ve ben bilinci silinmiştir. Burada Plotinus'a göre Ruh'un Bir'le kavuşması tamamen öznel, zihinsel ifade edilmez bir kendinden geçme tecrübesi, Bir'den gelen bir ışıkla ani bir

¹²⁵Kılıç, “Plotinus'ta Sudur'la İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı”, s.53.

¹²⁶Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s. 131.

aydınlanmadır.¹²⁷Dolayısıyla Plotinus Ruh'un bir coşku haliyle kendinden geçerek Bir'le birleşme durumunu şu ifadelerle anlatmaktadır.

*“Bilge, aşağı erdemleri tanıyacak, onlardan türeyen bütün niteliklere sahip olacak; hatta belki de gerektiğinde bu erdemlere uygun olarak davranacaktır. Fakat üstün ilkelerle ve kurallara ulaştınca, bu kurallara uygun olarak davranacaktır: o zaman itidali hazların sınırlarıyla sınırlanmayacaktır; fakat mümkün olduğunca kendini bedenden yalıtacaktır; insani erdemlerin yargısına göre iyi olan kişinin hayatıyla yaşamaz; bu hayatı terk eder. Tanrıların hayatı olan bir başka hayatı seçer; çünkü o, insanlara değil; Tanrılara benzer olmak ister. İyi insanlara benzeme, bir imajın, aynı modelden doğan başka bir imaja benzemesidir; fakat Tanrı'ya benzeme, bizzat modelin kendine benzemedir”.*¹²⁸

3.1-) Plotinus'un Ahlak Anlayışındaki Kavramları

Ahlakın içindeki kavramlardan bazıları; özgür irade, inayet, kötülük, duygular, erdem ve mutluluktur.

3.1.1-)Bireysel Yaşamdaki Özgür İrade

Plotinus evrende her şeyin birbirine bağlı olduğunu kabul etmekte ve gök cisimlerinin hareketlerinin de insani varlıkların üzerinde etkisinin olduğunu bildirmektedir. Bu konuyu Enneadlar da aşağıdaki şekilde anlatmaktadır:

*“Göğün dairesel hareketi, yansımayı oluşturan kendi üzerine geri dönüşün imgesidir. Aynı zamanda hem Ruh'un doğasının hem de bedenin doğasının bir sonucudur: Ruh'a özgü hareket, içermektedir; bedene özgü hareket ise düz bir hat halinde gitmektir; bu birleştirilmiş iki hareketten, semavi ateşin doğasıyla kusursuz bir ahenk içinde olan ve içinde aynı zamanda hem nakil hem de sürekliliği içeren dairesel hareket doğar.”*¹²⁹

Plotinus için göğün dairesel hareketi hem beden hem de ruh üzerinde düz bir hat halinde ilerlemektedir. Bu hatın hareketlerinin birleştirilmesi sonucunda yeni bir dairesel hareketin doğacağını söylemektedir. Bu hareket dairesel ve süreklilik taşıyan bir harekettir. Plotinus Ruh'un kendi kendisinin farkına varınca yani kendini

¹²⁷Kılıç, “Plotinus'ta Sudur'la İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı”, s.53.

¹²⁸Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.150(7).

¹²⁹Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), s.31.

bilince; bu bilmenin aslında düz bir çizgi üzerindeki devinim hareketi olmadığını bir daire etrafındaki bir şeyin devinimi olarak gerçekleştiğini görmüştür. Bu devinim dışarıdaki bir durum değil bir merkez etrafındaki daireden türeyen, dairenin etrafında hareket eden, ona bağlı olan bir devinim durumudur.¹³⁰ İnsan, cansız bir bitki veya hayvan değildir ve dışarıdan gelen etkilerin tümüne kendisinin olan veya kendisinden kaynaklanan bir karşılık verme durumu bulunmaktadır. İnsan bu etkilere karşı kendisinden bir şeyler katmaktadır. Bu katılan ise insanın özgür iradesinden gelen bir durumdur.

“Ruhumuz istek ve sevginin tesirine boyun eğdiği zaman bizzat kendi kendisi harekete geçer ve bağlanmış olduğu bedende bir hareket meydana getirir.”¹³¹

Ruhlar; Bir'in çevresinde ve onun ayrı tamamlayıcısıdır. Beden tarafından zapt edilen ruh kötülüklerden arınmış olması ve yüzünü Bir'e çevirmesi gerekmektedir. Bu noktada insan ahlaksal bakımdan derece atlaması ve ruhunu köstekleyen bütün olumsuzluklardan sıyrılması bir yönden de Bireysel Ruh'a dönmesi gerekir. Bireysel ruh insan eylemlerinin başlatıcısıdır. Bireysel Ruh, insan bedenleriyle birlikte bulunmaktadır. Birlikte bulunmasının sonucu olarak bazen beden etkilenir bazen de ruh etkilenir. Ruh, bedenden etkilendiğinde özgür iradesini kullanamaz çünkü diğer şeylerle aynı düzenin aynı özelliğın nedenselliğini paylaşır. Ruh için asıl önemli olan şey bedenden etkilenmediğinde kendi kendisinin kontrolüne sahip olması ve özgür iradesini kullanmasıdır. Çünkü Ruh, duyuşal dünyanın etkisinin dışında kalmıştır ve burada insan özgür iradesinin tesiri altındadır.

Doğru dürtülere sahip olmadığı ve onları kontrol altında tutmadığı zaman özgür irade saf dışı kalmaktadır. Eylemlerimizi yönlendiren saf ve sakin aklımız olduğunda, bu eylemin sahibinin kendimiz olduğunu ve bu konuda özgür olduğumuzu bilmeliyiz. Bu başka bir yerden gelmeyen, bizden, içimizden gelen kendi eylemimizdir. O, ruhumuz saf olduğunda bilgisizlikten kaynaklanan yanlışın veya tutkularının şiddetinin etkisi altında olmadığında yaptığımız eylemdir.¹³² Bir kişi kendine

¹³⁰Margaret R. Miles, **Plotinus on Body and Beauty**, s.52.

¹³¹Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), s.32.

¹³²Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi 5**, s.215.

döndüğünde Tanrı'yı yani Bir'i görebilir fakat ilk başta bütün olarak her şeyi göremez. Kişi sınırlarını belirleyerek, kendisinden uzaklaşarak ve kendisinde maddeden iz bırakmayarak bütünü görmeye başlar hale gelir.¹³³ Ruh dış etkenlerin etkisinde kaldığında eylemlerimizde bizim duygularımız, tutkularımız ve isteklerimiz ön plandadır. Başka yerden etki almadan kendi içimizden gelerek yaptığımız eylemler ruhsal içsel eylemlerdir. Bu eylemde tutku ve duygulara yer bulunmamaktadır. Özgürlük, iradi eylemlerin zorlama altında yaptıkları davranışlar kadar belirlenmektedir. Ancak onları belirleyen şey öznenin bizzat kendisidir. Dolayısıyla özne ruhtur ve ilkesi akıldır. Ruh, cisimden ve bedenden ayrı bir ilke olduğu için doğası gereği özgür durumdadır. Fakat ruhlar ancak doğru akla uyduklarında ortaya koydukları eylemlerinin sahipleridir. Başka durumlarda ise; eylemlerinin failleri olmamaktadırlar.

Ahlak anlayışının en büyük kavramı erdem olduğu için insan erdemli olduğu ve ruhunun bireyselliği içinde doğru davranışı gerçekleştirdiğinde özgürdür. Bu yüzden özgürlük ile bilgi, bilgi ile istek, istek ve eylem arasındaki ilişki de bir o kadar önemlidir. Özgür eylem, kendi seçiminin sonucu, rastlantı ve zorunluluğun etkisi altında gerçekleşmeyen eylemdir. Bir eylemin özgür olması onun gerçekten istenmesidir. Kötü eylemi yapan kişi yaptığı eylemin kötü bir şey olduğunun bilincinde değildir. Çünkü Plotinus, hiçbir akıllı insanın bilerek kötülük yapmayacağını düşünmektedir. Plotinus için kötü eylem kötü bir istekten kaynaklanmaktadır. İnsanın kötülük yapması aynı zamanda insan ruhunun bir yönüyle duyuşal âleme bağlı olması, ruhunun tutkularının altında bulunması ve doğru cevabın ne olduğunu bilmemesinden kaynaklanmaktadır. İnsan iyinin tam bilgisine sahip olduğunda gerçek anlamda özgür olacak ve doğal olarak iyiyi seçecek dolayısıyla kötüyü reddedecektir. Plotinus özgürlüğü, özgür isteğe, ruhun yargısını da doğru yargıya yani aklın yargısına indirgemektedir. Dolayısıyla insan ancak ve ancak akıl düzeyinde özgür olmaktadır. İnsanın yukarıya olan bağlılığında gerçekten özgür olan eylemlerinde bilgi ile irade arasında ayırım yapılmamaktadır. Fakat özgür olmayan yani zorlama altında yapılan eylemde zorunluluk ve özgürlük birbirlerine

---

¹³³Margaret R. Miles, **Plotinus On Body and Beauty**, s53.

aykırı şeyler olarak gözükmemektedir. Çünkü ruh aşağı kısma yani bir yönüyle maddeye bağlı olan kısımda yaptığı eylemler zorlama altında kalan eylemlerdir.

3.1.2-) İyilik ve Evrendeki Kötülüğün Nedeni

Plotinus'ta evrendeki kötülük problemi önemlidir. Plotinus'a göredünya bir rastlantı sonucu meydana gelmemiştir. Dünya, bir planlama sonucunda da oluşmamıştır; dünya akıllı bir öngörünün delaleti ile olmuştur. Evrenle ilgili inayet, Evren Nous'a uygundur ve Nous evrenden önce gelir; bu önce gelme zaman bakımından önce gelmek anlamında değil, evrenin Nous'un eseri olması, Nous'un doğa bakımından Evrenden önce gelmesi; bir tür paradigma veya model olarak Evrenin nedeni olması, evrenin kendisinin Nous'un bir imgesi olması, Nous'un aracılığı ile var olması ve ezeli olarak varlığa gelmesi anlamında önce gelmektedir.¹³⁴

“Her formdan yoksun bir objeye kadar gittiği zaman Ruh, onu kavramaktan acizdir; çünkü artık form belirlenmemiştir, artık Ruh'un kendinde hiçbir şekil, daha doğrusu hiç bir izlenim belirmez. O zaman tereddüte düşer ve artık hiçbir şeye sahip olamamaktan korkar; bunun için, böyle bir durumda yorgun düşer ve yeniden (dünyaya) inme zevkini bulur ve sağlam bir yer olarak durduğu, duyulur nesnelere ulaşınca kadar iner.”¹³⁵

Görüldüğü gibi bütün kötülüklerin asıl nedeni duyulur nesnelere izlenimlerinin Ruh tarafından tam olarak algılanamamasıdır. Sonuç olarak Ruh'un düştüğü tereddüt ve şüphe iyiye ve doğruya yönelme konusunda kötülüklerden kendini arındırmaktadır. Ruhlar kendilerini kötülüklerden arındırırken bazı sıkıntılar yaşamaktadır. Sıkıntı yaşayan ruhlar iyiyi bulamadıkları için her şeyden yoksun maddeye bağımlı kalırlar ve o basitlik içerisinde kötülüğü göremezler.

“Maddenin, bütün niteliklerin izlerini kabul etmesi için, hiçbir niteliğinin olmaması gerektiği söylenir. Aynen bunun gibi ve bundan daha fazla olarak Ruh, kendisinin İlk Mahiyet tarafından doldurulmasını ve aydınlatılmasını önleyen hiçbir engelin kendinde bulunmaması için, formlardan yoksun olmalıdır. Durum böyleyse, dış dünyadan el ayak çekmeli, bütünüyle içe doğru dönmeli; dış dünyanın nesnelere üzerinde eğilmemeli, Ruh'unu hazırlayarak, önce her şeyin bilgisinden

¹³⁴Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**5, s.219.

¹³⁵Plotinus, **Enneadlar**, (Çev:Zeki Özcan), s.82-83.

vazgeçmeli, ve temaşa etmek üzere olanın kendimiz olduğunu bile bilmezlikten gelmeli, ardından, eğer gücümüz yeterse, onunla birleştikten ve onunla yeterli görüşmeyi yaptıktan sonra, yapabilirsek, yukarıda birleşmenin ne olduğunu başkalarına bildirmeliyiz.”¹³⁶

Nous bize gerçek evrenin yanında gerçek olmayan yani duyusal dünya dediğimiz evreninde varlığını söylemektedir. O zaman duyusal evrenin yaratılış amacının ne olduğu problemi açığa çıkmaktadır. Plotinus için Nous, maddeye kendinden bir şeyler katarak duyusal dünyayı meydana getirmektedir. Duyusal dünya; birbirlerine yabancı olan çokluk dünyasından başka bir şey değildir. Bu dünyadaki çokluklar ve farklılıklar dünyaya düzenin, iyiliğin yanında düşmanlığı da getirmektedir. Bu dünyada bazı şeyler diğerine hoşgörülü ve kibarca davranırken bazıları da diğerleriyle kavga eder ve onları ortadan kaldırmaya çalışmakta olup birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

Plotinus için duyusal dünya,bütünlük içinde iyidir. Dünyadaki varlıklar kendi kendilerine yetmeseler de birbirlerini ortadan kaldırmaya çalışsalar da biz onların bu kavgalarına bakmayıp başarılı bir uyumları var mı yok mu ona bakmalıyız. Ayrıca Plotinus, evreni meydana getiren şeylerin her zaman ve her dakika kavga etmeyip birbirlerini desteklediklerini de dile getirmektedir.Buradan evrendeki kötülük problemine geçen Plotinus, evrenin bütün bakımından iyi olduğunu kabul etmektedir. Evrendeki kötülük maddenin kendindeki kaygısızlığından kaynaklanmaktadır. Çünkü maddenin özne olarak hizmet ettiği nicelik ve nitelikler, bizzat kendilerinin maruz kaldıkları tutkuları onunla paylaşmaksızın onun içine girerler. Sonuç olarak madde, karşıtların birbirleri üzerine yaptıkları etkinin oluşturduğu tüm değişimlerin ortasında kaygısız kalır.¹³⁷ Bu yüzdenİyi, doğaya uygun olandır; kötü ise bunun tersi yani doğaya uygun olmayandır.

“Mutlak kötülük, Varlığın ve Biçim’in inkârı(yadsınması) olduğundan, doğrudan doğruya kendisi vasıtasıyla tanınamaz. O ancak dolaylı olarak, İyi’nin karşıtı olarak anlaşılabilir: Bundan Kötü’nün doğasını saptamak için önce İyi’nin doğasının belirlemek gerektiği anlaşılır. İyi, her şeyin ona can attığı ilkedir; İyi, eksiksizdir ve hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. İçinde, düşünen öznenin, düşünülen nesnenin ve düşüncenin tek ve aynı

¹³⁶Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s. 90-91.

¹³⁷Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), s.76.

şey oluşturdıkları en yüce Nous ondan kaynaklanmaktadır. En yüce Nous'tan, onun seyrine dalmış olan Evrensel Ruh kaynaklanır. Bu üç esas olan (uknum;tanrılık oluş.Yun.:hipostasis) Kötülüğe tamamen yabancıdırlar.”¹³⁸

Plotinus insanların başlarına gelen kötülüklerin gerçek anlamda kötülük olmadığını çünkü başa gelen kötülüklerin Ruh'la, erdemle, bilgelikle ilgisi olmayan şeyler olarak düşünmektedir.İnsanların başlarına gelen kötü şeyler daha önce yaptıkları kötü şeylerin sonucundan kaynaklanmaktadır. Evrendeki insanların özgür iradeleriyle seçtikleri eylemlerin sonucunda başlarına kötülük gelmesi Tanrısal adaletin bulunduğunu göstermektedir. İnsanın başına herhangi bir düşmanlığın gelmesi insanın Bir'den yüzünü çevirmesinden ve duyuşal dünyaya meyiletmesinden kaynaklanmaktadır ki burada insanın kendi özgür seçme gücü de bulunmaktadır. Oysa bitki ve hayvanlar da böyle bir durum söz konusu bile olmamaktadır. Bitki ve hayvanlar oldukları gibidirler. Oysa insanoğlu daha yüce ve iyi bir varlıktır bu yüzden de daha iyi şeyler yapma güç ve kudretine sahiptir. Bu güç insana kendiliğinden gelen bir güç değil Bir'in verdiği ışık ve güçtür. İnsanın sadece bu iyi şeyleri yapıp yapmama, kabul edip etmeme gibi konularda seçim özgürlükleri bulunmaktadır. Kötüler kendi eylemlerinden bütünüyle sorumludurlar; çünkü bunları yapanlar kendileridir. Kötü yüreklilikleri bile tamamen kendilerinden kaynaklanır. Çünkü bu, onların iradelerine uygun bir ruhsal durumdur.¹³⁹

“Kendinde (bizzat) Kötülük, görelî(rölatif) var olmamadır; yani hakiki varlığın yanıltıcı imgesidir ve kendinde sonsuzdur, yani tüm biçimin öznesidir. Demek ki, madde(özdek) ile aynı şeydir. Görelî kötülük maddeye benzediği (onun niteliğinde olduğu) için, bedenî doğasıdır. Bundan da, beden ile birleşmesi sonucunda ruhun akıldışı kısmının belirsizlik(değişkenlik, kararsızlık), yani yerginlik(ahlaksızlık, bozukluk, rezilet), tutkular, yanlış kanaatlar içine düştüğü sonuçta çıkmaktadır. Ruhun çektiği sıkıntılar(ruhunki rahatsızlıklar) da, tıpkı bedendeki hastalıklar gibi bir aşırılığın ya da bir eksikliğin sonucudur.”¹⁴⁰

¹³⁸Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), s.26.

¹³⁹Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden),s.67.

¹⁴⁰Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), s.26.

Dünya, çokluğu temsil etmektedir. Bu çoklukta canlı varlıkların birbirlerine saldırımları onların ezeli-ebedi olmayışlarını göstermektedir. Ölüm konusu burada ortaya çıkmaktadır. Plotinus için ölüm; bir beden değiştirmedir.

“Ruh’un kötülüğü iyinin mutlak yoksunluğu değildir, ancak iyiye bütünüyle sahip olamamaktan meydana gelen basit bir eksiklidir. Bu eksikliğin nedeni, Ruh’un beden ile birleşmesidir; bu birlik usun(akıl, sağduyu) eylemlerini köstekler ve bunun sonucunda da yerginlikler doğar. Nous ile madde arasına yerleştirilmiş olan Ruh, birincisine yönelebilir veya ikincisine eğilim gösterebilir. Eğer orada doğurucu (ya da yaratıcı) kudretini uygulamak amacıyla maddenin içine inerse, akılla kavranabilir âleme geri dönüşünü gerçekleştireceği ana kadar melekelerinin zayıflayışını ve kararışını gözler önüne serer. Özet olarak, Mutlak Kötülük, Mutlak İyi’nin (ya da “iyilik”)karşıtıdır. Bunların arasına, iyi ve kötüye karıştırmış olan doğa yerleştirilmiştir. Bu, Ruh’un, bedene doğru yöneldiği ve onun tutkularını paylaştığı halidir; bu halden ancak akılla kavranabilir âleme yükselmek ve burada sağlam bir şekilde oluşmak(yapılanmak) suretiyle kurtulabilir.”¹⁴¹

Ebediyet, akılla kavranılan varlığa özgü olan yaşam biçimidir. Ebediyet ne akılla kavranılabilir varlıktır, ne de varlığın dinlenme halidir. Ebediyet varlığın hayatının sürekli, değişmez, bölünmez, sonsuz olma ve geçmiş ile gelecek ayrımını ortadan kaldıran sürekli bir bütünlüğe sahip olma özelliğidir.¹⁴² İnsan ruhu zaman kavramını da kavrayarak ebediyeti iştirak edebilir. Dünya hayatını çok fazla ciddiye almak doğru bir davranış değildir. Bizim ciddiye almamız gereken şeyler ruhumuzda teşkil eden durumlardır. Bu durumlardan kaynaklanan kötülüklerden sorumlu olanlar bizleriz.

İnsanların seçme özgürlüğü bulunmaktadır. İyi şeyleri seçmemizin kaynağı bizler değilizdir. Bu iyilik bize bizden daha üstün bir varlık tarafından yani Bir’den verilmektedir. Bu özgürlük bize ruhumuza Nous aracılığı ile gelmektedir. İnsan isterse üst yanıyla üst seviyesiyle birleşir, isterse de bedene maddeye yönelir ve maddeyle kalır.

“Çünkü eğer insan basit olsaydı yani sadece yapılmış bir şey olsaydı, eylemleri ve deneyimleri sadece bunun sonucu meydana gelseydi, diğer

¹⁴¹Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), s.27-28.

¹⁴²Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), s. 77.

canlı varlıklardan farklı olarak ahlaki bakımdan bir kınamanın muhatabı olmazdı. Ancak, kötü insan haklı olarak kınanabilir; çünkü o sadece yapılmış bir şey değildir, aynı zamanda bir başka, özgür ilkeye sahiptir. Bu ilke inayetin veya bütünün akılsal ilkesinin dışında kalan bir şey değildir, yaratıcı olan bir akılsal ilke vardır. Ondan başka bir de yüksek ilkeleri, meydana gelen şeylere bağlayan bir diğer ilke bulunur. Bu yüksek ilkeler yukarıdan etkide bulunan inayettir. Diğer bu yüksek ilkelerle ilişki içinde olan, onlardan çıkmış diğer inayettir. Bozuk bir insanın eylemi ne inayetin eseridir, ne de inayete uygundur; erdemli bir insanın eylemi ise inayetin eseri değildir. Çünkü o, insanın kendisi tarafından yapılmaktadır, ama inayete uygundur, çünkü akılsal ilkeyle uyum içindedir; nasıl ki sağlığını koruma yönünde davranan bir insanın eylemi, hekimin akılsal planına uygun olarak gerçekleştirdiği kendi eylemiyse. Çünkü hekimin yaptığı şey, hastalık ve sağlık konusundaki maharetine uygun olarak hastaya reçete vermektir. Bu reçeteyi uygulamayan, böylece hastalanan, hasta insanın kendisidir ve onun bu eylemi hekimin inayetine aykırı düşen bir eylemdir.”¹⁴³

Plotinus insanda ikilik tespit etmektedir. Bu ikilik insan ruhunun yukarı yanı ile aşağı yanı arasındaki ikiliğidir. Kötünün sorumlusu insanın aşağı benidir. Özgür iradesi insanın ancak kendisini aşağı benden kurtardığı zaman gerçekleşmektedir. Plotinus için özgürlük, ruhumuzun yukarı kısmında; zorunluluk ve kader aşağı kısımla ilişkilidir.

“İnsanın özgürlüğünde, evrende cereyan etmekte olanların zincirleme (birbirini takiben) gidişini ve düzenini tahrip etmeden savunabilmek için iki tür sebep kabul etmek gerekir: bunlardan ilki insan Ruhudur, ikincisi ise Evrensel Ruh’tan kaynaklanan ikincil sebeplerdir. İnsan Ruh’u bir eylemi gerçekleştirmeye dış şeylerin kendi üzerindeki etkisiyle karar veriyorsa, asla özgür değildir.”¹⁴⁴

3.1.3-) Erdem ve Mutluluk

Plotinus’a göre içinde yaşanılan dünyada erdem ve mutluluğun ne olduğunu, erdem ve mutluluk için ne yapılması gerektiğini, mutluluğun ve erdemın nerede aranmasıyla ilgili konular önemlidir. Plotinus’a göre içinde yaşanılan dünya mümkün olan en iyi ve tek dünyadır. Fakat mümkün olan bu dünya mükemmel değildir. İçinde duyusal maddenin yer aldığı bir dünya mükemmel olmamakla birlikte gerçek anlamda mükemmel dünya akılsal dünyadır.

¹⁴³Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi 5**, 223-224.

¹⁴⁴Plotinos, **Enneadlar**, (Çev:Haluk Özden), s.64.

Plotinus için akılsal değerler ve erdemler duyuşal iyilerden daha üstün fakat en yüksek iyiler de değillerdir.

“Erdem (fazilet) vasıtasıyla Tanrı’ya benzeriz. Erdemi bu şekilde açıklayan Plotinus dört çeşit erdemden bahsetmektedir. Bu erdemler: Medeni erdemler, Arındırıcı erdemler, Arınmış ruhun erdemleri, İbretlik(örneklik) erdemler.”¹⁴⁵

Plotinus, medeni erdemleri Tanrı’ya atfetmenin mümkün olmadığını söylemektedir. Bu erdemler bizleri aynı zamanda Tanrı’ya benzer kılmaktadır. Medeni erdemler bize bir ölçü ve düzen kazandırmakta, bizi iyi hale getirmekte, isteklerimize ve tutkularımıza sınırlar koymakta son olarak bizleri hatalardan korumaktadırlar. Medeni erdemler beşerin sahip olduğu insani erdemlerdir. Beşerin sahip olduğu insani erdemler insanın Tanrı’ya benzer olmasında Ruh’un forma yakınlaşmasını sağlar.

“Erdemler, madde gibi düşünülen Ruh için ölçü oldukları sürece, sınırlarını kendinde bulunan ideal ölçü imajından alırlar ve erdemler yukarıdaki yetkinliğinin kalıntısına sahiptirler. Çünkü, hiçte ölçüye itaat etmeyen şey, hiçbir derecede Tanrı’ya benzer olmayan maddedir; fakat bir varlık forma ne kadar çok katılırsa, formsuz olan Tanrısal varlığa o kadar çok benzer; Tanrı’nın yakınında olan varlıklar forma da çok katılır. Tanrı’ya bedenden daha yakın olan Ruh ve Ruh’la aynı cinsten olan varlıklar, ona maddeden daha çok katılırlar. Ruh’un Tanrı’ya katılması bazen öyle bir dereceye ulaşır ki, kendini Tanrı gibi görerek yanılır; kendinde olan şeyin, Tanrısal varlığın toplamı olduğuna yanlış olarak inanır.”¹⁴⁶

Beşeri erdemlere sahip olan insanların Tanrı’ya benzer olma tarzları ruhlarının formsuz olan Tanrı’ya yakınlığı ile ilgilidir.

“Bir nesne, sıcaklığın bulunuşundan dolayı ısınır, ısınan cisme sıcaklık veren objenin de eşit derecede ısınmış olması zorunludur; ve bir obje ateşin kendisinde bulunuşundan dolayı ısınır, bizzat ateşinde kendinde ateşin bulunuşundan dolayı ısınması zorunlu mudur? Ateşte bir sıcaklığın; fakat ondan ayrılmaz bir sıcaklığın olduğu söylenerek cevap verilebilir. Benzetmeye dayanarak diyebiliriz ki, Ruh’taki erdem kazanılmış bir niteliktir; halbuki erdem, Ruh’un taklit ettiği ve benzediği varlıktan ayrılmaz. Fakat ateşten çıkarılmış kanıtta şu itiraz yapılabilir:

¹⁴⁵Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden),s. 16.

¹⁴⁶Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.144.

buradan(ateşin sıcaklıktan ibaret olması gibi), bu varlığın erdemini bizzat kendisinin olduğu sonucu çıkar oysa Tanrı'nın erdemini üstünde olduğunu düşünmüyor muyuz? Eğer Ruh'un katıldığı erdem, Ruh'un kaynağı olan varlığa özdeş olsaydı, bu iyi kanıt olurdu; fakat erdem bu varlıktan farklıdır.”¹⁴⁷

Plotinus, insanın maddi, duyuşal iyilerini tamamen yok etmesini beklememektedir. İnsan; haz, sağlık, hayatın kendisini vs. gibi maddi iyileri kendi düzey ve ölçüleri içinde tutmasını bunlarla da yetinmeyip onların da üzerlerine yükselmesini istemektedir. Plotinus için insanın bedeni değil ruhu önemlidir çünkü ruhun sahip olduğu akısal iyi ve güzellik önem teşkil etmektedir. Plotinus mutluluğun da erdemde olduğu gibi bedenle ilgili değil Ruh ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Mutluluk Ruh ile ilgili olduğu için beden tarafından hissedilen acının da ancak ve ancak Ruh'un alt kısmıyla ilgili olduğu bilinmektedir. Bu durum Ruh'un üst kısmını etkilememektedir. Ancak beden insanın gerçek doğasını ve iyiliğini ifade etmemektedir bu yüzden Plotinus, bedene çok fazla ilgi gösterilmesini istememektedir. Sonuç olarak bedeni tamamen yok etmemiz doğru olmamaktadır. Bu durumda da mutluluk Ruh'un erdemi düşünmesiyle oluşan entelektüel bir durumdan öte değildir.

“Mutluluk canlı varlığa aittir; ancak bütün canlı varlıklara ait değildir. Mutluluk, yetkin(eksiksiz, mükemmel), hakiki ve gerçek yaşama bağlıdır, bu da entelektüel(zihinsel) yaşamdır. İster güç, isterse de eylem olarak, her insan bu hayata sahiptir. Ona eylem olarak sahip olduğu andan itibaren mutludur: çünkü onun iyiliği bizzat kendindedir; onun arzulanacağı bir şey yoktur artık; hiçbir büyük acı veya derin üzüntü onun varlığının iç kısmına ulaşamaz ve bedenin ihtiyaçlarını tatmin etmeye özgü nesnelere sahip olmak, hakiki insanın ilgisini hiç çekmez.”¹⁴⁸

Mutluluk, hakiki iyilik dışında kalan sadece ihtiyaçlarımızı tatmin etmeye yarayan unsurlar kenara itildiğinde ortaya çıkar. Erdemli olmayı sürdürdüğümüz müddetçe mutlu olmaktayız. Fakat yaşam dünyamız alelade bir dünya ise bu yaşamda mutluluğa yer olmamaktadır. Dolayısıyla mutluluk, akıllı Ruh'un taşıdığı bilgelik ile dünyayı terk edip İyi'ye yükselebilmekte yatmaktadır.

¹⁴⁷Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s. 143.

¹⁴⁸Plotinus, **Enneadlar**, (Çev. Haluk Özden), s. 20-21.

“Mutluluğa zamanın bölümleri uygulanamaz; çünkü mutluluk entelektüel(zihinsel) hayattadır; ki onun da özü ebediyettir, yani kesintisiz sürüp giden bir “şimdi”dir. Bundan da, erdemli eylemlerimizin anısının içinde bulunduğumuz duruma (hal) etkisi olmadığı sonucu çıkar. Gerçekten de, mutluluk, güzel eylemlere değil, ancak Ruh’un içinde bulunduğu hallere, Ruh’un bilgeliğine ve etkinliğinin bizzat kendine yoğunlaşmasına bağlıdır.”¹⁴⁹

İnsanın mutluluğunu sağlayan erdemler Ruh’un üst kısmına ait olan erdemlerdir. Bu konuda entelektüel erdemlere ulaşmanın yolunun ahlaki erdemlerden geçtiğini dile getiren Plotinus, ahlakın temel amacının insanın Tanrı’ya benzeme çabası olarak ortaya koymaktadır. Plotinus’a göre bu erdemlerin bütün çabası insanı Nous’a doğru hazırlamaktır. Ruh önce ahlaki erdemler aracılığı ile arındırılmalıdır.

“Ahlaki erdemler bize bu dünyada hayatımızı geçirmememizde yardımcı olan düzen ve güzellik ilkeleridirler. Onlar arzularımıza ve tüm duyarlılığımıza sınır ve ölçü getirerek, yanlış yargılarda bulunmamıza engel olarak bizi yüceltirler.”¹⁵⁰

Yukarıda görüldüğü gibi erdemlerin çabası Ruh’a sınır getirmek yani temaşa faaliyetine engel olmaması için ruhun akıldışından kaynaklanan tutkularını engellemektir.

---

¹⁴⁹Plotinus, **Enneadlar**, (Çev. Haluk Özden), s. 23.

¹⁵⁰Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**, s.226.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PLOTİNUS MİSTİSİZMİNİN İSLAM FELSEFESİNDEKİ ÖNEMİ

İslam dünyasına felsefe tercüme yoluyla girmiştir. Bu tercümelemlerden biri de TanrıBilim(Teoloji) anlamına gelen Esolocya adlı eserin tercümesidir. Bu eser Porphyrius'un bir fragmanın da ekli olan seçmelerdendir. Bu seçmelerde Enneadların IV.-VII Kitaplarından pasajlar bulunur. Fakat bu pasajlar eksik, düzensiz ve dağınık haldedir. Bu alıntı yönü eksik olan pasaj 6.yy'da Süryani bir yazarın eseri gibi görünür. Bu eseri Süryanice'den Arapça'ya Kindi adına tercüme yapan Abd'ül-Mesih ibn-i Naimcî El Humusî'dir. Fakat tercüme Kindi tarafından düzeltilmiştir.

Plotinus İslam dünyasında bağımsız bir filozof olarak tanınmaz bu yüzden Sadrettin Şirazi başta olmak üzere pek çok İslam filozofu el-Seyh'ul-Yanani yani 'Yunanlı Üstat' lakabıyla Plotinus'u anmıştır. Plotinus'un düşünceleri daha çok entellektüalist ve karma bir Aristoteles düşüncesi olarak görülür ve sudur teorisiyle İslam filozoflarının ilgisini çekmiştir.¹⁵¹

Esolocya'nın amacı, nedenlerin türemesini Tanrı'dan hareketle göstermektir. Bu çaba, Tanrı'nın hakimiyetini gösterme teorisi ve bu hakimiyetin açıklanmasıdır, burada Tanrı son temeldir, zaman ve ezelilik onun altındadır. Tanrı'nın ışığı Nous üzerinde ve Nous aracılığıyla gökyüzünün toplam ruhu üzerinde, ruh aracılığıyla tabiatı, ve tabiat aracılığıyla doğan ve ölen nesnelere üzerinde parıldar.¹⁵²

Esolocyanın İslam Dünyasındaki etkilerine gelince: bu etkinin boyutları konusunda Abdurrahman Bedevi'nin Yunan Felsefesinin İslam Dünyasına Geçişi adlı meşhur eserinde şöyle demektedir: "Plotinus'un etkisi, çok kuru ve çok realist Aristoteles düşüncesinin etkisini aşmıştır. Enneadlar'ındünyasının idealar dünyası olduğu,

¹⁵¹Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.11.

¹⁵²Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.12-13.

düşünülürse, bir ontoloji ve bilgi teorisi ve bir yaratıcı muhayyile teorisinin bütünü ifade eder. Aslında yaratıcı fiille sezgisel fiil arasında bir özdeşleştirmeyi içerir.¹⁵³

Plotinus'un teorisi İslam düşünürlerinin ilgi odağı olmuştur. Çünkü Plotinus, Platon ve Aristoteles arasındaki mücadeleyi sonlandırmak arzusundadır. Plotinus bu sonlandırma işini mistisizm ve rasyonalizmi uzlaştırmakla çözüleceğini düşünmüştür. İslam Düşünürleri de kelim ile felsefe arasındaki çekişmeyi sonlandırmak istemekteydiler. Plotinus'un düşünce sistemi de İslam Düşünürlerine çıkış kapısı göstermesi açısından önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla din ile felsefenin birleşmesi ile oluşan mistik bir akım ortaya çıkmıştır. Bu mistik akımı İslam düşünürlerinden ilk olarak Kindi ele almıştır.

---

¹⁵³Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.15.

1-)Plotinus ve Kindi (D. m.s. 801? Küfe –Ö. m.s. 873? Bağdat)

Enneadların ilk defa Kindi’de tesirinin başladığı bilinmektedir. Bilim ve felsefeyle uğraşan ilk Müslüman Arap olması dolayısıyla el-Kindi “Arapların Filozofu” diye anılmayı hak etti. ¹⁵⁴ İslam toplumunda nakli ve akli ilimlerin sistematize edildiği, yabancı milletlere ait ilim, düşünce ve kültür ürünlerinden Arapça’ya yapılan tercümelerin Beytülhikme kurumunda en verimli düzeye ulaştığı; kelim ve felsefe alanındaki spekülasyonların alabildiğine yoğunlaştığı, çeşitli din ve mezhepler arasındaki mücadelenin kıyasıya devam ettiği dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan Kindi, bu alanlardaki çalışma ve tartışmalara en üst düzeyde katılan ve uyguladığı yöntem, kullandığı terminoloji ile kelamdan felsefeye geçişi sağlayan ilk İslam filozofudur. ¹⁵⁵

Kindi varlıkla ilgili görüşlerinde Plotinus’tan etkilenmiştir. Plotinus varlıkla ilgili düşüncelerini bağlantılı bir biçimde sistemli olarak ortaya koymuştur. Bu anlamda Plotinus’un sudur teorisinde mutlak Bir’likten çokluğa doğru bir aşama söz konusudur. Plotinus’un Bir’i tanımlamasına baktığımızda; Bir’in basit olduğunu, bileşik olmadığını bilmekteyiz. Bir’in bileşik olmasının Bir’i diğer varlıklarla aynı konuma getireceği muhakkaktır.¹⁵⁶Kindi için bu durumun etkin sebep olarak görülmesi önemli bir yer teşkil etmektedir. Öyleyse asla etkilenmeyen gerçek etkin, her şeyin etkinini olan şanı yüce Yaratan’dır. Yaratan’dan aşağıdakilere yani bütün yaratıklara hakiki değil, mecazi olarak etkin adı verilmiştir. Bunların hepsi gerçek anlamda edilgin durumundadırlar. Bunlardan ilki yüce Yaratan’dan etkilenmiş, sonra da birbirlerinden etkilenmişlerdir. Şöyle ki: Bunlardan ilki etkilenir, onun etkilenmesinden de başkası etkilenir, ondan da bir başkası derken en son edilgine ulaşılır. İlk edilgin başkasını etkilediği için ona mecazi olarak etkin adı verilmiştir. Çünkü o edilginliğin yakın sebebidir. İkincisi de öyledir, o da üçüncüsünün edilginliğinin yakın sebebidir. Böylece en son edilginlere kadar inilir. Yüce Yaratan’a gelince O, aracı durumda olan ve olmayan bütün edilginlerin ilk sebebidir. Çünkü O, asla edilgin değildir. Şu var ki O, ilk edilginin yakın sebebi, ondan

¹⁵⁴MM. Şerif, “Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri”, İnsan Yayınları, İstanbul 2000, s.7.

¹⁵⁵Kindi Felsefi Risaleler, (Çev: Mahmut Kaya), Klasik Yayınları, Ocak 2014,s.21.

¹⁵⁶Şerife Hanım Altuner, “Plotinus’ta Bazı Din Felsefesi Problemleri”, s.195.

sonrakilerin dolaylı sebebidir.¹⁵⁷ Anlaşılacağı gibi Bir, Plotinus için yetkindir ve hiçbir şeye ihtiyacı olmayandır. Bu anlamda Kindi'ye baktığımızda da basitlik, bölünemezlik ve hareketin nedeni olma konusunda Yaratan kavramı önemlidir. Kindi'nin asıl önemi felsefe-kelam arasındaki gerilimi bağdaştırmakta yatar. İslam'da Yaratan'ın birliği, onun yoktan yaratması ve diğer bütün her şeyin ona muhtaç ve bağımlı olmasıdır. Yaratan her şeyi yoktan yaratmıştır. Fakat Plotinus'ta taşma vardır. Bu taşmada Bir'in taşmasıdır. Bir taşmasaydı ya da bolluk oluşmasaydı evrendeki hiçbir şey meydana çıkmazdı. Bir'de hiçbir şekilde çokluk yoktur. Bir; madde, cins, tür, şahıs, hareket, nefis, akıl değildir. Bir başkasına nisbetle Bir değil, tersine mutlak birdir. Bir, gerçek bir olmanın ötesinde hiçbir şeyle nitelenemez. Yalnız Bir salttır yani Bir, birlikten başka bir şey değildir. Bir'in dışındaki her birlik çokluk sayılır. Bir çokluk kabul etmeyen birdir.¹⁵⁸

Yaratılmış olan her şey Kindi için kadim değildir. Bunları şu şekilde ifade edebiliriz; Kindi için varlıklar meydana gelir, çoklukta devamlı akan ve değişme içinde olan duyulur maddi nesnelere açığa çıkar. Yine, bir bütün olarak evren, gök cisimleri, cins, tür gibi tümeller (külliler) ezeli değildir; çünkü onlar sonlu ve bileşiklerdir. Bu yüzden mekan kaplar. Mekânda sonlu olan her şey ezeli değildir.¹⁵⁹

Kindi de varlıklar Yaratan'a muhtaçtırlar. Yoktan var eden Yaratıcı. Yaratıcı, yaratmış olduğu her şeyin koruyucusu olduğu için bundan dolayı da, eğer herhangi bir şey onun desteğinde ve kudretinden mahrum kalırsa yok olur gider şeklinde ifade edilmiştir.¹⁶⁰ Sonluya yüklenen şeyler (onun taşıdığı nitelikler) de zorunlu olarak sonludur. Buna göre nicelik, nitelik, hareket ve hareketi (hızlı ve yavaş) şeklinde belirleyen zaman ve cisme yüklenen her şey sonludur. Cisim sonludur. Âlem daima artıp genişlediğini, ulaştığı her büyüklük sınırından sonra daha büyük olacağını tasavvur etmek mümkündür. Zira imkan olarak büyüklüğün sonu yoktur.¹⁶¹

¹⁵⁷Kindi Felsefi Risaleler, (Çev: Mahmut Kaya), s.190-191.

¹⁵⁸Kindi Felsefi Risaleler, (Çev: Mahmut Kaya), s. 59.

¹⁵⁹Şerif, "Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri", s.15.

¹⁶⁰Şerif, "Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri", s.16.

¹⁶¹Kindi Felsefi Risaleler, (Çev: Mahmut Kaya), s.204.

Kindi Nefs (ruh) anlayışında da Plotinus'tan etkilenmiştir. Kindi için nefis basit bir varlıktır ve onun cevheri tıpkı ışığın güneşten fışkırması gibi Yaratıcı'dan çıkmaktadır. Nefis basit, şerefli ve yetkindir ve değeri büyüktür. Güneş ışığının Güneşten gelmesi gibi, onun cevheri de şanı yüce Yaratıcı'dan gelmektedir. Yapısının şerefli oluşundan ve bedende açığa çıkan arzu ve öfke güçlerine zıt bir karaktere sahip bulunuşundan anlaşıldığı üzere bu nefis; cisimden bağımsız, ona aykırı; cevheri de ilahi ve ruhanidir.¹⁶² Manevi ve ilahi bir cevherdir. Bedenden ayrı ve farklıdır. Nefs (ruh) bedenden ayrıldığı zaman âlemdeki her şeyin bilgisini kazanır ve Yaratıcı'nın nuruna dönerek O'nu görür.¹⁶³ Şanı yüce Yaratıcı'nın nurundan olan bu nefis, bedenden ayrılınca âlemde ne varsa hepsini bilir, hiçbir şey ona gizli kalmaz. Platon'un şu sözü bunun delilidir, der ki: "Eskilerden birçok arınmış filozof, bu dünyadan soyutlanıp maddi nesnelere hiçe sayarak, kendilerini eşyanın hakikatini düşünme ve araştırmaya verince, gaybın bilgisi onlara açılmış, insanların içinden geçenleri bilmişler ve yaratıkların sırrına vakıf olmuşlardır. Bu karanlık dünyada- ki Güneş aydınlatmamış olsa zifiri karanlık olurdu- henüz nefis bedene bağımlı iken böyle olursa, ya bu nefis soyutlanır, bedenden ayrılarak şanı yüce Yaratıcı'nın nurunun bulunduğu gerçek âleme intikal ederse neler olmaz ki!"¹⁶⁴ Plotinus, insanın maddi âlem şehvetine ve âlemin hoş görünümüne aldanmaması aynı zamanda insanın bu âlemden sıyrılarak Bir'e kendini döndermesini gizli olanı tanımamasını ve bilme gücüne erişmesini istemektedir. Bu ancak Ruh'un arınması ile olmaktadır. Çünkü Ruh'ta bölünme olmamaktadır. Ruh sadece bölünmüş görünmektedir. Bölünmüş görünmesinin nedeni kendisini kabul eden varlığa büründüğündendir.

*"Ruh, bütün(kişisel) ruhları ve bütün Nous'un idealarını içerdiği için, bütün bedenlere yeter. Çünkü hem bütün ruhları, hem de bütün Nous'un idealarını içerir. Hem bir hem de sonsuz olmak ona özgüdür; her şey onda bir aradadır; ve eğer her ruh onda diğerlerinden ayırt ediliyorsa, bu ayırt etme bir ayrılma değildir."*¹⁶⁵

Plotinus'ta da Ruh'un kendisi maddeye göre Bir'e daha yakındır bu yüzden Ruh ideaların bulunduğu Nous'u temaşa ederek Nous'taki ideaların kopyasını alır ve

¹⁶²Kindi Felsefi Risaleler, (Çev: Mahmut Kaya), s.244.

¹⁶³Şerif, "Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri", s. 16.

¹⁶⁴Kindi Felsefi Risaleler, (Çev: Mahmut Kaya), s. 245.

¹⁶⁵Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s. 119.

evrendeki maddeye şekil biçim verir. Plotinus için insan ruhu beden içine girdiğinde insana canlılık verir. Plotinus insandaki canlılığı Ruh'a bağlamaktadır. Plotinus'a göre hayat kaynağını teşkil eden Ruh, düşünen ve tartışan ruh diye iki ana başlık altında ele alınır. Nous'tan taşınan Ruh'un âleme hayat verdiğini insan bedenindeki ruhun ise insana canlılık verdiğini ileri sürmektedir.¹⁶⁶ Platon ve filozofların çoğuna göre Ruh ölümden sonra ebedidir. Ruh'un cevheri şanı yüce Yaratıcı'nın cevheri gibidir. Ruh, soyutlanınca tıpkı Yaratıcı'nın bilmesi gibi diğer şeyleri veya ondan biraz aşağıdakileri bilme gücüne kavuşur. Çünkü Ruh'a şanı yüce Yaratıcı'nın nurundan nur konmuştur. Nefis (Ruh) bu bedenden ayrılarak soyutlanır ve feleğin üstündeki akıl âlemine kavuşursa Yaratıcı'nın nuruna ve şanı yüce Yaratıcı'nın zatına erer, nuru Ruh'un nuru ile örtüşür. İşte o zaman her şeyin bilgisi ona açılır. Çünkü biz bu kirli âlemde iken birçok şeyi Güneş'in ışığı sayesinde görmekteyiz.¹⁶⁷

Kindi için iki çeşit form bulunmaktadır. Bunlar maddi ve maddi olmayan formlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Maddi suretler(formlar) duyulara hitap etmektedirler. Burada Ruh, maddi formu kavradığı anda onunla bir olmaktadır. Yani suret(form) ve Ruh bir ve aynı olur. Ruh maddi olmayan akli formları kavramaya başladığında da Ruh ile birleşirler. Bu şekilde nefis bilfiil akleden olmaktadır. Daha öncesinde kuvve halinde akledendi fakat nefis, kuvve olmaktan çıkarılıp fiili olarak akleden haline getiren onunla birleşen eşyanın cinsleri ve türleridir.¹⁶⁸ Nefsin akli olan kısmı tanrısal(metafizik) varlıkların bilgisi ve sonradan olan (yaratılan) varlıkların bilgisi şeklinde ikiye ayrılır. Çünkü bazı varlıklar maddeden ayrılmaz yani onlar sadece maddi varlıklardır; diğer bazıları ise madde ile birlikte bulunmaktadır- maddi olanla bulunan varlıkları kast ediyorum-; bunlar maddeden ayrı varlıklardır. Diğer bazı varlıkların ise maddeyle asla ilişkisi yoktur. Maddi olan her şeyin, onu meydana getiren bir heyulası(temel maddi ilkesi), onu diğer varlıklardan ayırt eden ve gözle görülen bir sureti(form) ve bütün sınırları ile bir mekanı vardır. Çünkü varlık sahnesine çıkan her cismin mekanı ve sınırları vardır.¹⁶⁹

¹⁶⁶Altuner, "Plotinus'ta Bazı Din Felsefesi Problemleri", s.34.

¹⁶⁷Kindi Felsefi Risaleler, (Çev: Mahmut Kaya), s. 246.

¹⁶⁸Şerif, "Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri", s.19.

¹⁶⁹Kindi Felsefi Risaleler, (Çev: Mahmut Kaya), s.286-287.

Burada Plotinus, insan ve varlıkların ölümü söz konusu olduğunda bu durumu şu cümlelerle ifade etmektedir.

*“Bir ağacın sürgünlerini veya dallarını kestiğimiz zaman onlarda bulunan ruhun parçası nereye gider? Diye sorarız. Bunun cevabını geldiği yere doğru diyebiliriz. Çünkü Ruh’u kaynağından ayıran hiçbir mesafe yoktur. Ruh ilkesiyle tek bir bütün oluşturur. Fakat ağacı kökünden keser veya yakarsak Ruh’un onda bulunan parçası nerededir? Yer değiştirmeyen bir Ruh’tadır ve bu parça aynı yerde değil de başka bir bitkinin gücü olacaktır. Çünkü o kendi üzerine büzülmez ve eğer yükselseydi Ruh’un üstün gücünden olacaktır”.*¹⁷⁰

Plotinus’ta insan ruhu bedeninden ayrıldığı zaman Bir’e doğru hareket etmektedir. İnsan Ruh’u Bir’e özlemlerle yaşamını geçirmektedir. Bir’e ulaşmak erdemli yaşamak, maddeden uzaklaşmak ve bilime kendimizi vermekten geçer. Kindi için bedenini hazırlardan uzaklaşıp hayatının büyük bir bölümünü eşyanın hakikatini yakalamak için tefekkür ile geçiren kimse Yaratan’a oldukça benzeyen iyi bir insandır.¹⁷¹ Kindi için ise öncelikle hakikate ulaşmak için belirli ilimlerde ilim öğrenilmesi gerekmektedir. Bir kimse Yaratan’a ulaşmak için aritmetik, geometri, astronomi ve te’liften(musiki) yoksun olursa nicelik ve niteliğe ait bilgiden, dolayısıyla bu ikisi vasıtasıyla ulaşılan cevher bilgisinden yoksun olur. Nicelik, nitelik ve cevher bilgisinden yoksun olan ise felsefe bilgisinden yoksun sayılır. Felsefe ilmini öğrenmek isteyen kimsenin öncelikle anlattığımız sıra düzenine göre matematik kitaplarını ve yine anlattığımız sıradüzeni uyarınca mantıkla ilgili kitapları, sonra anlattığımız üzere fizik, metafizik, ahlak ve nefsi güzel ahlakla eğitip yönetme konusundaki kitapları okuyup kullanması gerekir. Daha sonra geriye, burada anlattığımız ilimlere dayanan anlatmadığımız ilimler kalıyor ki onlar da şanı yüce olan ulu Yaratıcı’nın güzel yardımı ve her iyiliği cömertçe sunması sayesinde tamamlanmış olur.¹⁷²

Tespitlerime göre her iki filozofumuzda insanlar En Yüce Olan’a ulaşmak için kendini meşgul eden bütün maddi unsurlardan kendilerini temizlemelidir. Çünkü En Yüce Olan basittir ve yaratılanlar ise çokluğu ifade etmektedir. En Yüce Olan’a

¹⁷⁰Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s. 23(2).

¹⁷¹Şerif, “Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri”, s.18.

¹⁷²Kindi Felsefi Risaleler, (Çev: Mahmut Kaya), s.279.

ulaşmak Plotinus'ta erdemli yaşayarak ve bilimle uğraşarak olmaktadır. Çünkü erdemli yaşam ahlaki açıdan insanı yetiştirir. Bilimde insana hakikatin gerçek bilgisini göstermede bir ışıktır. Kindi de en yüce olan Yaratıcı'ya ulaşmak için nefsi temizleyen ahlaki gtler veren kitaplar okunmak ve mantık, felsefe, geometri, matematik gibi ilimleri de öğrenmekten geçer. Çünkü bu ilimler insan zihninin hakikati seçmesinde zihnine yardımcı olmaktadır.

2-)Plotinus ve Farabi (D. m.s. 870 Farab- Ö. m.s.951 Şam)

Farabi din ile felsefeyi uzlaştırma çabası içine girmiştir. Uzlaştırma konusunda Farabi'nin On Akıl Teorisi İslam felsefesinin önemli bir parçasıdır. Farabi On Akıl teorisi ile birlik ve çokluk meselesini çözmek, değişebilenle değişmeyen ayırt etmeye çalışmıştır. Farabi için Yaratıcı zorunludur ve hiçbir şeye benzemez. Yaratıcı kendi varlığını başka bir şeye borçlu değildir. Farabi'nin On Akıl teorisindeki Yaratıcı algılayışı Plotinus'un Bir algılayışla aynıdır. Çünkü Plotinus'ta Bir, mutlak iyilik ve güzelliştir. Bir olmasaydı ne evrendeki çokluk olurdu ne de güzellik ve iyilik olurdu. Plotinus'un teorisinde Bir'in taşması sonucu Nous'un meydana gelmesi ve daha sonrasında Ruh ve Ruh'un Nous'u temasıyla da maddi âlemin oluşması durumu Farabi İlk Var Olan Yaratıcı'nın bütün diğer var olanların varlığının ilk nedeni olarak karşımıza çıkar. İlk Var olan'dan başka olan her şeyde bir veya daha fazla sayıda herhangi bir türden eksiklik bulunmaktadır. Ancak İlk Var Olan Yaratıcı, bu eksikliklerin tümünden arınmıştır. Dolayısıyla Yaratıcı'nın varlığı en üstün varlıktır ve diğer bütün varlıklardan önce gelir. Yaratıcı'nın varlığından daha üstün olan ve Yaratıcı'dan önce gelen bir varlığın olması mümkün değildir. Demek ki İlk Var Olan Yaratıcı varlık üstünlüğü bakımından en yüksek derecede ve varlık mükemmelliği bakımından en üst mertebededir.¹⁷³Farabi'nin felsefesinin genel çatısı Plotinusçu anlayışa dayanmakla birlikte eklektik bir yapıya sahiptir. Bu eklektik yapının içinde Yunan felsefesi örnekleri, Platonculuk, Aristotelesçilik ve Stoacı unsurlar bulunmaktadır. Farabi İslami dogmanın taleplerine karşılık verecek nitelikte dönüşümü sağlamıştır.

Farabi için İlk Var Olan Yaratıcı'dan sonra ortaya çıkan şey İlk Akıl'dır. Plotinus da bu Nous'tur. Farabi'ye göre İlk Olan Akıl, maddede olmadığından ve herhangi bir biçimde maddesi olmadığından, tözü bakımından bilfiil akıldır. Çünkü suretin(formun) akıl olmasına ve bilfiil düşünmesine engel olan, bir şeyin içinde var olduğu maddedir. Bir şey, varlığında maddeye muhtaç olmadığı takdirde, tözü bakımından bilfiil akıl olur. Birşeyin bilfiil akılsal olmasına engel olan yine maddedir. İlk Akıl, akıl olması bakımından akılsaldır. Çünkü hüviyeti akıl olan

---

¹⁷³Farabi İdeal Devlet, (Çev: Ahmet Arslan), Divan Kitap,2015, s.33.

akılsaldır. Akılsal olmak için kendisinin dışında olup kendisini düşünecek ayrı bir öze muhtaç değildir. Tersine onun bizzat kendisi, kendi özünü düşünür. Böylece İlk Akıl, kendi özünü düşündüğünden ötürü bilfiil akıllı ve akıl olur. Özünün kendisini düşünmesi sonucu, bilfiil akılsal olur.¹⁷⁴ Plotinus'ta Bir'den sonraki varlık olan Nous kendine dönerek Bir'den aldığı ışık ile Ruh'u oluşturur fakat Ruh, Bir'in direk olarak taşmayla oluşturduğu bir varlık değildir. Yani Ruh varlığını başka bir şeye Nous'a borçludur. Farabi için oluşan İlk Akıl Yaratıcı'ya nispetle zorunlu fakat kendi özü itibariyle mümkündür. Her aklın kendine özü itibariyle mümkün olması madde ve feleğin sureti(formu) yani gök küresi dediğimiz varlık sistemi meydana çıkmaktadır. Farabi için bu zincir onuncu akıl ve dokuz nefes, dokuz felek tamamlanmaya kadar sürer. Çünkü her akıl kendi feleğini ve nefesini oluşturur.

Onuncu akıl ay altı âlemi yönetir ve bu akıldan ilk madde ya da heyula çıkar. Farabi'nin dünya âlemine bakışını ele aldığımızda görüyoruz ki dünya âlemi sadece bir dizi değişik türden formun madde ile birleşmesi veya maddeden ayrılmasının sonucudur. Görülüyor ki madde âlemine ay altı âlem denir. Ayaltı âlem Farabi'nin Onuncu akıllı olan faal akıl son akıldan sonra oluşmuştur. Madde, Farabi ve Plotinus için pek iyi sayılmaz. Plotinus için madde en son aşama ve ancak bir formla birleşirse veya Ruh maddeye Nous'ta bulunan ideadan bir biçim verirse anlam bulur. Farabi içinde maddenin faal akıldan sonra oluşması maddeye verdiği değeri göstermektedir.

Farabi On Akıl teorisi ile evrenin yaratılışını ve gök cisimlerinin oluşmasını anlatmaya çalışmıştır. On Akıl teorisinde Plotinus'ta olduğu gibi bir taşma, fışkırama durumu vardır. Farabi için İlk Var Olan'dan İkinci Var Olan'ın varlığı taşar. Bu İkinci Var Olan da hiçbir şekilde cisimsel olmayan tözdür ve madde değildir. İkinci Var Olan, hem kendi özünü hem de İlk Var Olan'ı düşünür. Kendi özünden düşündüğü şey, özünden başkası değildir. İlk Var Olan'ı düşünmesinden dolayı kendinden zorunlu olarak Üçüncü Var olan çıkar. Kendine has olan özünde tözleşmesinin sonucu olarak ondan zorunlu bir şekilde İlk Gök'ün varlığı çıkar. Üçüncü Var Olan'ın varlığı da madde değildir. O, tözü itibariyle akıldır. O, hem kendi özünü hem de İlk Var Olan'ı düşünür. Kendisine has olan özünde

---

¹⁷⁴Farabi İdeal Devlet, (Çev: Ahmet Arslan), s.38-39.

tözleşmesinin sonucu olarak, kendinden zorunlu olarak Sabit Yıldızlar küresinin varlığı çıkar. İlk Var Olan'ı düşünmesinin neticesinde ondan zorunlu olarak dördüncü bir varlık çıkar. Bu varlık da bir madde değildir. O, kendi özünü düşünür ve İlk Var Olan'ı düşünür. Kendisine has olan özünde tözleşmesinin sonucu olarak ondan zorunlu olarak Satürn küresinin varlığı çıkar. İlk Var Olan'ı düşünmesinin sonucu olarak kendinden zorunlu olarak beşinci bir varlık çıkar. Bu beşinci varolanın varlığı da madde değildir. O, kendi özünü ve İlk Var Olan'ı düşünür. Kendisine has olan özünde tözleşmesinin sonucu olarak ondan zorunlu olarak Jüpiter küresinin varlığı çıkar. İlk Var Olan'ı düşünmesinin sonucu olarak da ondan zorunlu olarak altıncı bir varlık meydana gelir.¹⁷⁵ Bu şekilde devam eden sistemin altıncı varlığı Mars küresidir. Altıncı Akıl İlk Var Olan'ı düşünmesinin sonucu olarak yedinci varlık olan Güneş küresinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Güneş küresi de İlk Var Olan'ı düşünmesinin sonucu olarak sekizinci varlık olan Venüs küresinin varlığını oluşturmaktadır. Daha sonrasında dokuzuncu varlık olan Merkür küresinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Onuncu varlık olan Ay küresi ve sonuncu yani onbirinci varlık olan herhangi bir maddeye ve özneye ihtiyacı olmayan varlık türü meydana gelmektedir.¹⁷⁶ Bu var olanlar tözlerinde mükemmelliğe sahip olanlardır. Bu durum Ay altı varlıklarda farklılık göstermektedir. Burası Plotinus'un madde adıyla değerlendirdiği ve kötü olarak nitelendirdiği bölümdür. Farabi de Plotinus gibi madde dünyasındakilerinimükemmellikten yoksun, kusurlu, hatalı varlıkların bulunduğu alan olarak görmektedir. Farabi'nin Ay altı dünyası da mükemmellik yönünden zayıf ve eksiktirler. Bu var olanların düzeni şöyledir: Önce onların en az değerlisi gelir. Sonra kendisinden daha mükemmel bir varlığın olmadığı en mükemmel varlığa ulaşınca kadar daha az mükemmelden daha mükemmel doğru gidilir. Onların en az değerlisi, ortak ilk maddedir. Unsurlar bu ilk maddeden daha değerlidir. Onları sırasıyla madeni cisimler, bitkiler, dil ve düşünceye sahip olmayan hayvanlar, nihayet dil ve düşünceye sahip olan hayvanlar takip eder. Dil ve düşünce bakımından hayvanın üstünde ondan daha mükemmel bir varlık yoktur.¹⁷⁷ Bu Ayaltı cisimlerin suretleri birbirine zıddır. Onların her birinin varlığa gelmesi veya

---

¹⁷⁵Farabi İdeal Devlet, (Çev: Ahmet Arslan), s. 51.

¹⁷⁶Farabi İdeal Devlet, (Çev: Ahmet Arslan), s.52.

¹⁷⁷Farabi İdeal Devlet, (Çev: Ahmet Arslan), s.55.

gelmemesi mümkündür. Her birinde maddenin sureti mevcut olabilir veya mevcut olmayabilir. Hatta madde, bu suret olmaksızın var olabilir.¹⁷⁸Plotinus'ta maddeye sureti veren Ruh'taki izlenimlerdir ve bu izlenimlerin Nous'taki gerçek izlenimlerin kopyaları olmasından dolayı kopyanın da kopyasını veren Ruh, Nous'u anlamak için kendine dönerek akıl yürütür.

“Ruh, Nous'un ne olduğunu öğrenmek için kendine bakarak akıl yürütmek zorundadır. Fakat Nous kendini, kendi üzerinde akıl yürütmeden düşünür; o daima kendinde hazırdır. Yönümüzü kendine döndürdüğümüz zaman Nous'u görüyoruz; bizim hayatımız paylaşılmıştır ve bizim birçok hayatımız vardır. Nous'un ise, ne kendinden başka hayata, ne de başka şeylere ihtiyacı vardır; O, kendine değil başkalarına hayat verir; başka aşağı varlıklara ihtiyacı yoktur; her şeye sahip olan Nous, kendine en küçük bir şey veremez; ilk varlıklara sahip olan, veya daha çok onlar olan Nous, kendine, varlıkların imajını da vermez.”¹⁷⁹

Farabi ile Plotinus arasındaki başka bir benzerlik aşağı olan üstün olana arzu duyar, bunların hepsi birden de ilk hareket ettirici olan En İyi Olan'a yakın olmaya çalışmaktadır. Bu durum hem on akıl teorisinde hem de sudur teorisinde vardır.

Plotinus için maddeye yüklenen formlar sayesinde dünyanın akledilir gerçekliğin güzelliğini yansıttığını görebiliriz. Fakat gerçek güzelliği göremeyiz. Plotinus, bir yandan da duyusal dünyayı küçümser ve onda hiçbir güzellikbulamayanların akılla anlaşılabilir dünyanın güzelliğini bilme ve sevmeye düzeyine yükselemeyecekleri öne sürmüştür. Duyusal dünyanın o kadar olmasa bile kökeninden veya kaynağından dolayı, iyi ve güzel olduğu Plotinus tarafından bilinir. Çünkü doğanın kendisi iyilik ve güzellikten taşmış olan varlıkların bulunduğu yerdir.¹⁸⁰Farabi'nin görüşlerine değinirsek Farabi'de İlk Var Olan'ın mükemmelliği diğer varlıklara da yansımıştır. Fakat diğer varlıklar eksik ve noksan mükemmelliğe sahiptir.

Farabi'ye göre bizde aşk vardır ve bu aşk yüzünden şeyleri seviyoruz. Sevmeye sebepimiz şeylerdeki mükemmelliklerdir. Sevmek sevilme mükemmelliktendir. Yaratıcı en büyük mükemmel olduğu için, en büyük sevilen, seven aşk'tır.

¹⁷⁸Farabi İdeal Devlet, (Çev: Ahmet Arslan), s.54.

¹⁷⁹Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), s.64.

¹⁸⁰Cevizci, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**, s.502.

Yaratıcı'da hepsi aynı şeydir.¹⁸¹ Buradan anlıyoruz ki Farabi içinde Plotinus içinde en yetkin, en mükemmel ve en seven, sevilen tek gerçek En Yüce Olan'dır.Görüldüğü gibi Farabi sisteminde madde; gök cisimlerinin iç içe dairesel hareketleri ve faal aklın etkisi sonucunda meydana gelmektedir. Plotinus'ta da Evrensel Ruh'un içindeki idealardan meydana gelen göksel cisimler, en alt tabakada olan ve iyilikten yoksun olan maddeden daha iyidir.

---

¹⁸¹Mehmet Bayraktar, **İslam Felsefesine Giriş**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009,s.193.

3-)Plotinus ve İbn-i Sina (D.m.s.980 Afşan- Ö. m.s.1037 Hemedan)

İbni Sina, İslam felsefesi geleneğine hakim olan ve mükemmel bir felsefe sistemi kuran filozoftur. İbni-Sina'nın varlık teorisi Plotinus'ta olduğu gibi taşmaya dayanmaktadır. İbni-Sina için zorunlu varlıktan yalnızca İlk Akıl çıkar. Plotinus'ta da mükemmel olan Bir'den Nous'un çıkmasıyla silsile devam etmiştir. Bir anlamda İbni-Sina'daki ilk akıl Plotinus'ta Nous'a denk gelmektedir. İbni Sina için Yaratıcı'nın varlığı zorunludur ve diğer bütün varlıklar Yaratıcı'dan gelirler bu yüzden Yaratıcı'nın var olmadığını düşünmek çelişki yaratmaktadır.

İbni Sina maddi âlemi açıklamak için yalnızca suret(form) ve maddeden hareket edilemeyeceğini düşünmüştür. İbn-i Sina madde ile suret(form) arasındaki ilişkiyi öze aitlik ve araz olan niteliklerden yola çıkarak açıklamıştır. Öze aitlik mümkün olan varlığın kendinde bulunan özüne ait kısmıdır. Araz kısmı ise dış etkenlerin sebebiyle oluşturulmuş biçimsel yönüdür. Yani sonradan eklenmez.

İbn-i Sina için cins, ortak şeylerin cinsidir. Cins olan tümel, kendinde cins olmadığı gibi her şeye kıyasla da cins değildir, aksine onda ortak olan şeylerin cinsidir. Yine tür, kendinde tür değildir ve her şeye kıyasla da tür değildir, aksine daha genel olduğu şeylere kıyasla türdür. Aynı şekilde fasıl, ancak zatında onunla ayrılan şeye kıyasla fasıldır. Hassa ise doğasına ona özgü olarak iliştiği şeye kıyasla hassadır. Araz da doğasına özgü olmayarak iliştiği şeye kıyasla genel arazdır.¹⁸²şeklinde tanımlayan İbni Sina için gerçek varlık ne külli (tümel) ne de cüzidir (tekil). Tümel anlam bazen bir kısım vasıflara sahip olur ve meydana gelebilmek için ilkin bu vasıflara muhtaçtır. Bazen de tümel anlamın bir kısım vasıfları olur ve bunlar tümel anlam meydana geldikten sonra onun ardından gelir ve gereği olurlar. Fakat bir şeyin mahiyetinin meydana gelebilmesi için muhtaç olduğu bütün vasıflar söz konusu olduğunda bu vasıflar, o şeyden olumsuzlandığında şeyin mahiyeti asla akılda meydana gelemez. Çünkü biraz önce açıklandığı gibi şeylerin mahiyetleri vardır ve o mahiyetler, kimi zaman tek tek şeylerde mevcut olurlar kimi zaman da vehimlerde mevcut olurlar. Mahiyet bu iki varlıktan birinde meydana gelmeyi zorunlu kılmaz.

¹⁸²İbni Sina Mantiğa Giriş, (Çev:Ömer Türker), Litera Yayıncılık, İstanbul 2016,s. 58.

İki varlıktan her biri ise ancak mahiyetin sübutundan sonra sabit olur. Mahiyet bu iki varlıkta var olduğunda iki varlıktan her biri mahiyete özellikler ve arazlar ekler.¹⁸³ Mahiyete yüklenenler arazlardır. Bu bakımdan küllilik bizim zihnimizde oluşmaktadır. Zihnimizde bu küllileri soyutlayarak nesnelere için zihni şemalar kurarız ve sonsuz değişmezler dünyasını ilmen görürüz. Plotinus'ta maddi dünyada maddeye Ruh'ta bulunan kopya idealarla biçim verilmezse madde bir yokluktur, hiçtir. Çünkü madde mutlak kötülüktür. Bu durum İbni-Sina'da şöyle ifade edilir; kendi mahiyeti itibarıyla Bir ve var olan dışında her şey, varlığını bir şeyden alır ve kendi başına o mutlak yokluğa mahkûmdur. O halde şimdi, ne suret(form) olmadan madde ne de madde var olur. Madde olmadansuret(form) tek başına var olmamaya yani yok olmaya mahkûm oluyor, fakat ikisinin oluşturduğu madde ve suret(form) bütün yokluğa mahkûm olmaktadır.

İbni-Sina'da Yeni Eflatuncu ve Aristoteles'in anlayışlarından kesitler vardır. Suret(form) ve maddenin oluşturduğu ikili şema İbni-Sina'da da bulunmaktadır. Fakat fark Plotinus, Platon'un etkisiyle suretlerin(formların) daha yüksek bir derecede olduğunu aynı zaman da Yaratıcı'nın zihninde var olduklarını söylemektedir ve maddeninde bu alemde en alt düzeyi yani kötülüğü temsil ettiğini anlatmaktadır. Plotinus için maddeye bürünmek iyiliklerden yoksunluktur. Bu açılardan İbni-Sina'nın âlem anlayışına baktığımızda âlem bir bütün olarak mümkün idi, fakat sayesinde zorunlu hale geldi; bu zorunluluk Yaratıcı'dan gelir.¹⁸⁴ O zamanda âlemi iki unsur oluşturur. Bunlardan biri suret(form) bir diğeri de maddedir. Makul (akledilir) cinsin doğası olan şeydir ve iki şekilde olabilir: o bazen önce makul olur, sonrada dış dünyada ve dıştaki çoklukta meydana gelir. Tıpkı yapay şeylerden bir şeyi önce düşünen, sonra da onu yapıp meydana getiren kimse gibi. Bazen de makul cinsin doğası olan şey, dış dünyada meydana gelmiştir, sonra akılda suret(form) kazanır(tasavvur edilir). Tıpkı insan fertlerini gören ve insanlık suretini(formunu) tasavvur eden kimse gibi. Özetle, bazen makul suret(form), dış dünyada var olan suretin(formun) meydana gelmesinin bir şekilde sebebi olur; bazen de dış dünyada var olan suret(form), makul suretin bir şekilde sebebi olur yani dış

¹⁸³İbni Sina Mantığa Giriş,(Çev: Ömer Türker), s. 42.

¹⁸⁴Şerif, "Klasik İslam Filozofları", s.124.

dünyada meydana geldikten sonra akılda meydana gelir. Mevcut şeylerin tamamının, Yaratıcı'ya ve meleklerle nispeti, bizim katımızda yapay şeyleri, yapan nefse nispeti gibi olduğundan doğal şeylerin bilinen ve idrak edilen hakikati, Yaratıcı'nın ve meleklerin ilminde çokluktan önce mevcuttur.¹⁸⁵

İbni-Sina'da Aşk, Ma'suk ve Aşık kavramları önemlidir. Bu da ilk varlığın hem kendi yönünden hem de diğer varlıklar yönünde Aşk'in hem nesnesi hem öznesi olur. Varlık, İbni-Sina'nın gözünde Aşk demektir. İbni-Sina için Aşk İlahi Varlık'ın ve bütün diğer varlıkların sebebidir. Yaratıcı veya İlk Aşk olunca kendi varlığını ve diğer varlıkları var etti. Aşk'la sebeplenen bu yaratılış İbni-Sina'ya göre, 'Tecelli' ismini almakta ve eğer Tecellisi olmasaydı varlık olmazdı ve bu Tecelli varlıkların yani sebeplenmişlerin varlığına âşıktır.¹⁸⁶ İbn-i Sina için aşk; Yaratıcı'nın varlığının bir delili ve varoluşun sebebidir. Varoluşun sebebi olan aşk, ilk aşık ve maşuk olmasaydı tecelli ve varlıklar olmazdı. Çünkü aşk gerçekliği ortaya koymakta ve bize en yetkin varlığın Yaratıcı olduğunu göstermektedir. Bütün varlıklar ona âşıktırlar.

İbni-Sina'yı Plotinus açısından değerlendirecek olursak Plotinus, Aşk'a yaratıcı sebeplilik verir ama onun yaratıcılık ve sebepliliği yaratılmış varlıklar üzerindedir. Plotinus'a göre Bir olmak için kendine ihtiyacı vardır, ancak Bir kendine bile muhtaç değildir. Çünkü Bir, çokluk olan varlık parçalarının hepsine muhtaçtır ve bileşenleri, bir bütünü oluşturmaları açısından değer bilişene ihtiyaç duymaktadırlar. Böylece varlık hem bütününde hem de parçalarında kusurlu olmaktadır. Oysa Bir, her şeyiyle bağımsızdır ve ne var olmak, ne iyi olmak ne de bir yer işgal etmek için bir yardım arar. İyilik onun arazı değil, onun bizzat kendisinde içkin olarak bulunmaktadır.

Tespitlerime göre İbn-i Sina için Yaratıcı bölünmezdir. Eğer bölünürse Yaratıcı'nın birliği bozulur. Dünya, Yaratıcı'nın bir tecellisidir ve varoluşun sebebi de aşktır. Plotinus'ta da Bir, direk olarak yaşadığımız dünyadaki şeyleri yaratmış olamaz. Çünkü yaratma bir eylemdir ve her eylemde bir değişme ister. Bu yüzden İbn-i Sina, Farabi ve Plotinus'taki En Yüce Olan değişmez, bölünmezdir, aşkındır, birliği barındırır. Her üç filozofta da bütün varlığın temeli En Yüce olan Yaratıcı'dır.

¹⁸⁵İbn-i Sina Mantığa Giriş, (Çev: Ömer Türker), s.83.

¹⁸⁶Bayraktar, **İslam Felsefesine Giriş**, s202.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmamızın baş kısmında Yeni Eflatunculuk ve Plotinus'un düşüncesinin temelini oluşturan öğelere yer verilmiştir. Daha sonrasında Plotinus'un mistisizminin temel kavramları ele alınmıştır. Plotinus'un mistisizminin temel noktasını oluşturan Bir'dir. Bir'in tanımı yapılmaya başlandığında da Bir'in basit, mükemmel olduğunu aynı zamanda her şeyin ötesinde ve her şeyin de başlangıcı olduğunu bize kitabı olan Enneadlar'da bildirilmektedir. Görülüyor ki Bir'in bütün yetkinliği her şeyin başlangıcıdır. Bir'in ürünü olan Nous'la birlikte maddi alemin çokluğu başlamaktadır. Plotinus'un mistisizmi Nous ile bitmemektedir. Nous'un serüveni olan Ruh meydana gelir ve Plotinus sisteminin de en aşağı boyutunu işgal eden maddi dünya yani madde oluşturur.

Çalışmamızda Plotinus mistisizminde sanat anlayışına, insandaki güzellik ve iyiliğe aynı zamanda kötülük kavramlarına da değinilmiştir. Plotinus bedenün güzelliğinin ruha yansıdığını aynı şekilde Ruh'un güzelliğinin bedene yansıdığını belirtmektedir. Sanat, bireyin ruhunun kendisinde bıraktığı izlenim sonucunda ortaya çıkmıştır. Sanat eseri olan resim, heykeltraş bireyin Bir'e olan uzaklık ve yakınlığını göstermektedir. Birey ne kadar Bir'e yakın olmaya çalışırsa veya Bir'e yakınlaşırsa o kadar iyi ve güzel olur; birey uzaklaşırsa da o kadar endişe, korku ve maddeye bağlılık ortaya çıkar.

Plotinus'un düşünceleri incelendiğinde en çok Platon'dan etkilendiği açığa çıkmaktadır. Platon'un idealar âlemi düşüncesini geliştirmiş ve sudur teorisiyle idealarla evren arasında bir ontolojik bağlantı kurmaya çalışmıştır. Dolayısıyla Plotinus için âlem, bir bütün olarak ve güzel olarak görülmelidir. Plotinus'un gözünde âlemde mutlak kötülük arayanlar, âleme parça parça bakmış olurlar. Çünkü bu dünyada ruha bulaşan tek kötülük ruhun maddeye şekil veriyor olmasıdır.

Plotinus'un ahlak anlayışını değerlendirdiğimiz altıncı bölümde insanın erdemli bir hayat sürmesi ve bu hayatı devam ettirebilmesi kendi çabasına bağlıdır. İnsanın başına gelen her türlü felaket ve mutsuzluk seçtiği yaşam tarzının sonucudur. Bu yaşam tarzını terk edebilir bunu da Bir'e yönelerek, kendini hem ahlaken insani

ilişkilerde düzelterek, erdemli yaşayarak hem de madde alemi olan cismani şeylerin peşinden koşmayı bırakarak gerçekleştirebilir. Burada insana yol gösteren tek gerçek bilim ve felsefedir. İnsanın özgür iradesi akılla kavanılan alan olan Bir'in istediklerini yapmasıyla gerçekleşir. Çünkü kişinin kendi isteği ve duygusu ön planda değildir. Plotinus için kötü hareketler ve düşünceler kötü istekten kaynaklanır. Kişi kötülüğü seçerse tutkularının eseridir.

Araştırmamızın en önemli tespitlerinden biri de şudur: Plotinus, varlık sisteminde, hem kendinden önceki filozofların fikirlerini uzlaştırmaya çalışmıştır; hem de Hıristiyanlığın ortaya çıktığı dönemlerde kendi düşünce sistemini kurmayı denemiştir. Aynı zamanda İslam dünyasında sudur teorisiyle Farabi, İbn-i Sina gibi filozoflara büyük etkisi olmuştur. Çünkü Plotinus'taki Bir düşüncesi ve Bir'e yüklediği manalar İslam düşüncesinde Yaratıcı'ya karşılık gelmektedir. Bu evrende bulunan varlıklar İlk Varlık'a yani Bir'e duydukları aşk sebebiyle Bir'edoğru ulaşma arzusu içindedirler. Bu durumda aşk, insanlara rehberlik ederek varlığın varoluşunun en önemli unsurlarının başında gelmektedir. İyi, güzel olanı istemekten başka bir şey olmayan aşk, mükemmellik fikrinin tamamlayıcısı olmuştur.

İslam düşüncesindeki filozoflar Plotinus'un sudur anlayışını varlık, akıl, bilgi, nübüvvet gibi konulardaki düşünceleriyle irtibatlandırarak metafizik ve fizik sistemlerindeki bütünlüğü sağlamışlardır. "Bir'den ancak bir çıkar." düşüncesiyle hareket eden İslam filozofları Zorunlu varlığı her zaman Yaratıcı olarak görmüşlerdir ve evrenin oluşumunu açıklamaya çalışmışlardır.

Plotinus için evren Bir'den çıkıp yayılmak sureti ile meydana gelendir. Bir, kendi iradesi olmaksızın evreni ve şeyleri meydana getirmiştir. Plotinus'ta çokluk ilk olarak Ruh'un Nous'tan aldığı izlenimleri nesnelere yüklemesiyle oluşmaktadır. İslam dünyasında Vahdet-i Vücut anlayışı bulunmaktadır. Yani varlığın birliği ve varlığın teklifi esastır. Bu birliği ve teklifi sağlayan ise zorunlu varlık olan Allah'tır. İslam dünyasında zorunlu varlık iradi bir edime sahiptir ve yoktan yaratmak gibi özelliği bulunmaktadır. Fakat Plotinus için Bir taşma şeklinde kendi mükemmelliğini ve yetkin olma özelliğini göstermektedir. İslam dünyasında evrendeki şeyler mümkün varlıklardır ve zorunlu varlık tarafından meydana getirilmiştir. Bu anlamda

İbn-i Sina zorunlu varlığın yani Yaratıcı'nın bölünemez olduğunu söylemektedir. Yaratıcı bölünürse birliğin ve tekliğin bozulacağını düşünmektedir. Yaratıcı İbn-i Sina için varlıklara tecelli etmektedir. Bizim zihnimizdeki külliler sayesinde biz nesnelere o küllileri soyutlayarak şeylere zihni şemalar yükleriz. Bu zihni şemaları yüklemek içinde madde gereklidir. Plotinus için madde dünyası yokluktur, hiçliktir. Çünkü madde Bir'den az ışık alan yerdir ve Ruh'ta Nous'tan tam olarak alamadığı izlenimleri maddeye yükler bundan dolayı evrende kötülük bulunmaktadır.

Farabi için Yaratıcı sudur ederek evreni meydana getirmektedir. Çünkü her akıl ilk Yaratıcı'ya dönerek bir sonraki akılı oluşturur, kendi özünü düşündüğünde ise gezegenleri ve suretleri oluşturmaktadır. Hakiki bilgi Farabi için duyusal dünyadan başlayarak devam eden ve sezgisel yolla ulaşılan bir süreçten ibarettir. Farabi'nin faal akılı Plotinus'un Ruh'una denk gelmektedir. Farabi'nin Faal aklında çokluk için gereken suretler mevcuttur. Ruh'ta da çokluğun oluşması için gereken izlenimler bulunmaktadır. Kindi için edilgin nesnelere etken nesneye bağlı olarak meydana gelmiştir. Son edilgin olan maddeye gelene kadar etkileme süreci devam eder. Son edilgin olan evrendeki şeyler sonludur ve bölünebilir olandır. Görülüyor ki Kindi de duyusal dünyaya önem atfetmez.

Araştırmamızın en önemli diğer bir tespiti ise çalışmamızdaki filozoflarda Aristoteles etkisini görmektir. Bu etki kendisini heyula konusunda göstermektedir. Çünkü izlenimler ve zihin şemalarının oluşturulabilmesi için maddenin şekilsiz ve hiçbir şeye benzememesi gerekir. Çünkü hiçbir şeye benzemeyen bir şeye suret geçirilir ve zihin şemaları uygulanabilir.

KAYNAKÇA

Altuner, Şerife Hanım, **Plotinus'ta Bazı Din Felsefesi Problemleri**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2006.

Arslan, Ahmet, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi 5**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ekim 2010.

Akderin, Furkan, **Platon Timaios**, Say Yayınları, İstanbul 2015.

Bayraktar, Mehmet, **İslam Felsefesine Giriş**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009.

Bedia ,Akarsu, **Felsefi Terimleri Sözlüğü**, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1998.

Cevizci, Ahmet, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**, Asa Kitabevi, Bursa 2006.

Cevizci, Ahmet, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul 2003.

Emilsson, Eyjolfur Kjalar, **Plotinus on Intellect**, Clarendon Press Oxford, 2007.

Farabi, **İdeal Devlet**, (Çev: Ahmet Arslan), Divan Kitap, 2015.

Filiz, Şahin, **Misticizm ile Tasavvuf Arasındaki Temel Farklar Felsefi Bir Yaklaşım**, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Diyanet İlmi Dergi, c. 30, sayı 1, Ocak-Şubat-Mart 1994.

Gökberk, Macit, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, Ekim 2008.

Griffin, Svetla Slaveva, **Plotinus on Number**, Oxford University Press, 2009.

İbn-i Sina, **Mantiğa Giriş**, (Çev: Ömer Türker), Litera Yayıncılık, İstanbul 2016.

Kılıç, Cevdet, "Plotinus'ta Sudurla İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı", **Kelam Araştırmaları Dergisi**, c. 7, sayı 1, Ocak 2009.

Kindi, **Felsefi Risaleler**, (Çev: Mahmut Kaya), Klasik Yayınları, Ocak 2014.

Kurtoğlu, Zerrin, **Plotinos'un Aşk Kuramı**, Asa Kitabevi, Bursa 2000.

Miles, Margaret R., **Plotinus on Body and Beauty**, Blackwell Publishers Oxford, 1999.

Özdemir, Hasan Rıza, **Yeni Eflatunculuğun Tasavvufa Etkileri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tasavvuf Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.

Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Haluk Özden), Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, Ekim 2008.

Plotinus, **Enneadlar**, (Çev: Zeki Özcan), Asa Kitabevi.

Şerif, M.M., **Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri**, İnsan Yayınları, İstanbul 2000.

Thilly, Frank, **Felsefenin Öyküsü Yunan ve Ortaçağ Felsefesi**, (Çev: İbrahim Şener), İzdüşümü Yayınları, Kasım 2007.

Tuncar, Tuğcu, **Batı Felsefesi Tarihi**, İlke Kitabevi Yayınları, Ankara, Mart 1997.

Weber, Alfred, **Felsefe Tarihi**, (Çev: H. Vehmi Eralp), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998.

Wilberding, James, **Plotinus' Cosmology**, Oxford University Press, 2006.